

Turun yliopisto
University of Turku

VIESTIMINEN TILINTARKASTUKSEN KANNALTA KESKEISISTÄ SEIKOISTA SUOMALAISTEN PÖRSSIYHTIÖIDEN TILINTARKASTUSKERTOMUKSISSA

Laskentatoimen ja rahoituksen pro gradu
–tutkielma

Laatija:
Sami Rissanen

Ohjaajat:
KTL Ulla-Maarit Valve
KTM Matti Niinikoski

11.05.2018
Turku

Turun kauppakorkeakoulu • Turku School of Economics

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	7
1.1	Tutkielman tausta	7
1.2	Tutkimuskysymykset ja rajaukset	9
1.3	Tutkielman metodologia ja aineisto	11
1.4	Tutkielman rakenne	12
2	TILINTARKASTUKSEN SISÄLTÖ JA SIDOSRYHMIEN ODOTUKSET	13
2.1	Tilintarkastuksen tarve ja tarkoitus	13
2.2	Tilintarkastuksen sääntely	16
2.3	Tilintarkastusprosessi	18
2.3.1	Suunnittelu	18
2.3.2	Toteutus	22
2.3.3	Päätäminen	25
2.4	Odotuskuilu	30
2.4.1	Määrittely	30
2.4.2	Syyt odotuskuilulle	32
2.4.3	Odotuskuilun kaventaminen	35
3	TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTUMINEN	38
3.1	Tilintarkastuskertomuksen kehitys Suomessa	38
3.2	Tilintarkastuskertomuksen informaatioarvo	42
3.2.1	Tilintarkastuskertomuksen informaatioarvo sijoittajille ja sidosryhmille	43
3.2.2	Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen saama kritiikki	45
3.3	Informaatiokuilun kaventaminen	50
3.4	Tilintarkastajan raportointia koskevien standardien uudistus	53
3.4.1	Tilintarkastuskertomuksen uudistus	53
3.4.2	ISA 701 – Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa	56
3.5	Tutkimustietoa tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista	62
3.5.1	Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen vaikutukset	62
3.5.2	Raportoiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista	68
4	TUTKIMUSMENETELMÄT JA AINEISTO	79
5	TUTKIMUSTULOKSET	84

5.1	Yleisimmät KAM:t.....	84
5.2	Yritysten markkina-arvon ja toimialan merkitys	94
5.3	Tilintarkastusyhteisöt	99
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	103
6.1	Johtopäätökset.....	103
6.2	Yhteenveto	107
	LÄHDELUETTELO.....	110
	LIITTEET	117

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1	Tutkimusoteluokittelu (Kihn & Näsi 2011, 64)	11
Kuvio 2	Modernin tilintarkastuksen syntyminen (Kosonen 2005, 30)	13
Kuvio 3	Tilintarkastuksen keskeinen sisältö (Riistama 1999,30)	15
Kuvio 4	Tilintarkastuksen suunnittelu (Halonen & Steiner 2010, 124).....	19
Kuvio 5	Tilintarkastusriski (Halonen & Steiner 2010, 46)	21
Kuvio 6	Toimintotarkastukseen perustuva tilintarkastuksen lähestymistapa (Halonen & Steiner 2010, 270–272)	23
Kuvio 7	Tilintarkastuskertomuksen mukauttaminen (Halonen & Steiner 2010, 458) 28	
Kuvio 8	Odotuskuilun rakenne (Porter 1993, 50-51).....	31
Kuvio 9	Mahdolliset keinot odotuskuilun kaventamiseen	36
Kuvio 10	Informaatiokuilun havainnollistaminen (IAASB 2011, 8).....	51
Kuvio 11	Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittämisprosessi (IAASB 2016)	59
Kuvio 12	KAM:t ensimmäisenä vuonna Sveitsissä (Deloitte 2017, 4).....	74
Kuvio 13	KAM:t ensimmäisenä vuonna Singaporessa (PwC 2017, 11)	76

Kuvio 14	Kymmenen yleisintä KAM:ia Australiassa (KPMG 2017, 1).....	78
Kuvio 15	Aineiston yhtiöt toimialan mukaan	79
Kuvio 16	Aineiston tilintarkastuskertomukset tilintarkastusyhteisön mukaan ..	81
Kuvio 17	KAM:ien lukumäärä Helsingin pörssin yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa.....	84
Kuvio 18	Eri KAM:ien yleisyys Helsingin pörssissä listattujen yritysten tilintarkastuskertomuksissa.....	85
Kuvio 19	Pörssiyritysten markkina-arvo ja KAM:ien määrä.....	95
Kuvio 20	KAM:ien lukumäärän keskiarvo toimialoittain.....	96
Kuvio 21	Suurten yhtiöiden viisi yleisintä KAM:ia.....	97
Kuvio 22	Keskisuurten yhtiöiden viisi yleisintä KAM:ia	97
Kuvio 23	Pienten yhtiöiden viisi yleisintä KAM:ia	98
Kuvio 24	Tilintarkastusyhteisöjen asiakkaat markkina-arvon perusteella.....	100
Kuvio 25	KAM:ien keskiarvo tilintarkastusyhteisöjen antamissa tilintarkastuskertomuksissa.....	101
Kuvio 26	KAM:ien lukumäärä tilintarkastusyhteisön ja yhtiöiden markkina- arvon mukaan	101

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1	Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen keskeisimmät muutokset (Suomen tilintarkastajat ry 2016, 4)	56
Taulukko 2	Yhtiöiden jaottelu toimialan ja markkina-arvon perusteella.	80
Taulukko 3	KAM-kategoriat	83
Taulukko 4	Viisi yleisintä KAM:ia toimialoittain.....	99

KUVALUETTELO

Kuva 1	Yhteenveto KONE Oyj:n KAM:eista tilintarkastuskertomuksessa (Kone 2017, 83).....	81
Kuva 2	Esimerkki Nokian Renkaat Oyj:n tilintarkastuskertomuksesta (Nokian Renkaat 2017, 65).....	82
Kuva 3	Esimerkki Cargotec Oyj:n tilikauden 2016 tilintarkastuskertomuksesta koskien pitkäaikaishankkeiden tuloutusta (Cargotec 2017, 107).....	87
Kuva 4	Esimerkki Caverion Oyj:n tilintarkastuskertomuksesta koskien liikearvon arvostamista (Caverion 2017, 69)	88
Kuva 5	Marimekko Oyj:n tilintarkastuskertomus ja vaihto-omaisuus (Marimekko 2017, 61).....	89

LYHENTEET

Big Four –yhtiöt	Neljä suurinta tilintarkastusyhteisöä (Deloitte, EY, KPMG ja PwC)
EU	Euroopan unioni
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IFAC	International Federation of Accountants
IFRS	International Financial Reporting Standards
ISA	International Standards on Auditing
JOA	Justification of Assessments
KAM	Key Audit Matters (tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat)
KHT	Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
PIE	Public Interest Company (yleisen edun kannalta merkittävä yhtiö)
TTL	Tilintarkastuslaki

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta

Globaalin finanssikriisin seuraukset sekä yritysten yhä monimutkaisempi ja globaalimpi toimintaympäristö ovat entisestään kasvattaneet yritysten luotettavan ja laadukkaan taloudellisen raportoinnin tarvetta. Tilinpäätösinformaation käyttäjät ovat vaatineet myös yhä laajempaa ja yksityiskohtaisempaa tietoa yrityksen toiminnasta ja riskeistä. Sekä nykyisille että potentiaalisille osakkeenomistajille on tärkeää, että he pystyvät vähentämään sijoituksiin ja päätöksentekoon liittyvää epävarmuutta analysoimalla ja etsimällä informaatiota, jota he pitävät luotettavana. Tilinpäätösinformaation luotettavuuden varmistamisessa tilintarkastuksella on tärkeä rooli. Tilintarkastus perustuu pitkälti siihen, että sidosryhmät eivät pysty itse varmistumaan tilinpäätösinformaation luotettavuudesta. Riippumattoman tilintarkastuksen tehtävänä on tarkistaa, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta voimassa olevien tilinpäätöksen laatimista koskevien säännösten ja lakien mukaisesti. Tilintarkastajan pääasiallinen viestintäkeino tilintarkastuksen tuloksista on tilintarkastuskertomus, joka on ainoa tilintarkastuksen tuloksesta annettava julkinen raportti. (IAASB 2011, 5-6.)

Tilintarkastuskertomuksen muoto ja informaatio sisältö ovat vaihdelleet vuosien saatossa. Suomessa vuoden 1895 osakeyhtiölaki sääti tilintarkastuskertomuksen ensimmäistä kertaa pakolliseksi. Tuolloin osakeyhtiölaki ei kuitenkaan mitenkään ohjeistanut tilintarkastuskertomuksen sisältöä, joten tilintarkastuskertomukselle ei ollut olemassa mitään lakisääteistä kertomusmallia. Tästä syystä tilintarkastuskertomusten asiasisältö vaihteli 1900-luvun alkupuolella. (Kosonen 2005, 238.) Tilintarkastuskertomus oli myös pitkään tarkoitettu pelkästään yhtiökokoukselle, minkä vuoksi tilintarkastuskertomukset eivät olleet julkisia. Vasta 1970-luvulla tilintarkastuskertomukset muuttuivat julkisiksi, minkä myötä syntyi tarve kehittää tilintarkastuskertomuksille yhtenäisempi muoto. (Blümme 2008, 13.)

Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen käyttöönottoa perusteltiin etenkin selkeyden ja vertailtavuuden parantamisella. Vakiomalli suunniteltiin tilanteisiin, joissa tilinpäätöksen laatimista ja esittämistä koskevia säännöksiä oli noudatettu ja tilinpäätös antoi oikean ja riittävän kuvan yhtiön asemasta ja tuloksesta. (Blümme 2008, 13-14.) Lyhytmuotoinen vakiomalli sai kuitenkin melko viileän vastaanoton, koska sen katsottiin veistävän tilintarkastuskertomuksen informaatioarvon. Vakiokertomuksen kritisoitiin olevan ikään kuin ok-leima, joka ei kuvasta tarkemmin tilintarkastusprosessia ja tilintarkastajan havaintoja. Puhtaan vakiokertomuksen pelättiin myös nousevan itseisarvoksi, jolloin tarpeellisenkin lisäinformaation antamisen kynnys nousisi korkeaksi. Vakiokerto-

muksen puolustajien mukaan kriitikot unohtivat pääasian, eli tilinpäätöksen. Vakiokertomusten puolustajien mukaan tilintarkastuskertomus voi olla vakiomuotoinen ja lyhyt, jos tilinpäätös laaditaan niin, että se antaa oikeat ja riittävät tiedot. Lisäksi vakiokertomus on mahdollisimman selkeä, tehokas ja yksikäsitteinen viestintäkeino tilintarkastuksen tuloksesta. Lähtökohtaisesti johdon tulisi antaa kaikki tarvittavat tiedot yhtiöstä niin täydellisinä, ettei tilintarkastajan tarvitsisi niitä selventää. Puolustajat huomauttivat myös, että tilintarkastaja pystyy tilinpäätöksen rakentelun yhteydessä vaikuttamaan toimintakertomuksen tekstiin, tuloslaskelmaan ja taseeseen. (Kosonen 2005, 201-205.)

Tilintarkastajan raportointi ja vakiomuotoinen tilintarkastuskertomusmalli ovat olleet keskeisiä syitä tilintarkastuksen odotuskuilun muodostumiselle. Odotuskuilulla tarkoitetaan sitä, että yrityksen eri sidosryhmien odotukset tilintarkastuksen suhteen eivät täyty. (Troberg & Viitanen 2001, 11.) Odotuskuilun kaventamiseen on olemassa kaksi lähestymistapaa, jotka ovat defensiivinen ja ns. konstruktiiivinen lähestymistapa. Defensiivisessä lähestymistavassa korostetaan sidosryhmien odotusten epärealistisuutta, jolloin odotuksiin pyritään vaikuttamaan lähinnä kouluttamalla ja informoivalla sidosryhmiä tilintarkastuksen realiteeteista. Konstruktiiivisessä lähestymistavassa pyritään puolestaan aktiivisesti viestimään sidosryhmille, että tilintarkastajat ovat halukkaita kehittämään tilintarkastusta ja sen eri osa-alueita sidosryhmien haluamaan suuntaan. (Viitanen 1995, 175-176.)

Tilintarkastuskertomuksen näkökulmasta odotuskuilun kaventamiseen on pyritty 1990- ja 2000-luvulla vastaamaan lähinnä defensiivisellä lähestymistavalla tuomalla tilintarkastuskertomukseen lisäinformaatiota esimerkiksi johdon vastuusta tilinpäätöksen laadinnassa ja toisaalta tilintarkastajan velvollisuuksista sekä tilintarkastuksessa noudatetuista normeista. Myös tilintarkastuksen antamaa kohtuullisista varmuutta on korostettu tilintarkastuskertomuksissa. (MARC 2011, 6.) Tilintarkastuksen odotuskuilua on onnistuttu kaventamaan jonkin verran laajennetulla tilintarkastuskertomuksella, mutta pääasiassa lisätty teksti on ollut hyvin standardisoitua ja teknistä kieltä, joten tilintarkastuskertomukset eivät ole olleet kovinkaan kiinnostavia informaatiolähteitä (Turner, Beeler & Daniels 2004, 80-81).

Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen saama kritiikki voidaan luokitella kolmeen päätekijään, jotka ovat tilintarkastuskertomuksen liian binäärinen muoto (hyväksyty/hylätty), tilintarkastuskertomuksen standardisoitu ja tekninen kieli sekä se, että tilintarkastuskertomus ei kuvasta riittävästi tilintarkastajien suorittamaa työtä (IOSCO 2009, 8-10). Tilintarkastajien raportointi on kuin jäävuoren huippu, koska suuri yleisö voi nähdä vain sen huipun, tilintarkastuskertomuksen. Suurin osa tilintarkastajien raportoinnista tapahtuu kuitenkin pinnan alla, yrityksen sisällä. Tilintarkastajat kommunikoivat hallintoelinten ja johdon kanssa esimerkiksi tilinpäätösinformaatiossa käytetyistä olettamuksista ja tulkintaa vaativista eristä ja kirjauksista. Turnerin ym. (2004, 86) mukaan odotuskuilua

ja informaatiokuilua voitaisiin kaventaa entisestään, jos tilintarkastuskertomuksen lukijalle annettaisiin tarkempaa taustatietoa tilintarkastajan lausunnon muodostumisesta, tilintarkastusprosessista sekä keskeisimmistä tilintarkastuksessa esiin tulleista havainnoista. Audit Quality Forumin (ICAEW 2007, 21-22) tilintarkastajan raportointia koskevan selvityksen mukaan tilintarkastuskertomuksessa tulisi viestiä enemmän keskeisesti tilintarkastukseen vaikuttavista tilinpäätöseristä ja niiden käsittelystä tilintarkastuksessa. Tämänkaltaisia eräitä ovat etenkin monimutkaiset ja merkittävää johdon harkintavaltaa sisältävät tilinpäätöserät. Selvityksen mukaan tilintarkastuskertomusten tulisi myös olla yhtiökohtaisempia ja vähemmän standardisoituja.

Tämän vuosikymmenen alussa esimerkiksi Euroopan komissio (2010) ja Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton (IFAC) alainen toimielin IAASB (2011) ilmaisivat huolensa siitä, että tilintarkastuskertomus ei ole riittävän informatiivinen. Vuonna 2011 IAASB käynnisti tilintarkastuskertomuksen uudistamisprojektin julkaisemalla konsultaatiopaperin ”Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change”, ja asetti tavoitteeksi räätälöidymmän, kiinnostavamman ja informatiivisemmän tilintarkastuskertomuksen. Vuonna 2013 IAASB julkaisi standardiluonnoksen ”Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards of Auditing (ISAs)”. Standardiluonnoksessa ehdotettiin muutoksia viiteen jo olemassa olevaan tilintarkastuskertomusta ja tilintarkastajan raportointia käsittelevään standardiin, minkä lisäksi standardiluonnokseen sisältyi myös täysin uusi ISA 701 –standardi. Loppuvuodesta 2014 IAASB hyväksyi uudistetut raportointistandardit, jotka koskevat 15.12.2016 jälkeen päättyviä tilikausia.

Täysin uusi ISA 701 käsittelee viestimistä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista viestimisen tarkoituksena on lisätä listattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa parantamalla suoritettujen tilintarkastusten läpinäkyvyyttä. Standardin myötä tilintarkastuskertomuksen lukijat voivat paremmin ymmärtää niitä seikkoja, joilla tilintarkastajien ammatillisen harkinnan mukaan on ollut eniten merkitystä tilikauden tilintarkastuksessa. Lisäksi tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista viestimällä tilintarkastaja voi auttaa tilintarkastuskertomuksen lukijoita ymmärtämään ja keskittymään tilinpäätöksen alueisiin, joihin liittyy merkittävää johdon harkintaa. (ISA 701.)

1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tilintarkastus on käytännön toimintana, opinalana ja tutkimuksen kohteena monialainen ilmiö. Tästä syystä tilintarkastustutkimuksen aihealueille on esitetty erilaisia luokitteluja eri aikoina. Tämä tutkielma keskittyy pääasiassa tarkastelemaan tilintarkastuksen roolia

tilinpäätösinformaatiossa ja tarkemmin tarkastellen tilintarkastuskertomuksen informaatioisisältöä. Vuonna 2017 Helsingin pörssin yritykset julkaisivat ensimmäistä kertaa uudistetut tilintarkastuskertomukset. Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää täysin uuden ISA 701 –standardin vaikutuksia Helsingin pörssissä noteerattujen yhteisöjen tilintarkastuskertomuksiin. Kyseisessä standardissa käsitellään tilintarkastajan velvollisuutta viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista, KAM:eista, tilintarkastuskertomuksessa. ISA 701 –standardia sovelletaan tällä hetkellä vain pörssilistattujen yhteisöjen tilintarkastuksiin, minkä vuoksi tämä tutkielma keskittyy pääasiassa julkisesti noteerattujen yhtiöiden tilintarkastukseen ja tilintarkastuskertomuksiin. Lisäksi tilintarkastuskertomusten kohdalla rajausta tehdään siten, että huomio keskittyy pääasiassa vakiomuotoisiin tilintarkastuskertomuksiin.

ISA 701 -standardia sovelletaan ensimmäistä kertaa tilikauden 1.1.2016-31.12.2016 tilintarkastuksiin, joten uuden standardin mukaisia tilintarkastuskertomuksia on annettu ensimmäistä kertaa keväällä 2017. Uudistukset ovat tilintarkastuskertomuksen näkökulmasta myös melko suuria. Tämä asetelma luo mielenkiintoisen aiheen tutkielmalle, koska uudistuneita tilintarkastuskertomuksia ei ole vielä ehditty juurikaan tutkia ja analysoida. Tutkielman ensisijaisena tavoitteena on luokitella ja tarkastella KAM:eja Helsingin pörssin yhteisöjen tilintarkastuskertomuksissa. Tämän perusteella voidaan hahmottaa tutkielman ensimmäinen tutkimuskysymys:

- 1) Mitkä ovat yleisimmät KAM:t Helsingin pörssissä noteerattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa?

Toinen tutkimuskysymys liittyy KAM:ien esiintymiseen pörssin suurien, keskisuurten ja pienien yhtiöiden välillä. Pörssin markkina-arvoltaan suurimmat yhtiöt (markkina-arvo yli miljardi euroa) ovat lähtökohtaisesti toiminnoiltaan ja liiketoimintaympäristöltään monimutkaisempia kuin keskisuuret (yli 150 miljoonaa euroa) ja pienet pörssiyritykset (alle 150 miljoonaa euroa). Tästä syystä myös markkina-arvoltaan suurimpien yritysten tilintarkastuskertomuksissa KAM:eja voisi odottaa kuvattavan laajemmin kuin pienien ja keskisuurten yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Tämän perusteella voidaan muodostaa tutkielman toinen tutkimuskysymys:

- 2) Kerrotaanko KAM:eista enemmän markkina-arvoltaan suurimpien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa?

Kolmas tutkimuskysymys puolestaan tarkastelee, onko toimialoilla mahdollisesti vaikutuksia KAM:eista raportoimiseen. KAM:t saattavat olla hyvin erilaisia toimialojen luonteesta riippuen, mutta myös toimialan sisällä voi olla paljon vaihtelua. Tämän perusteella voidaan muodostaa kolmas tutkimuskysymys:

3) Mitkä ovat yleisimmät KAM:t eri toimialoilla

Neljäs tutkimuskysymys puolestaan käsittelee tilintarkastuskertomusten laativien tilintarkastusyhteisöjen eroja. Tilintarkastusyhteisöillä voi olla hieman erilainen lähestymistapa KAM:eista raportointiin, joten esimerkiksi KAM:ien lukumäärä voi vaihdella merkittävästi tilintarkastusyhteisöjen laatimien tilintarkastuskertomusten välillä. Tämän pohjalta voidaan muodostaa neljäs tutkimuskysymys:

4) Onko tilintarkastusyhteisöjen raportoinnin välillä merkittäviä eroja

1.3 Tutkielman metodologia ja aineisto

Suomalaisessa liiketaloustieteen ja laskentatoimen tutkimuksessa tutkimusoteluokittelu voidaan jakaa viiteen pääkategoriaan, jotka ovat käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksentekometodologinen, toiminta-analyttinen sekä konstruktiiivinen tutkimusote (Kihn & Näsi 2011, 63-64).

	Teoreettinen	Empiirinen
Deskriptiivinen	Käsiteanalyttinen tutkimusote	Nomoteettinen tutkimusote
Normatiivinen	Päätöksentekometodologinen tutkimusote	Toiminta-analyttinen tutkimusote
		Konstruktiiivinen tutkimusote

Kuvio 1 Tutkimusoteluokittelu (Kihn & Näsi 2011, 64)

Tämän tutkielman tutkimusmetodologiana on nomoteettinen lähestymistapa. Nomoteettisen tutkimusotteen tieteellinen ideaali on luonnontiedelähtöinen ja tutkimusotetta käytetään tutkittavien asioiden ja ilmiöiden erittelemiseen ja selittämiseen. Nomoteettinen lähestymistapa liittyy läheisesti positivismiin sekä nojaa kausaaliseen selitysmalliin ja tavoittelee yleisten säännönmukaisuuksien löytämistä tutkimuskohteistaan. Nomoteettisessa tutkimusotteessa empiria on mukana laaja-alaisesti ja aineistona on monesti suuri kvantitatiivinen aineisto. (Näsi 1980, 36.)

Tutkielman aineisto muodostuu Helsingin pörssin päälisalla noteerattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksista. Aineistoon on valittu yhtiöt, jotka ovat olleet päälisalla

31.12.2016 ja joiden kotipaikka on Suomi. Tästä syystä ulkomaisten rinnakkaislistattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomukset on rajattu pois tutkielman aineistosta. Lisäksi yhtiöiden tilikauden tulee päättyä myöhemmin kuin 15.12.2016, koska uudet raportointistandardit koskevat 15.12.2016 jälkeen päättyviä tilikausia. Tämän takia aineistosta rajattiin pois yhtiöt, joiden tilikausi päättyi ennen 16.12.2016. Rajauksista huolimatta tutkielman aineisto sisältää 120 tilintarkastuskertomusta. Tutkielmassa yhteisöt voidaan aineiston perusteella luokitella toimialan, yhteisön koon ja tilintarkastusyhteisön perusteella.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielman ensimmäisessä teorialuvussa käsitellään lähinnä tilintarkastuksen teoreettista pohjaa. Luvussa tarkastellaan tilintarkastuksen tarvetta ja tarkoitusta lähinnä päämies-agenttiteorian sekä informaatioteorian kautta. Luvussa käsitellään myös tilintarkastusprosessin vaiheita sekä erityisesti tilintarkastajan raportointia ja tilintarkastuskertomusta. Lisäksi luku käsittelee tilintarkastuksen sääntelyä sekä odotuskuilun muodostumista ja sen kaventamista.

Toisessa teorialuvussa perehdytään tarkemmin tilintarkastajan raportointiin ja tilintarkastuskertomukseen. Luvussa syvennyttään tarkastelemaan tilintarkastuskertomuksen kehittymistä Suomessa aina 1800-luvun lopusta nykypäivään. Lisäksi tarkastellaan tilintarkastuskertomuksen hyödyllisyyttä sekä informaatioarvoa. Erityisessä tarkastelussa on vakimuotoisen tilintarkastuskertomuksen saama kritiikki. Luvun loppupuolella käsitellään IAASB:n tilintarkastuskertomusta koskevaa standardiuudistusta. Tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksessa keskitytään uuteen ISA 701- standardiin, joka on tämän tutkielman pääasiallinen aihe. Aivan luvun lopussa luodaan katsaus olemassa olevaan ISA 701 –standardia koskevaan tutkimustietoon ja tilintarkastuksen kannalta keskeisiin seikkoihin.

Neljäs luku käsittää tutkielman aineiston tarkemman esittelyn sekä tutkimusmenetelmät. Luvussa käydään läpi aineiston hankinta, luokittelu ja analysointi. Viidennessä luvussa esitellään tutkielman tulokset ja johtopäätöksiä tutkielman löydöksille. Kuudennessa luvussa esitetään vielä johtopäätöksiä sekä yhteenveto tutkielmasta.

2 TILINTARKASTUKSEN SISÄLTÖ JA SIDOSRYHMIEN ODOTUKSET

2.1 Tilintarkastuksen tarve ja tarkoitus

Vaikka tilintarkastuksella on juuret kaukana historiassa yhdessä kirjanpidon kanssa, voidaan modernin tilintarkastuksen katsoa syntyneen teollisen vallankumouksen yhteydessä 1700- ja 1800-lukujen taitteessa Iso-Britanniassa. Tilintarkastuksen merkitys alkoi korostua, kun talouselämän kehittyessä ja monipuolistuessa yritystoiminnassa syntyi suurempi pääomantarve. Tämä kehitys johti osakeyhtiöiden syntymiseen, jolloin pääomaa hankittiin myös riskialttiin pääoman sijoittajilta. Käytännössä ennen teollista vallankumousta johto ja omistus eivät olleet vielä merkittävästi eriytyneet, lukuun ottamatta aivan suurimman luokan yritystoimintaa. Teollisen vallankumouksen myötä omistajuus ja yrityksen johto alkoivat kuitenkin hiljalleen eriytyä toisistaan. Tämän seurauksena riskipääoman sijoittajat katsoivat heille kuuluvan sijoituksiensa valvontaoikeuden. Sijoittajat halusivat tietää, miten heidän rahojaan on käytetty ja miten paljon yritystoiminta on tuottanut. Jokainen sijoittaja ei kuitenkaan voinut itse suorittaa valvontaa, koska sijoittajia saattoi olla useita. Sijoittajien itse suorittama tarkastus olisi myös voinut häiritä yhtiön toimintaa ja altistaa liikesalaisuuksien paljastumiselle. Tästä syystä sijoittajat tarvitsivat valvonnan toteuttamiseksi heidän luottamustaan nauttivan tarkastajan, joka olisi riippumaton. Ulkopuolisen ja luotettavan tarkkailijan tarve johti lopulta tilintarkastusinstituution syntymiseen. (Kosonen 2005, 30.)

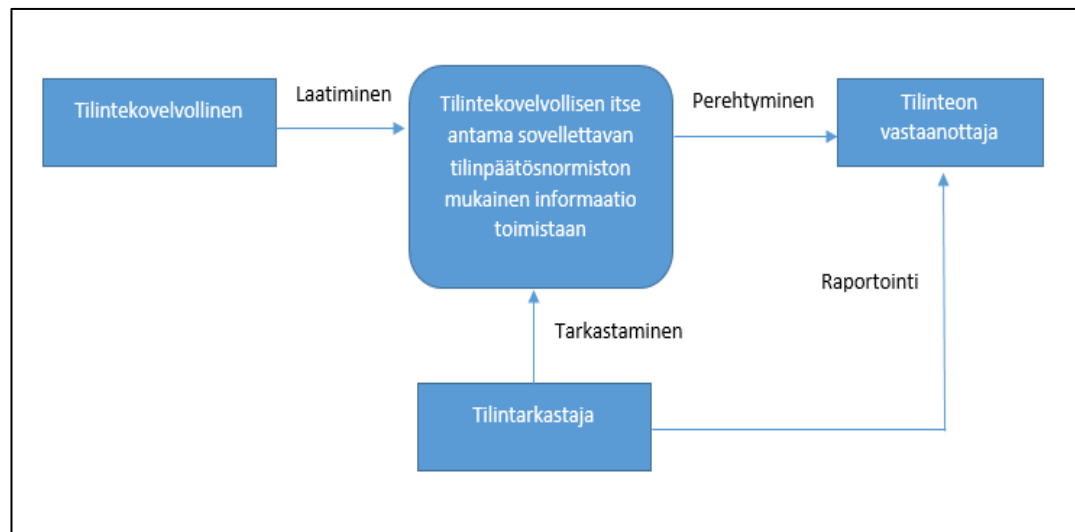
Kuvio 2 Modernin tilintarkastuksen syntyminen (Kosonen 2005, 30)

Kuten Iso-Britannian esimerkistä voidaan huomata, tilintarkastus perustuu henkilöiden ja yhteisöjen tarpeeseen saada informaatiota, jonka oikeellisuus ja luotettavuus on

varmennettu riippumattoman henkilön toimesta. Tilintarkastuksella on myös tärkeä yhteiskunnallinen rooli, koska myös erilaiset sidosryhmät tarvitsevat päätöksentekoa ja valvontaa varten luotettavaa tietoa siitä, että yritysten ja muiden organisaatioiden antamat tiedot toiminnasta ja taloudesta ovat oikeita ja riittäviä. Tilintarkastuksen voidaan täten myös nähdä palvelevan luottamuksen säilymistä eri osapuolien välillä laajemmin yhteiskunnassa. Tilintarkastus tulisikin hahmottaa yhteiskunnallisena funktiona, koska tilintarkastuksen tavoitteiden muotoutumiseen vaikuttavat esimerkiksi vallitseva yhteiskuntajärjestelmä ja kulttuuri, käytävissä oleva teknologian taso sekä poliittinen ja taloudellinen päätöksenteko. (Riistama 1999, 15–17.) Anglosaksissa maissa, kuten Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa, tilintarkastuksen nähdään palvelevan lähinnä pääomamarkkinoita, minkä takia lakisääteinen tilintarkastus koskee eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta vain julkisesti noteerattuja yhtiöitä. Pohjoismaissa on puolestaan nähty tärkeäksi velkojien suoja ja verotus. Tämän takia Pohjoismaissa tilintarkastusvelvollisuus on ulottunut suurten yhteisöjen lisäksi myös pieniin yhteisöihin. Suomessa vain aivan pienimmät yritykset on vapautettu tilintarkastuksesta. (Satopää 2003, 44.)

Tilintarkastuksen lähtökohtaa ja tarvetta voidaan tarkemmin tarkastella tilintekovelvollisuudella. Tilintekovelvollisuudella tarkoitetaan sitä, että joku on velvollinen toimimaan toisen osapuolen hyväksymällä tavalla ja tekemään tälle tiliä toimistaan. Tilintekovelvollisuus voi perustua lakiin tai se voi olla myös sopimusperusteinen. Lakisääteinen tilintekovelvollisuus koskee esimerkiksi osakeyhtiön hallitusta, joka on velvollinen esittämään tilinpäätöksessä kirjanpito- ja osakeyhtiölain edellyttämät tiedot osakkaille. Keskeistä tilintekovelvollisuudessa on se, että tilinteon vastaanottaja voi käyttää tilintekovelvolliseen kohdistuvia toimia ja sanktioita, jos tämän toiminta ei täytä asetettuja vaatimuksia. Tilintekovelvollisuuden täyttymistä voidaan arvioida tilintekovelvollisen toiminnasta saatavan informaation avulla. Käytännössä tilintekovelvollisuuden asianmukaista täyttymistä on kuitenkin melko haastavaa valvoa, koska osakkaat eivät saa perehtyä esimerkiksi hallituksen pöytäkirjoihin tai muuhun sisäpiiritietoon. Yhteisöt tosin raportoivat toiminnastaan nykyään yhä laajemmin ja tuottavat taloudellisen informaation lisäksi yhä enemmän myös ei-taloudellista informaatiota. (Tomperi 2016, 6-7.)

Pelkästään johdon antama informaatio ei kuitenkaan riitä osakkaille, koska omistajat haluavat myös varmistua tiedon luotettavuudesta ja riittävydestä. Valvonnan vaikeudesta johtuen osakkaat valitsevat riippumattoman tilintarkastajan tarkastamaan kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja hallintoa. Luottamuksen saavuttamiseksi tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osiltaan laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Tilintarkastuksen keskeinen sisältö voidaan tiivistetysti ilmaista kuvion 3 avulla.

Kuvio 3 Tilintarkastuksen keskeinen sisältö (Riistama 1999,30)

Tilintarkastuksen tarpeellisuutta ja tilintekovelvollisuutta voidaan selittää myös erilaisten teorioiden avulla. Yleisimmät ja käytetyimmät teoriat ovat agenttiteoria sekä informaatioteoria. Agenttiteorian avulla voidaan tarkastella erilaisia kannustinongelmia yrityksissä, joissa resurssien omistus ja valvonta ovat eriytyneet. Teoriaan kuuluu keskeisesti päämies-agenttisuhte, joka voidaan määritellä sopimukseksi, jolla yksi tai useampi päämies (omistaja) delegoi päätöksentekovaltaa ja valtuuttaa yhden tai useamman henkilön (agentin) toimimaan puolestaan. Sopimusten avulla päämiehet voivat täsmentää agenttien oikeuksia ja velvollisuuksia, toiminnan arviointikriteerejä sekä noudatettavaa palkitsemisjärjestelmää. Päämies-agenttisuhteessa ongelmat johtuvat siitä, että johdon ja omistajien omat tavoitteet saattavat poiketa toisistaan, mistä syntyy eturistiriitoja. Päämiehet voivat pyrkiä vähentämään eturistiriitoja esimerkiksi laatimalla sopimukseen erilaisia ehtoja sekä sitouttamalla johtoa osakepalkkiojärjestelmällä. Myös valvonnan avulla päämiehet voivat estää agenteja toimimasta vastoin päämiesten intressejä. Näistä toimista aiheutuu kuitenkin kustannuksia, joita kutsutaan agenttikustannuksiksi. (Jensen & Meckling 1976, 308; 323–324.)

Agenttiteoriaan liittyy myös vahvasti epäsymmetrisen informaation ongelma, koska päämiehen pääasiallinen organisaatiota koskeva tieto on peräisin yrityksen johdon eli agentin raportoimasta informaatiosta. Raportoitu informaatio on kuitenkin vain osa siitä, minkä johto tietää. Päämiehet eivät myöskään pysty itse varmistumaan tarvittavien tietojen riittävydestä ja luotettavuudesta. Ilman valvontaa tilanne voisi johtaa siihen, että agentit pyrkisivät esittämään informaation positiivisemmassa valossa, koska se maksimoisi heidän oman taloudellisen hyötynsä. Epäsymmetristä informaatiota ja agentin opportunistista käyttäytymistä voidaan kuitenkin vähentää tilintarkastuksella, jonka voidaan taten katsoa olevan yhtiön arvoa hyödyttävä valvontamekanismi. Tilintarkastettu tilinpäätös myös viestittää sidosryhmille myönteisen signaalin johdon esittämien tietojen oi-

keellisuudesta. Tilintarkastajan tulee kuitenkin olla ehdottomasti riippumaton, jotta tilintarkastajan lausumalla olisi arvoa päämiehelle. (Watts & Zimmerman 1983, 615; 626-628.)

Agenttiteoriaan verrattuna informaatioteoria tarkastelee enemmän potentiaalisten päämiesten ja organisaation välisiä suhteita. Informaatioteorian avulla voidaan selittää tiedon hankintaa pääomamarkkinoilla sekä sitä, miten saatavilla oleva tieto auttaa pääomamarkkinoita allokoimaan resurssinsa. Sijoittajat ottavat sijoituspäätöksiä tehdessään tavanomaisen liikeriskin lisäksi myös informaatoriskin, koska sijoittajien päätökset riippuvat vahvasti organisaatiosta saadusta informaatiosta. Informaatoriskillä tarkoitetaan sitä, että päätöksenteon perustana oleva informaatio voi olla riittämätöntä sekä epäluotettavaa. Tämän riskin pienentämiseksi sijoittaja voi tukeutua sijoituspäätöstä tehdessään tilintarkastajan suorittamaan arviointiin ja lausuntoon johdon antamien tietojen oikeellisuudesta ja riittävydestä. Arvopaperikaupan toimivuuden kannalta on oleellista, että pörssi-yhtiöiden toiminnastaan antamiin tietoihin voidaan luottaa. Sijoittajien saatavilla oleva yritystä koskeva informaatiota on vain osa johdon saatavilla olevasta informaatiosta, mutta tilintarkastajalla on pääsy laajempaan yritystä koskevaan informaatioon. Tämän vuoksi tilintarkastajan suorittama informaation arviointi on erittäin arvokas asia pääomamarkkinoille. Tilintarkastajan suorittaman informaation arvioinnin merkityksen ratkaisee kuitenkin lopulta tilintarkastuksen nauttima luottamus. (Vuorinen 1995, 106.)

2.2 Tilintarkastuksen sääntely

Tilintarkastuslailla (1141/2015) säännellään lähtökohtaisesti kaikkia tilintarkastukseen liittyviä kysymyksiä. Tilintarkastuslain yleisluonteisuuden takia tilintarkastuslaki kuitenkin väistyy, jos muualla lainsäädännössä säädetään toisin. Tilintarkastuslakia täydentäviä säännöksiä on useissa laeissa, kuten osakeyhtiölaissa ja säätiölaissa. (Horsmanheimo 2017, 122.)

Vuoden 2016 alussa voimaan tuli järjestyksessään kolmas tilintarkastuslaki (1141/2015), johon tehtiin vielä merkittäviä muutoksia 19.8.2016 voimaan tulleella lainmuutoksella (622/2016). Lakimuutoksen yhtenä keskeisenä syynä on ollut EU:n tilintarkastusreformin täytäntöönpano. EU:n reformi vuodelta 2014 käsittää säädösuudistuksen, johon kuuluvat EU:n tilintarkastusdirektiivin 2006/43/EY muutosdirektiivi 2014/56/EU sekä Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 537/2014 eli niin sanottu PIE-asetus, joka koskee yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteistä tilintarkastusta koskevia erityisvaatimuksia.

PIE-yhteisöillä eli yleisen edun kannalta merkittävillä yhteisöillä tarkoitetaan pörssi-yhtiöitä, luottolaitoksia sekä vakuutusyhtiöitä. PIE-asetuksen keskeisimmät vaikutukset koskevat tilintarkastusyhteisöjen toimikausien enimmäiskestoja, tilintarkastusyhteisön

tarjoamia oheispalveluita sekä tilintarkastajan raportointia. Tilintarkastajan raportointiin liittyen uudistuksen yhtenä keskeisenä tarkoituksena on parantaa PIE-yhteisöjen tilintarkastuskertomusten informaatioarvoa. (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2017, XXIII-XXIV.) PIE-asetuksen takia PIE-yhteisöjen lakisääteisestä tilintarkastuksesta annettavilta tilintarkastuskertomuksilta edellytetään jatkossa kattavampia tietoja kuin mistä tilintarkastuslaissa säädetään (Horsmanheimo & Steiner 2017, 309).

Tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa tilintarkastusta suorittaessaan. Hyvä tilintarkastustapa sisältää erilaisia periaatteita ja keinoja, joiden tarkoituksena on ohjata tilintarkastuksen suorittamista. Hyvä tilintarkastustapa on kehittynyt tilintarkastuksessa vakiintuneiden työtapojen, säädösten, alan järjestöjen antamien suositusten ja sidosryhmien esittämien vaatimusten pohjalta. Hyvän tilintarkastustavan sisältö ei ole muuttumaton, vaan dynaamisena käsitteenä sen tulisi jatkuvasti ottaa huomioon ympäristössä tapahtuvat muutokset. (Horsmanheimo ym. 2017, 179–180.) Tilintarkastukselle on ominaista, että työmenetelmät muuttuvat ja kehittyvät jatkuvasti. Tämän vuoksi lainsäädännössä ei ole mahdollista yksityiskohtaisesti normittaa alati muuttuvaa ja kehittyvää käytäntöä. Hyvään tilintarkastustapaan on katsottu vaikuttavan seuraavat lähteet (Halonen & Steiner 2010, 31–32):

- lait ja asetukset
- kansainväliset tilintarkastusalan standardit
- ammattieettiset periaatteet ja eettiset säännöt
- viranomaisten päätökset ja tuomioistuinten ratkaisut
- tilintarkastusalan keskeisten järjestöjen ohjeet ja suositukset
- havainnot siitä, miten huolellisesti ammattihenkilöt yleisesti toimivat
- alan ammattikirjallisuus, kuten ammattilehdet ja kirjat.

Hyvän tilintarkastustavan käsitteen ja sisällön määrittelyssä keskeisessä asemassa ovat kansainväliset tilintarkastusalan standardit. Aikaisemmin Suomessa hyvää tilintarkastustapaa on ohjannut etenkin KHT-yhdistyksen jäseniä sitovat suositukset, jotka ovat pohjautuneet kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin. Nykyisin kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat kuitenkin korvanneet KHT-yhdistyksen antamat suositukset. (Horsmanheimo 2017, 161.)

Kansainvälisillä tilintarkastusalan standardeilla viitataan pääasiassa Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton IFAC:n yhteydessä toimivan IAASB-komitean antamiin ISA-standardeihin. IFAC:n yhtenä pääasiallisena toiminta-ajatuksena on edesauttaa korkeatasoisten tilintarkastusta koskevien standardien ja ohjeistusten laatimista. IFAC tarjoaa rakenteet ja prosessit, jotka tukevat neljän itsenäisen standardeja antavan elimen toimintaa. Yksi IFAC:n itsenäisistä toimielimistä on ISA-standardeja antava IAASB-komitea, jonka

tehtävänä on maailmanlaajuisesti yleisesti hyväksytyjen tilintarkastusstandardien laatiminen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 164–167.)

ISA-standardeja sovelletaan mennyttä aikaa koskevan taloudellisen informaation tilintarkastuksessa. Ne määrittelevät tilintarkastuksen eri osa-alueille peruseriaatteen ja tavoitteet, sekä ohjeistavat tarkastuksen suorittamisessa. Huolellisesti toimivien tilintarkastajien ei tulisi poiketa tilintarkastusstandardien ohjeista ilman perusteltua syytä. (Horsmanheimo ym. 2017, 181–183.) Huomionarvoista on kuitenkin se, että toistaiseksi EU:n lainsäädännön tasolla ISA-standardeja ei ole hyväksytty noudatettavaksi sitovalla tavalla, mutta Suomessa tilintarkastuslaissa edellytetään kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamista lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Tilintarkastuslain yleissäännöksen takia tilintarkastusstandardien noudattamista arvioidaan Suomessa osana hyvää tilintarkastustapaa. (Horsmanheimo ym. 2017, 178.)

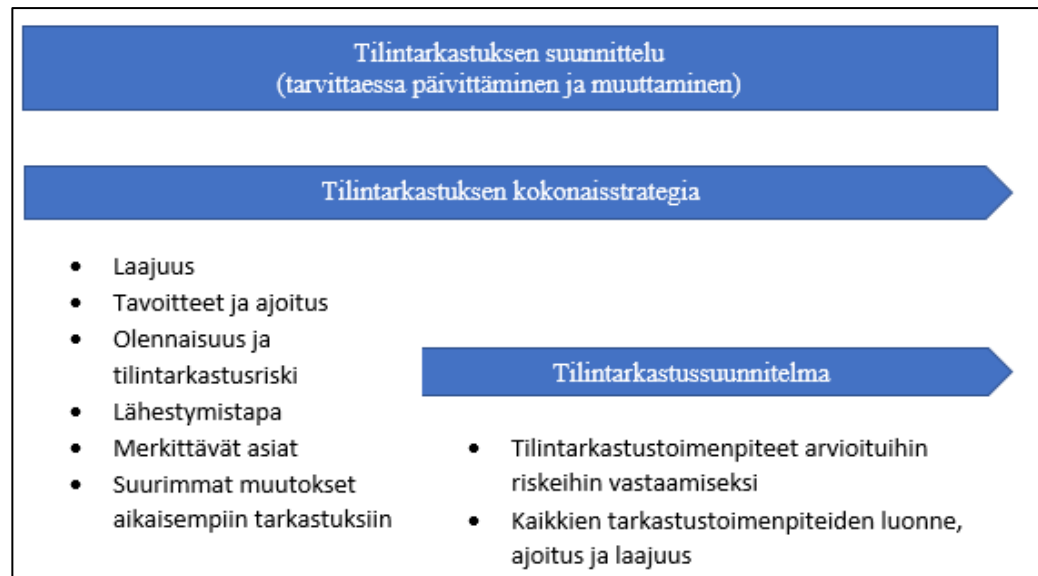
2.3 Tilintarkastusprosessi

Tilintarkastuksen voidaan katsoa noudattavan tiettyä etenemistapaa, jossa on erilaisia työvaiheita. Yleensä tilintarkastusta kuvataan kolmivaiheisena prosessina, joka muodostuu suunnittelusta, toteutuksesta ja päättämisestä. Tilintarkastajan tulee suunnitella tilintarkastus siten, että huomio kohdistuu tilintarkastuksen kannalta olennaisiin alueisiin. Suunnittelulla myös varmistetaan, että tilintarkastus tulee suoritetuksi tehokkaasti ja taloudellisesti. Toteutusvaiheessa puolestaan suoritetaan suunnitteluvaiheessa määritellyt tilintarkastustoimenpiteet. Tilintarkastuksen tavoitteena on hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätöksessä ole väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyttä. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi tilintarkastajan tulee hankkia riittävä määrä tarkoituksen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Tilintarkastuksen lopuksi tilintarkastajan tulee raportoida tilintarkastuskertomuksen avulla tilintarkastuksen tuloksesta. (Halonen & Steiner 2010, 53–54.)

2.3.1 Suunnittelu

Tilintarkastustoimeksianto käynnistyy tarkastuksen suunnittelulla. Suurin osa tilintarkastuksen suunnittelusta liittyy tarkastuskohteen ja tilintarkastuksen riskien arvioimiseen, koska tilintarkastustiimin tulee ymmärtää yrityksen liiketoiminta, toimintaympäristö sekä yrityksen sisäiset kontrollit. Riittävä suunnittelu auttaa kohdistamaan asianmukaista huomiota tilintarkastuksen kannalta tärkeisiin alueisiin sekä edesauttaa mahdollisten ongelmien tunnistamista ajoissa. (ISA 300.2.)

Vaikka suurin osa tilintarkastuksen suunnittelusta tapahtuu tilintarkastustoimeksianton alkuvaiheessa, suunnittelu ei ole tilintarkastuksen erillinen vaihe, vaan pikemminkin jatkuva ja iteratiivinen prosessi. Tilintarkastuksen suunnittelu alkaa pian edellisen tilintarkastuksen loppuun saattamisen jälkeen ja jatkuu meneillään olevan tilintarkastustoimeksianton loppuun saattamiseen saakka. Varsinainen tilintarkastuksen suunnittelu tiivistyy tilintarkastussuunnitelman ja tilintarkastuksen kokonaisstrategian laatimiseen. Tilintarkastuksen kokonaisstrategia ja tilintarkastussuunnitelma muodostavat kaksi tasoa, joita voidaan kuvata seuraavaan kuvion avulla. (Halonen & Steiner 2010, 124.)

Kuvio 4 Tilintarkastuksen suunnittelu (Halonen & Steiner 2010, 124)

Kuviossa 4 ylempi taso edustaa tilintarkastuksen kokonaisstrategiaa eli yleissuunnitelmaa, joka laaditaan suunnittelun alkuvaiheessa. Alemman tason muodostaa puolestaan tilintarkastussuunnitelma, joka on yksityiskohtaisempi kuin tilintarkastuksen kokonaisstrategia. Tilintarkastuksen kokonaisstrategia muodostaa tilintarkastuksen ison kuvan, jonka tehtävänä on ohjata tilintarkastussuunnitelman laatimista. Tilintarkastuksen kokonaisstrategian avulla voidaan määritellä ja arvioida toimeksiantoon liittyviä perusasioita, kuten tarkastuksen laajuutta, tavoitteita, ajoitusta, olennaisuutta, tilintarkastusriskiä, lähestymistapaa sekä suurimpia muutoksia mahdollisiin aikaisempiin tarkastuksiin. Tilintarkastussuunnitelma sisältää puolestaan ne tilintarkastustoimenpiteet, jotka tilintarkastajan on suoritettava saadakseen riittävän määrän tilintarkastusevidenssiä alentaakseen tilintarkastusriskin hyväksyttävälle tasolle. (Halonen & Steiner 2010, 125-132.)

Tilintarkastaja pystyy laatimaan tilintarkastussuunnitelman yleensä vasta, kun erilaiset riskienarviointitoimenpiteet on suoritettu. Keskeisimpiä riskienarviointitoimenpiteitä ovat tiedustelujen tekeminen toimivalle johdolle ja muille keskeisille henkilöille, analyyt-

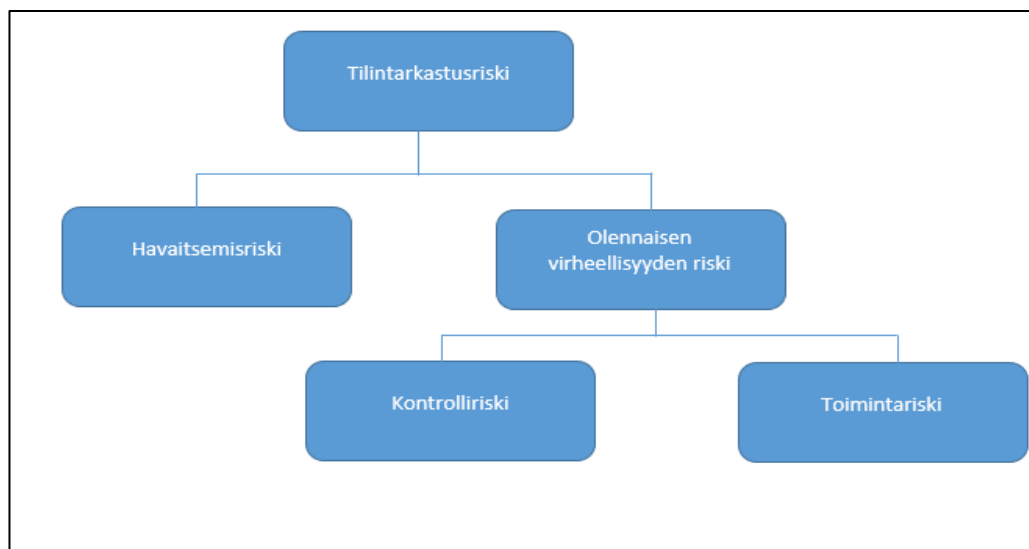
tiset toimenpiteet sekä havainnointi ja yksityiskohtainen tarkastus. Riskienarviointitoimenpiteiden tuloksien perusteella tilintarkastaja pystyy muodostamaan yksityiskohtaisen suunnitelman tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta. (Halonen & Steiner 2010, 124–132.)

Olenaisuuden määrittely on yksi keskeisistä tilintarkastuksen suunnitteluun kuuluvista osa-alueista, koska tilintarkastajan tavoitteena on hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätöksessä ole väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyttä. ISA 320:n mukaan virheellisyyksien katsotaan olevan olennaisia, jos niiden yksin tai yhdessä voi kohtuudella odottaa vaikuttavan taloudellisiin päätöksiin, joita käyttäjät tekevät tilinpäätöksen perusteella. Tyypillisiä virheellisyyksiä ovat poikkeamiset tilinpäätöksen laadintaperiaatteista, tahalliset tai tahattomat virheet tilinpäätöstä laadittaessa sekä asiattomien arvioiden teko. Tilintarkastajan tulisi kokonaisstrategiaa muodostaessaan määrittellä riskienarviointitoimenpiteiden perusteella käsitys hyväksyttävästä olenaisuustasosta tilinpäätöstasolla. Olenaisuustason määrittämiselle ei ole olemassa mitään tarkkaa ohjetta, vaan määrittämisessä tulisi ottaa huomioon tarkastettavan yhtiön erilaisia määrällisiä ja laadullisia näkökohtia tilintarkastajan ammatillista harkintaa käyttäen. (ISA 320.A12.) Tällaisia tekijöitä saattavat olla esimerkiksi tilinpäätöksen perustekijät, kuten varat, velat tai oma pääoma. Myös esimerkiksi yhteisön luonne, toimintaympäristö tai aikaisempien vuosien tilintarkastukset voivat olla tärkeitä tekijöitä olenaisuuden määrittelyssä. (ISA 320.A3.) Tilinpäätöstasolla olenaisuutta määritettäessä käytetään usein lähtökohtana jotakin prosenttiosuutta valitusta vertailukohteesta. Yhtiön toimialasta ja tuloksesta riippuen vertailukohta voi olla esimerkiksi tulos ennen veroja tai liikevaihto. (ISA 320.A7.)

Myös tilinpäätöksen eri osa-alueille tulisi määrittellä erillinen olenaisuustaso, koska tilintarkastusevidenssiä ei kerätä tilinpäätöksestä kokonaisuudessaan, vaan erilaisista tilinpäätöksen osa-alueista. Yksittäin tarkasteltuna epäolennaiset virheet saattavat yhdessä tehdä tilinpäätöksestä olennaisesti virheellisen. Näitä käytännön tilintarkastustyön suorittamista varten määriteltäviä olenaisuuksia kutsutaan työskentelyolennaisuuksiksi, jotka ovat kokonaisolennaisuutta alhaisempia. Työskentelyolennaisuuden määrittämisessä tulisi ottaa huomioon etenkin se, etteivät kaikki tilinpäätöksen erät ole yhtä alttiita virheellisyyksille. Työskentelyolennaisuutta käytetään etenkin silloin, kun tehdään päätöksiä kontrollien testausten ja aineistotarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta. (Halonen & Steiner 2010, 141- 147.)

Toinen merkittävä tilintarkastuksen suunnittelussa huomioon otettava tekijä on tilintarkastusriski, koska tilintarkastajan tulisi valita ne tilintarkastustoimenpiteet, jotka alentavat tilintarkastusriskin hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkastusriskillä kuvataan sitä riskiä, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen tilintarkastuslausunnon, vaikka tilinpäätös

on olennaisesti virheellinen. Tilintarkastusriski koostuu kahdesta osasta, jotka ovat olennaisen virheellisyyden riski sekä havaitsemisriski. Olennaisen virheellisyyden riski voidaan puolestaan jakaa vielä toimintariskiin sekä kontrolliriskiin. (ISA 200.13c.)

Kuvio 5 Tilintarkastusriski (Halonen & Steiner 2010, 46)

Olennaisen virheellisyyden riski kuvastaa sitä riskiä, että tilinpäätös on olennaisesti virheellinen tai puutteellinen ennen tilintarkastusta. Olennaisen virheellisyyden riskejä voi olla joko tilinpäätöksen tasolla tai kannanottotasolla liiketapahtumien lajien, tilien saldojen ja tilinpäätöksessä esitettävien tietojen osalta. Olennaisen virheellisyyden riskiä arvioimalla voidaan tehdä päätöksiä niiden tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta, jotka tarvitaan, jotta saataisiin tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Olennaisen virheellisyyden voidaan katsoa johtuvan joko sisäisen valvonnan puutteista tai toimintaan liittyvistä seikoista. Tämän vuoksi olennaisen virheellisyyden riskiä kuvataan tarkemmin jakamalla se toimintariskiin ja kontrolliriskiin. (ISA 200.A34-37.)

Nimensä mukaisesti toimintariski kuvastaa tietyn toiminnon tai tilinpäätöksen erän alttiutta virheelle tai puutteelle. Yritysten toimintaan liittyy erilaisia riskejä, joten toimintariskiin vaikuttavat tekijät vaihtelevat yritysten välillä. Toimintariski vaihtelee myös sen mukaan, minkälaisesta liiketapahtuman lajista tai tilien saldosta on kysymys. Tilintarkastajan tulee riskienarvioinnissaan huomioida etenkin monimutkaiset laskutoimitukset sekä sellaiset kirjanpidolliset arviot, joihin liittyy merkittävää mittausepävarmuutta ja johdon harkintaa. Toimintariskiin saattaa vaikuttaa myös liiketoimintariskejä aiheuttavat ulkoiset olosuhteet. Esimerkiksi tekninen kehitys voi aiheuttaa tietyn tuotteen vanhentumisen ja siten lisätä vaihto-omaisuuden alttiutta yliarvostukselle. (Halonen & Steiner 2010, 45-47.)

Kontrolliriski puolestaan kuvastaa sitä riskiä, että yhteisön sisäinen valvonta ei havaitse tilinpäätöksen olennaista virhettä tai puutetta ajoissa. Sisäiseen valvontaan kuuluvilla kontrolleilla tarkoitetaan erilaisia toimintaperiaatteita ja menettelytapoja, joiden tarkoituksena on auttaa varmistamaan, että johdon tavoitteet saavutetaan asianmukaisesti ja tehokkaasti. Kontrolliriskin suuruus riippuu hyvin paljon siitä, kuinka tehokkaasti toimiva johto suunnittelee, ottaa käyttöön ja ylläpitää sisäistä valvontaa vastatakseen tunnistettuihin riskeihin. Kontrolliriskin alentamiseksi tilintarkastajan tulee arvioida ja testata sisäisen valvonnan kontrollien toimivuutta ja tehokkuutta. Sisäisen valvonnan luontaisten rajoitteiden takia kontrolliriskiä esiintyy kuitenkin aina jonkin verran. (Halonen & Steiner 2010, 46–49.)

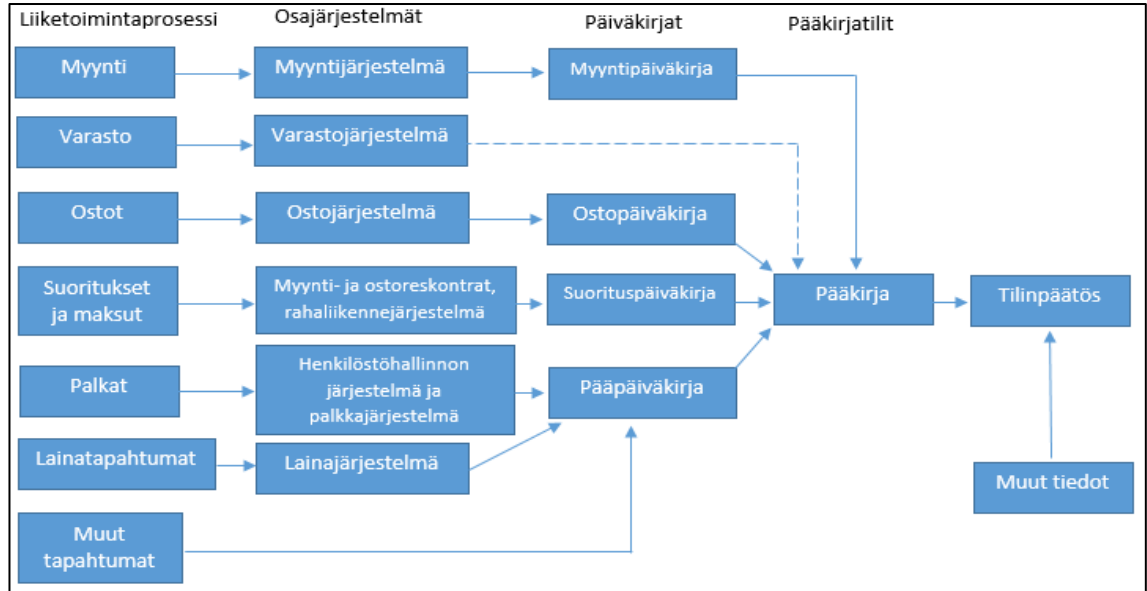
Havaitsemisriskillä tarkoitetaan sitä riskiä, että tilintarkastaja ei havaitse suorittamistaan tilintarkastustoimenpiteistä huolimatta olennaista virhettä tai puutetta. Havaitsemisriski riippuu tilintarkastustoimenpiteiden tehokkuudesta ja tilintarkastajan tavasta suorittaa tilintarkastus. Tilintarkastajan tulisi käyttää tilintarkastusresursseja sitä enemmän, mitä riskialttiimmasta toiminnasta on kysymys. Havaitsemisriskiä ei voida kuitenkaan poistaa kokonaan, koska tilintarkastaja ei voi lähtökohtaisesti tarkastaa kaikkea aineistoa. Tästä syystä tilintarkastukselle on yleensä määritetty hyväksyttävän tilintarkastusriskin taso. (Halonen & Steiner 2010, 45–50.)

2.3.2 *Toteutus*

Toteutusvaiheen aikana tilintarkastajan tulee suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä, jotka ovat luonteeltaan, ajoitukseltaan ja laajuudeltaan sellaisia, että niillä voidaan vastata arvioituihin olennaisen virheellisyyden riskeihin. Erilaisten tilintarkastustoimenpiteiden avulla tilintarkastaja pystyy keräämään tilintarkastusevidenssiä, jonka avulla hän pystyy antamaan lausunnon tilinpäätöksestä. Tilintarkastuksen toteutusvaihe voidaan jakaa tilikauden aikana suoritettavaan tarkastukseen sekä tilinpäätöksen tarkastamiseen. Tilikauden aikaisten tarkastustoimenpiteiden perusteella voidaan tunnistaa merkittäviä asioita hyvissä ajoin ennen tilikauden päättymistä, jolloin merkittäviin asioihin ehditään myös reagoida. (Halonen & Steiner 2010, 237.)

Suurien yhtiöiden tapauksessa liiketoimintaprosesseihin liittyvä tarkastus muodostaa merkittävän osan tilintarkastuksesta. Toimintoihin perustavan lähestymistavan avulla tilintarkastustyö voidaan jakaa pienempiin osiin, jolloin olennaisen virheellisyyden riskejä voidaan arvioida tarkastamalla yrityksen liiketoimintaprosesseja. Näistä tärkeimpiä ovat myynti-, osto-, varasto-, palkka- sekä rahoitukseen liittyvät prosessit, joihin kuhunkin kuuluu lukuisia alaprosesseja. Tällä lähestymistavalla voidaan sitoa yhteen päiväkirjoihin

kirjattavat liiketapahtumat, jotka lopulta päätyvät summattuina pääkirjaan ja lopulta muodostavat tilinpäätöksen. Kuvio 6 kuvaa eri liiketoimintaprosessien, tietojärjestelmien ja liikekirjanpidon yhteyttä tilinpäätökseen. (Halonen & Steiner 2010, 270–272.)

Kuvio 6 Toimintotarkastukseen perustuva tilintarkastuksen lähestymistapa (Halonen & Steiner 2010, 270–272)

Toteutusvaiheen tavoitteena on hankkia tilintarkastusevidenssiä, joka tukee tilintarkastajan arviota alentuneesta kontrolliriskistä sekä liiketapahtumien rahamääräisestä oikeellisuudesta. Tämän vuoksi tilikauden aikana yleensä testataan sisäisiä kontrolleja sekä suoritetaan liiketapahtumien aineistotarkastustoimenpiteitä. (Halonen & Steiner 2010, 57.) Sisäisen valvonnan tarkastukseen liittyy keskeisesti kontrollitoimintojen arviointi. Sisäisen valvonnan kontrollitoiminnoilla tarkoitetaan toimintaperiaatteita ja menettelytapoja, joiden avulla varmistetaan toimivan johdon määrittelemien toimintaperiaatteiden noudattaminen, väärinkäytösten ja virheiden estäminen ja havaitseminen sekä luotettavan taloudellisen informaation tuottaminen. Kontrollitoimintoja sovelletaan useilla organisaatio- ja toimintotasoilla ja ne voivat olla joko manuaalisia tai järjestelmiin rakennettuja automaattisia kontrolleja. Yleensä kontrollitoiminnot jaetaan valtuutuksiin, tuloksen tarkasteluun, tietojen käsittelyyn, fyysisiin kontrolleihin sekä työtehtävien eriyttämiseen. (ISA 315.A96.)

Riskienarviointivaiheen aikana sisäisestä valvonnasta muodostetun käsityksen avulla pystytään arvioimaan ne yrityksen kontrollit, joihin tilintarkastuksen tavoitteiden saavuttamiseksi tulee kiinnittää erityistä huomiota. Kontrolliriskin alentamiseksi tilintarkastajan tulee testata ja arvioida kontrollien toiminnan tehokkuutta. Kontrolleja voidaan testata

yksityiskohtaisella tarkastuksella, havainnoimalla, tiedusteluilla tai uudelleen suorittamisen avulla. Kontrollien toimivuudesta tulisi hankkia sitä vakuuttavampaa tilintarkastusevidenssiä, mitä enemmän tilintarkastaja suunnittelee luottavansa kontrollien tehokkuuteen. Sisäisen valvonnan ja kontrollien toimivuudella on olennainen vaikutus olennaisen virheellisyyksien riskiin, joten kontrollien toimivuuden perusteella voidaan tehdä myös arvio tarvittavien aineistotarkastustoimenpiteiden laajuudesta ja ajoituksesta. Tehottomat kontrollit lisäävät aineistotarkastustoimenpiteiden määrää, mutta aineistotarkastustoimenpiteitä suoritetaan tällöin myös enemmän lähellä tilikauden vaihdetta. (Halonen & Steiner 2010, 240-245.)

Sisäinen valvonta ei kuitenkaan luontaisten rajoitteiden takia pysty poistamaan kokonaan olennaisen virheellisyyden riskiä, joten tilintarkastajan tulee aina suorittaa myös aineistotarkastustoimenpiteitä. Aineistotarkastustoimenpiteiden avulla voidaan hankkia tilintarkastusevidenssiä liiketapahtumista, tilien saldoista ja tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista. Aineistotarkastustoimenpiteitä voidaan suorittaa sekä tilikaudella että tilinpäätöstarkastuksen yhteydessä. Aineistotarkastustoimenpiteet voidaan jakaa yksittäisten tapahtumien tarkastamiseen sekä analyttisiin toimenpiteisiin. (Halonen & Steiner 2010, 246.)

Analyttiset aineistotarkastustoimenpiteet soveltuvat parhaiten liiketapahtumiin, joita on lukumääräisesti paljon, ja jotka käyttäytyvät ajan kuluessa ennustettavissa olevalla tavalla. Analyttisinä toimenpiteinä voidaan käyttää hyvin erilaisia menetelmiä, jotka voivat vaihdella yksinkertaisista vertailuista monimutkaisiin tilastollisia menetelmiä käyttäviin analyysiin. ISA 520:n määritelmän mukaan analyttisillä toimenpiteillä tarkoitetaan taloudellisen informaation arviointeja, jotka tapahtuvat analysoimalla sekä taloudellisten että muiden kuin taloudellisten tietojen välillä olevia vakuuttavalta tuntuvia yhteyksiä. Yhteyksien tutkimisen lisäksi analyttisiin toimenpiteisiin kuuluu myös tunnistettujen vaihteluiden tutkiminen. Tilintarkastaja voi esimerkiksi vertailla yhteisön taloudellista informaatiota aiempien tilikausien vertailukelpoiseen informaatioon tai yhteisön ennakoituihin talouslukuihin. Tilintarkastajan tulee kiinnittää erityistä huomiota vaihteluihin tai yhteyksiin, jotka ovat ristiriidassa muun relevantin tiedon kanssa tai jotka merkittävästi poikkeavat odotetuista arvoista. Tilintarkastaja voi kiinnittää huomiota myös tilikausien välillä tapahtuneisiin olennaisiin muutoksiin tilien saldoissa tai muissa tiedoissa. Analyttisten aineistotarkastustoimenpiteiden avulla voidaankin löytää riskialueita, jotka voivat tarvita tarkempaa tarkastelua. (Halonen & Steiner 2010, 248–252.) Analyttistä tarkastusta on esimerkiksi tilikauden kateprosenttien vertaaminen viiden aikaisemman vuoden kateprosentteihin. Kateprosenttien jatkuva aleneminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tilintarkastuksessa saattaa olla tarve kiinnittää erityistä huomiota vaihto-omaisuuden arvostukseen. Erilaisten vertailujen avulla tilintarkastaja voi lisäksi arvioida tilin

saldojen järkevyyttä ja tunnistaa mahdollisia kirjanpidon tileihin sisältyviä olennaisia virheellisyyksiä, joihin tulisi kohdistaa enemmän yksittäisten tapahtumien tarkistuksia. (Halonen & Steiner 2010, 96–97.)

Yksittäisten tapahtumien tarkastaminen on puolestaan perinteisin tilintarkastustoimenpide. Yksittäisten tapahtumien tarkastaminen kohdistuu liiketapahtumien lajeihin, tilien saldoihin ja tilinpäätöksessä esitettäviin tietoihin, mutta myös omaisuuserien fyysinen inventointi lasketaan yksittäisten tapahtumien tarkastamiseksi. Yksittäisten tapahtumien tarkastamisesta saatavaa tilintarkastusevidenssiä pidetään yleensä kaikkein luotettavimpana, mutta luotettavuus voi kuitenkin vaihdella aineiston luonteen ja lähteen mukaan. Etenkin sisäisten asiakirjojen osalta luotettavuus riippuu sisäisten kontrollien tehokkuudesta. Yksittäisessä tarkastuksessa ei myöskään yleensä tarkasteta kaikkia yksittäisiä tapahtumia, vaan perusjoukosta valitaan yleensä otos, jonka tarkastamisen tuloksena on mahdollista tehdä johtopäätöksiä koko perusjoukosta. Otosta suunniteltaessa on huomioitava erityisesti hyväksyttävissä oleva virheellisyys. (Halonen & Steiner 2010, 256–258.)

Hallintoelinten kanssa kommunikointi on myös tärkeä osa tilintarkastuksen suorittamista. Kommunikoinnin keskeisenä tavoitteena on saada hallintoelimiltä tilintarkastuksen kannalta relevanttia lisätietoa sekä saattaa hallintoelinten tietoon tilintarkastuksessa tehdyt huomiot ja havainnot, jotka ovat merkittäviä ja relevantteja ajatellen hallintoelinten velvollisuutta valvoa taloudellisen raportoinnin prosessia. (ISA 260.9.) Merkittäviä havaintoja ja huomiota ovat etenkin tilintarkastajan näkemykset yhteisön tilinpäätösmenttelyjen laadullisista näkökohdista, kuten tilinpäätöksen laatimisperiaatteista, kirjanpidollisista arvioista ja tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista. Tilintarkastajan näkemykset tilinpäätöksen liittyvistä riskeistä ja subjektiivisista näkökohdista ovat hallintoelimille erityisen informatiivisia. Tilintarkastajan tulee soveltuviissa tapauksissa selittää, miksi jokin merkittävä tilinpäätösmenttely ei ole tilintarkastajan mielestä yhteisön erityisissä olosuhteissa asianmukaisin vaihtoehto, vaikka se olisikin sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaan hyväksyttävä. Tilintarkastaja voi käydä hallintoelinten kanssa myös keskustelua esitettävien tietojen riittävydestä tai monimutkaisimmista harkintaan perustuvista ratkaisuksista, joita johto on tehnyt tilinpäätöstä laatiessaan. (ISA 260.16.)

2.3.3 Päätäminen

Tilintarkastuksen huipentuma on tilintarkastuskertomus, jonka tilintarkastaja laatii työnsä ja havaintojensa perusteella. Tilintarkastajan tulee kuitenkin suorittaa erilaisia tilintarkastuksen päättämisvaiheeseen kuuluvia toimenpiteitä ennen kuin hän voi antaa lausunnon tilintarkastuksen tuloksesta. Päätämisvaiheen alussa tilintarkastajan tulisi ammatillista harkintaa käyttäen arvioida hankitun tilintarkastusevidenssin tarkoituksenmukaisuutta ja

tehdä johtopäätös tilintarkastusevidenssin riittävydestä. Ilman tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä tilintarkastaja ei pysty saavuttamaan kohtuullista varmuutta tilintarkastusriskin hyväksyttävän alhaisesta tasosta, jolloin tilintarkastaja ei myöskään pysty tekemään kohtuullisia johtopäätöksiä lausuntonsa perustaksi. Jos tilintarkastaja ei ole saanut tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä jostakin olennaisesta tilinpäätöskannanotosta, hänen tulee pyrkiä hankkimaan lisää tilintarkastusevidenssiä. Jos tilanne on se, että tilintarkastaja ei ole pystynyt hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, tulee tilintarkastajan antaa tilinpäätöksestä varauman sisältävä lausunto tai jättää lausunto antamatta. (Halonen & Steiner 2010, 441–444.)

Tilintarkastusevidenssin arvioinnin jälkeen tilintarkastajan tulisi arvioida, mikä vaikutus suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden perusteella tehdyillä havainnoilla on tilinpäätökseen. Tilintarkastajan tulisi laatia yhteenveto havaituista virheellisyyksistä ja arvioida niiden vaikutusta tilinpäätökseen. Tilintarkastajan on hyödyllistä erottaa virheellisyydet niiden luonteen perusteella, koska näin virheellisyyksien arviointi ja niistä kommunikointi on tehokkaampaa. Tosiasioihin perustuvat virheellisyydet ovat virheellisyyksiä, joista ei ole mitään epäilystä. Harkintaan liittyvät virheellisyydet johtuvat toimivan johdon harkintaan perustuvista ratkaisuista, joiden tilintarkastaja katsoo olevan kohtuuttomia ja asiattomia. Johdon harkintaan perustuvat ratkaisut koskevat etenkin kirjanpitolaisia arvioita sekä tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden soveltamisesta. Projisoidut virheellisyydet muodostuvat puolestaan siten, että tilintarkastaja on havainnut perusjoukosta ottamassaan otoksessa virheellisyyksiä, jolloin projisoidut virheellisyydet kuvastavat tilintarkastajan parasta arviota perusjoukkoon sisältyvistä virheellisyyksistä. (Halonen & Steiner 2010, 446–447.)

Tilintarkastuksen lopussa tilintarkastajan tulee raportoida suoritetusta tilintarkastuksesta ja tilintarkastuksen tuloksista. Tilintarkastuslain edellyttämiä tilintarkastajan raportteja ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuspöytäkirja sekä tilintarkastuskertomus. Näistä raporteista tilinpäätösmerkintä on kaikista lyhyin. Se on luonteeltaan lähinnä kuittausmerkinnän luonteinen, koska se ei sisällä mitään kannanottoja tai muita lausumia. Tilinpäätösmerkintä lisätään tilinpäätökseen ja sen tehtävänä on lähinnä todentaa suoritettu tilintarkastus ja viitata annettuun tilintarkastuskertomukseen. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 313.) Tilintarkastuspöytäkirja eroaa tilinpäätösmerkinnästä ja tilintarkastuskertomuksesta siten, että se ei ole julkinen asiakirja, vaan sen tarkoituksena on esittää hallitukselle, toimitusjohtajalle tai muulle vastuuvolliselle huomautuksia sellaisista seikoista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuskertomuksessa esitettävät huomautukset ovat olennaisia, mutta tilintarkastuspöytäkirjan avulla tilintarkastaja voi esittää huomautuksia myös vähäisemmistä virheistä tai puutteista. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 308.)

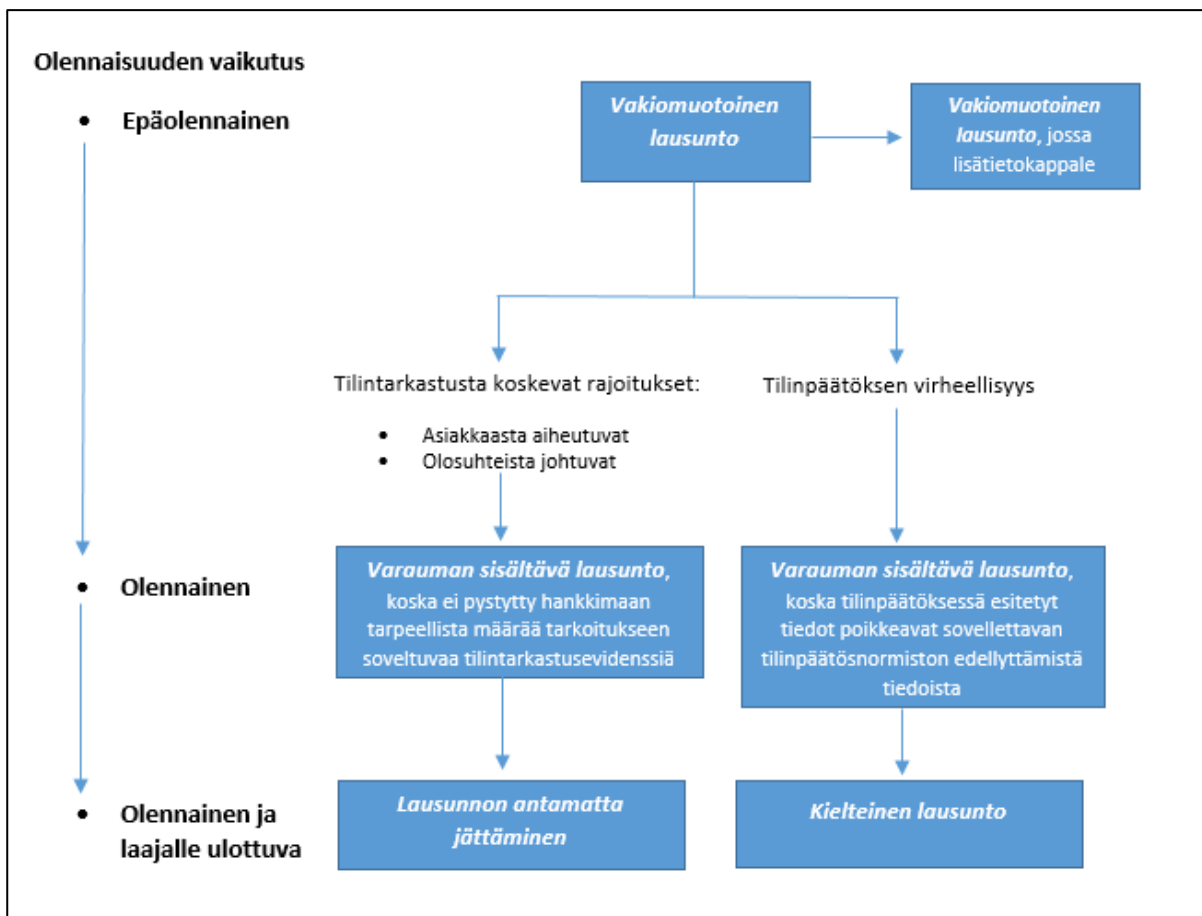
Tilintarkastuskertomus on puolestaan ainoa julkinen raportti tilintarkastuksen tulok-
sista. Tilintarkastuskertomuksen tärkein osa on tilintarkastajan lausunto. Tilintarkastajan
tavoitteena on laatia hankitusta tilintarkastusevidenssistä tekemiensä johtopäätösten arvi-
oinnin perusteella lausunto tilinpäätöksestä ja esittää tämä lausunto selkeästi kirjallisessa
muodossa. Tilintarkastuslain (1141/2015) 3 luvun 5§:n mukaan tilintarkastuskertomuk-
sessa on oltava lausunto siitä:

- 1) antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mu-
kaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta
asemasta; sekä
- 2) ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia.

Tilintarkastajan lausunto on useimmiten vakiomuotoinen, jolloin tilintarkastuskerto-
mus on sisällöltään ja muodoltaan tiettyä mallia noudattava. Tilintarkastuskertomus voi-
daan antaa vakiomuotoisena, jos tilinpäätös on laadittu säännösten ja määräysten mukaan,
eikä tilintarkastajalla ole tarvetta lisätietojen tai huomautuksen esittämiseen. (ISA 700.7.)
Tilintarkastuskertomus voi kuitenkin myös olla mukautettu, jolloin tilintarkastuskerto-
muksen lausunto voi olla joko varauman sisältävä tai kielteinen. Tilintarkastajan on mu-
kautettava tilintarkastuskertomukseen sisältyvä lausunto silloin, kun tilinpäätöksessä ko-
konaisuutena on olennainen virheellisyys tai kun tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tar-
peellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. (ISA 705.6.) Tilintar-
kastajan tulee käyttää ammatillista harkintaa arvioidessaan, millaiseen mukauttamiseen
havaitut virheellisyydet ja tilintarkastusevidenssin riittämättömyys johtavat. Tilintarkas-
tajan on annettava varauman sisältävä lausunto tilanteessa, joissa virheellisyydet ovat yk-
sin tai yhdessä tilinpäätöksen kannalta olennaisia mutta eivät laajalle ulottuvia. Varauman
sisältävä lausunto tulee antaa myös silloin, kun tilintarkastaja ei ole pystynyt hankkimaan
tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, mutta hän toteaa,
että mahdollisten havaitsemattomien virheellisyyksien mahdolliset vaikutukset tilinpää-
töksen voisivat olla olennaisia, mutta eivät kuitenkaan laajalle ulottuvia. (ISA 705.7.)
Kun tilintarkastaja antaa varauman sisältävän lausunnon, tilanne ei ole niin vakava, että
hän joutuisi antamaan kielteisen lausunnon tai ei kykenisi antamaan lausuntoa. Varauman
sisältävän lausunnon mukaan tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan tilintarkastusker-
tomuksen lausunnon perustelut -osiossa kuvatun seikan vaikutuksia lukuun ottamatta.
(Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 256.)

Sellaiset tilanteet ovat melko harvinaisia, joissa tilintarkastaja antaa kielteisen lausun-
non tai jättää lausunnon kokonaan antamatta (Halonen & Steiner 2010, 459). Tilintarkas-
tajan tulee antaa kielteinen lausunto silloin, kun virheellisyydet ovat yksin tai yhdessä
tilinpäätöksen kannalta sekä olennaisia että laajalle ulottuvia. Virheellisyydet ovat laajalle
ulottuvia silloin, kun ne eivät rajoitu tilinpäätöksen tiettyihin osiin, tileihin tai eriin. (ISA

705.8.) Tällöin virheellisydet vaikuttavat perustavanlaatuisesti käyttäjien tilinpäätöksestä muodostamaan kuvaan. Tämän seurauksena tilintarkastaja ei voi antaa varauman sisältämää lausuntoa, koska se ei toisi riittävästi esiin tilinpäätöksen harhaanjohtavuutta tai puutteellisuutta. (ISA 705.5.) Lausunto tulee jättää antamatta silloin, kun tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä, ja hän tekee johtopäätöksen, että mahdollisten havaitsemattomien virheellisyyksien mahdolliset vaikutukset tilinpäätökseen voisivat olla sekä olennaisia että laajalle ulottuvia. Tilintarkastuksen laajuutta ja tilintarkastusevidenssin saatavuutta koskevat rajoitukset voivat johtua joko asiakkaasta tai olosuhteista (ISA 705.9.) Kuviossa 7 on kuvattu ne olosuhteet, joissa tilintarkastajan lausuntoa on mukautettava.

Kuvio 7 Tilintarkastuskertomuksen mukauttaminen (Halonen & Steiner 2010, 458)

Tilintarkastuskertomuksessa voidaan myös antaa lisäinformaatiota huomautuksen tai tiettyä seikkaa painottavan kappaleen avulla. Näissä tapauksissa kyse ei ole tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttamisesta, vaan lisäkommunikaatiosta, jonka tilintarkastaja katsoo tarpeelliseksi. Näiden lisätietojen antamisen takia tilintarkastuskertomuksen sisältö eroaa kuitenkin vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta.

Kansainvälisten tilintarkastusstandardien näkökulmasta huomautuksessa on kyse kansalliseen lainsäädäntöön perustuvasta raportointivaatimuksesta. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 247.) Tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, jos yhteisön johtoon kuuluva vastuuvollinen on syylistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä kohtaan. Tilintarkastajan on myös huomautettava tilintarkastuskertomuksessa silloin, kun vastuuvollinen on rikkonut yhteisöä koskevaa lakia, yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä. (TTL 3:5.) Tilintarkastaja esittää huomautuksen yleensä vain suhteellisen ilmeisissä tapauksissa, koska tilintarkastaja ei ole vastuukysymysten erityisasiantuntija (Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 299).

ISA 706 puolestaan käsittelee tilintarkastuskertomukseen sisältyviä tiettyjä seikkoja painottavia kappaleita. Tilintarkastaja voi tiettyä seikkaa painottavan kappaleen avulla kiinnittää käyttäjien huomiota seikkaan, joka on esitetty asianmukaisesti tilinpäätöksessä, mutta se on perustavanlaatuinen käyttäjien tilinpäätöksestä muodostaman käsityksen kannalta. Tiettyä seikkaa painottavan kappaleen avulla voidaan myös kiinnittää tilintarkastuskertomuksen lukijoiden huomiota mihin tahansa seikkoihin, joita ei ole esitetty tilinpäätöksessä ja jotka ovat relevantteja käyttäjien tilintarkastuksesta, tilintarkastajan velvollisuuksista tai tilintarkastuskertomuksesta saaman käsityksen kannalta. (ISA 706.1.) Tiettyä seikkaa painottavassa kappaleessa voidaan esimerkiksi viitata epävarmuuteen, joka liittyy oikeudenkäyntiin tai viranomaismenettelyyn. Kappaleessa voidaan myös viitata uuden tilinpäätösstandardin soveltamiseen ennen voimaantulopäivää tai vaikkapa suureen katastrofiin, jolla on ollut merkittävä vaikutus yhteisön taloudelliseen asemaan. (ISA 706.A5.) Tilintarkastajan tulee käyttää erityistä harkintaa tiettyä seikkaa painottavien kappaleiden käyttämisessä, koska niiden runsas käyttäminen voi vähentää viestinnän tehokkuutta (Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 253).

Tilintarkastajan raportointiin voi vaikuttaa myös arvio toiminnan jatkuvuudesta. Tilintarkastajan tulee arvioida johdon tekemää arviota toiminnan jatkuvuudesta ja tilintarkastusevidenssin perusteella tehdä johtopäätös siitä, liittyykö yhteisön kykyyn jatkaa toimintaa olennaista epävarmuutta. Toiminnan jatkuvuuden arviointi voi johtaa myös tilintarkastuskertomuksen mukauttamiseen, jolloin noudatetaan samaa logiikkaa kuin muidenkin mukautusten osalta. Tilintarkastaja voi antaa kielteisen lausunnon, jos tilintarkastajan arvion mukaan johdon käyttämä oletus toiminnan jatkuvuudesta ei sovellu käytettäväksi. Tilintarkastaja voi antaa vakiomuotoisen lausunnon siinä tapauksessa, jos johto on antanut tilinpäätöksessä tarpeellisessa määrin tietoa toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta. Lausunnon vakiomuotoisuudesta huolimatta tilintarkastajan on kuitenkin tässä tilanteessa annettava tilintarkastuskertomuksessa pakollinen lisätieto toiminnan jatkuvuuteen liittyvän ongelman painottamiseksi. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 283–285.)

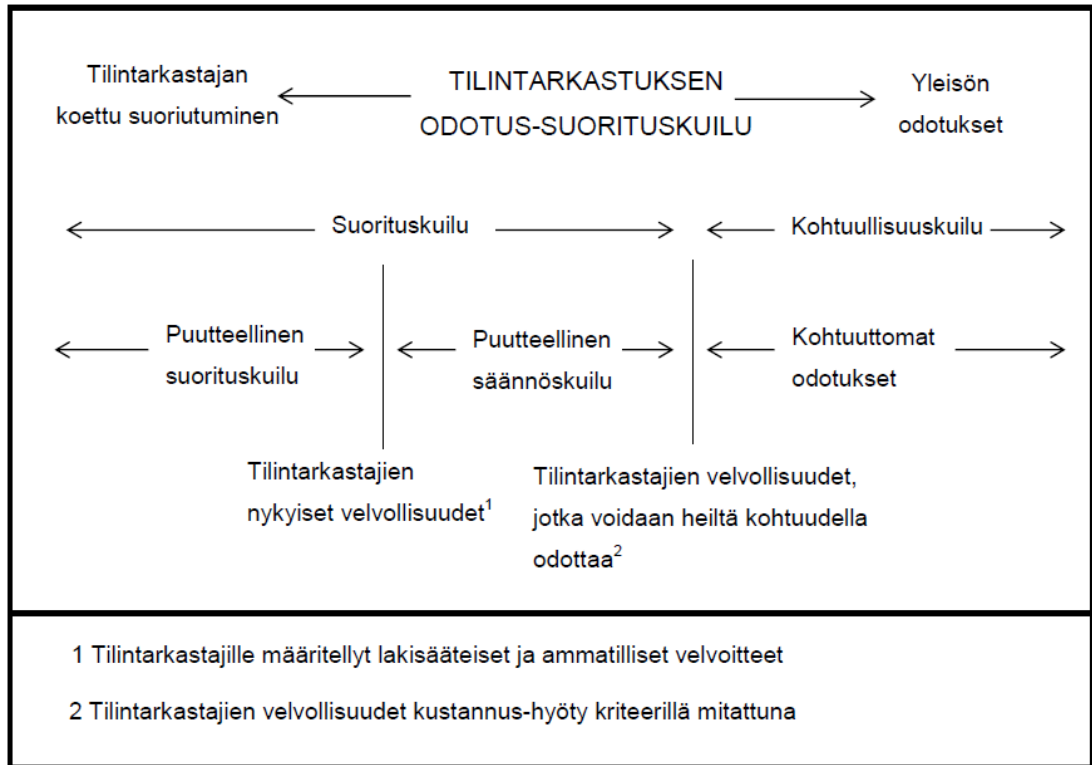
2.4 Odotuskuilu

2.4.1 Määrittely

Erilaiset yritysten kirjanpitoon liittyvät skandaalit, kuten Enron (2001), Waste Management (1998) sekä Worldcom (2002), ovat saaneet sidosryhmät kyseenalaistamaan tilintarkastajien suoriutumisen ja riippumattomuuden (Porter, Ó hÓgartaigh & Baskerville 2012a, 101–103). Myös globaali finanssikriisi on herättänyt kysymyksiä tilintarkastuksen laadusta sekä tilintarkastajien roolista tilinpäätösinformaation varmentajana. Sidosryhmien on ollut erityisen vaikea ymmärtää, kuinka tilintarkastajat ovat voineet antaa monille suunnattomia tappiota tehneille pankeille puhtaat paperit vuosien 2007 ja 2009 välisissä tilintarkastuskertomuksissa. (Euroopan komissio 2010, 3.) Suomessa tilintarkastajien suoriutumisesta puhuttiin etenkin 1990-luvun suurten konkurssien yhteydessä, koska monet sijoittajat ja rahoittajat osoittivat pettymystä tilinpäätöksissä annettuihin tietoihin (Kosonen 2005, 214).

Tilintarkastus ei kuitenkaan voi tuottaa täydellisen varmaa tietoa tarkastuskohteesta. Sidosryhmillä voi olla epärealistisia odotuksia tilintarkastajan roolista, mikä voi johtaa siihen, että sidosryhmät voivat odottaa tilintarkastajan olevan oman roolinsa ohella myös poliisi, tuomari ja konsultti (Kosonen 2005, 214). Sidosryhmien liian optimistiset odotukset ovat tilintarkastuksen kannalta keskeinen ongelma, koska tilintarkastuksen arvon perustana on tilintarkastuksen nauttima luottamus. Tämä luottamus voi kuitenkin kärsiä, jos sidosryhmillä on liian suuret odotukset tilintarkastusta kohtaan. (Porter ym. 2012a, 101–103.)

Tilintarkastajien suoriutumisen ja sidosryhmien odotusten välisestä erosta on käytännössä puhuttu koko tilintarkastuksen historian ajan, mutta käsitteenä tilintarkastuksen odotuskuilu määriteltiin ensimmäisen kerran vasta 1970-luvulla (Viitanen 1995, 175). Liggio (1974, 27) määritteli odotuskuilun tarkoittavan riippumattomien tilintarkastajien näkemysten ja tilinpäätösten lukijoiden välillä vallitsevaa eroa tilintarkastustyön sisällöstä. Hieman myöhemmin Cohen Comission (1978, 11-12) laajensi odotuskuilun määritelmää huomioimalla, että odotuskuilu saattaa esiintyä sen välillä, mitkä ovat yleisön tarpeet ja odotukset ja mitä tilintarkastajilta voidaan kohtuudella odottaa saavuttavan. Tilintarkastuksen odotuskuilun tarkemman analysoinnin helpottamiseksi Porter (1993, 50–51) ehdotti, että odotuskuilu tulisi määritellä kokonaisvaltaisemmalla tavalla jakamalla se kahteen osaan, kohtuullisuuskuiluun ja suorituskuiluun. Kuten kuviosta 8 voidaan nähdä, Porterin odotuskuilun mallissa suorituskuilu voidaan jakaa vielä puutteelliseen säännöskuiluun sekä puutteelliseen suorituskuiluun.

Kuvio 8 Odotuskuilun rakenne (Porter 1993, 50-51)

KohtuullisuuskUILulla tarkoitetaan sitä, että kUILU suoritettujen tilintarkastuksen ja yhteiskunnan odotusten välillä johtuu yhteiskunnan odotusten kohtuuttomuudesta. Porterin mukaan kohtuullisuuskUILua määriteltäessä pitäisi tarkastella sitä, ovatko tilintarkastajilta odotetut velvollisuudet kustannushyödyiltään mitattuina järkeviä suorittaa. Jos odotettu velvollisuus ei kuulu nykyisen lainsäädännön mukaan tilintarkastajien tehtäviin eikä sitä voida odottaa suoritettavan kustannus-hyötyanalyysin takia, yleisön tilintarkastajalta odottama velvollisuus on kohtuuton ja se muodostaa kohtuullisuuskUILun. (Porter 1993, 50–51.)

Suorituskuilulla tarkoitetaan sitä, että yhteiskunnan kohtuulliset odotukset ja tilintarkastajien suorittama työ eivät kohtaa. Porterin mallissa suorituskuilu on jaettu tarkemman odotuskuilun analysoinnin takia puutteelliseen suorituskuiluun ja puutteelliseen säännöskUILuun. Puutteellisella säännöskUILulla tarkoitetaan sitä, että vallitsevat tilintarkastusta koskevat lait, säännökset ja suositukset koetaan puutteellisiksi. Erona kohtuullisuuskUILuun on se, että säännöskUILussa yhteiskunnan odotukset ovat kohtuullisia, jolloin niitä voidaan odottaa tilintarkastajilta. Puutteellisella suorituskuilulla puolestaan tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja on sidosryhmien mielestä suorittanut tilintarkastuksen puutteellisesti suhteessa olemassa oleviin säännöksiin. (Porter 1993, 50.) Kolmen edellä mainitun kUILun lisäksi Füredi-Fülop (2015, 42–43) on lisännyt Porterin malliin mukaan vielä tulkintakuilun, jonka mukaan sidosryhmät voivat tulkita väärin tilintarkastusstandardien mukaista tilintarkastusta, mikä osaltaan vaikuttaa odotuskuilun muodostumiseen.

Tilintarkastuksen odotuskuilua käsittelevien tutkimusten mukaan kohtuullisuuskuilu muodostaa suurimman osan odotuskuilun rakenteesta. Trobergin ja Viitasen (1999, 69) tutkimuksen mukaan kohtuullisuuskuilun osuus odotuskuilun rakenteesta oli Suomessa vuonna 1999 39,51 %, kun puutteellisen suorituskuilun osuus oli 29,85 % ja puutteellisen säännöskuilun 30,65 %. Vastaavanlaisia tutkimuksia on tehty myös monissa muissa maissa. Esimerkiksi Porter ym. (2012a) ovat tutkineet tilintarkastuksen odotuskuilun rakennetta Iso-Britanniassa ja Uudessa-Seelannissa. Vuonna 2008 Iso-Britanniassa kohtuullisuuskuilun osuus odotuskuilusta oli 55 %, kun puutteellisen säännöskuilun osuus oli 41 % ja puutteellisen suorituskuilun vain 4 %. Vastaavasti samana vuonna Uudessa-Seelannissa kohtuullisuuskuilun osuus oli 50 %, puutteellisen säännöskuilun 43 % ja puutteellisen suorituskuilun 7 %. (Porter ym. 2012a, 121–122.) Odotuskuilun rakenne voikin vaihdella maiden ja kulttuurien välillä. Lisäksi odotuskuilun rakenne ja siihen vaikuttavat tekijät voivat muuttua ajanjaksojen välillä yhteiskunnassa ja yritysmaailmassa tapahtuvien muutosten ja merkittävien tapahtumien vuoksi. Esimerkiksi 2000-luvun alun yritys-skandaalien jälkeen tilintarkastuksen sääntelyä on uudistettu ja kehitetty, mikä on osaltaan edistänyt säännöskuilun kaventamista. (Porter, Ó hÓgartaigh ja Baskerville 2012b, 235.)

2.4.2 *Syyt odotuskuilulle*

Tilintarkastuksen odotuskuiluun vaikuttavat syyt ovat hieman vaihdelleet eri vuosikymmeninä, mutta pääasiassa keskeisimmät odotuskuiluun vaikuttavat osa-alueet ovat pysyneet melko samoina. Viitasen (1995, 176–177) mukaan odotuskuilun ongelmakenttä voidaan jakaa viiteen eri osa-alueeseen:

- 1) Tilintarkastusinstituutio ja tilintarkastajien rooli
- 2) Tilintarkastajien vastuu väärinkäytöksistä ja muista laittomuuksista
- 3) Tilintarkastajien raportointi
- 4) Tilintarkastajan lisätehtävät
- 5) Tilintarkastajan tarkastusfunktion laajentaminen

Hieman vastaavaan jaotteluun ovat päätyneet myös esimerkiksi Gay ja Schelluch (2006, 654). Heidän mukaansa tilintarkastuksen odotuskuilusta käytävä keskustelu kuluu tilintarkastajien rooliin ja velvollisuuksiin, tilintarkastuksen laatuun, ammattikunnan rakenteeseen ja sääntelyyn, tilintarkastusraportoinnin luonteeseen ja tarkoitukseen sekä tilintarkastajien kykyyn taata tilinpäätösinformaation oikeellisuus.

Tilintarkastusinstituutioon ja tilintarkastajien rooliin liittyvä ongelma linkittyy vahvasti tilintarkastuksen monimutkaiseen ja muuttuvaan luonteeseen. Tilintarkastuksen monimutkaisuuden on katsottu johtuvan siitä, että tilintarkastajien roolit ja tavoitteet ovat olleet aina pikemminkin dynaamisia kuin staattisia. Tilintarkastus on vahvasti sidoksissa yhteiskuntaan ja siinä tapahtuviin muutoksiin, joten tilintarkastukseen on vaikuttanut vahvasti esimerkiksi teknologinen kehitys sekä pääomamarkkinoilla tapahtuneet muutokset. Esimerkiksi vielä 1900-luvun alussa tilintarkastajien rooliksi nähtiin tilinpäätösten ja kirjausten yksityiskohtainen tarkastus, mutta hiljalleen tilintarkastusten lähestymistapa siirtyi kohti riskiperusteista tilintarkastusta. Tilintarkastusprosessien sekä tilintarkastuksen tavoitteiden ajan myötä tapahtuneiden muutosten myötä ei ole lainkaan ihme, että sidosryhmillä on vääriä odotuksia tilintarkastajien velvollisuuksista ja mahdollisuuksista. (Lee, Ali & Bien 2009, 11.)

Tosin tilintarkastuksen sisällön, tavoitteiden ja termien määrittely ei ole helppoa aina edes tilintarkastajille. Gayn ja Schelluchin (2006, 670–671) tutkimus antoi osviittaa siitä, ettei edes tilintarkastajien keskuudessa vallitse yksimielisyyttä tilintarkastusermien merkityksestä tai tilintarkastajille kuuluvista tehtävistä. Denniksen (2010, 141–142) mukaan tilintarkastuksen odotuskuiluun vaikuttaa erityisesti se, että eri osapuolilla on tilintarkastusta kohtaan erilaisia odotuksia, jotka johtuvat joko uskomuksista tai haluista. Hänen mukaansa odotuskuilun kaventamiseksi pitäisi tutkia, mitkä odotuskuilun syyt johtuvat uskomuksista ja mitkä haluista.

Tilintarkastajien roolista käytävä keskustelu liittyy usein kohtuullisuuskuiluun. Viita-
sen (1995, 175) mukaan sidosryhmät eivät useinkaan tunne riittävän hyvin tilintarkastajan tehtäviä ja vastuita. Tämän vuoksi sidosryhmien tilintarkastukseen kohdistamat odotukset saattavat olla epärealistisia. Kaikkia sidosryhmien vaatimuksia ei kannatta toteuttaa, koska niistä saatava hyöty ei välttämättä vastaisi niistä aiheutuvia kustannuksia. Tilintarkastajien tehtävien liiallinen laajentaminen voisi johtaa myös siihen, että tilintarkastajien vastuu nousisi kohtuuttoman suureksi.

Sidosryhmien tilintarkastusta koskeva puutteellinen ymmärrys voi johtaa myös siihen, että sidosryhmillä voi olla vaikeuksia ymmärtää tilintarkastukseen liittyviä termejä, kuten oikea ja riittävä kuva, kohtuullinen varmuus sekä olennaisuus (Lee ym. 2009, 11). Euroopan komission (2010, 4) mukaan myös sidosryhmien puutteellinen tuntemus tilintarkastuksen rajoituksista ja mahdollisuuksista voi synnyttää vääriä odotuksia ja tulkintoja. Mikäli sidosryhmät eivät ymmärrä tilintarkastuksen luonnetta, he eivät todennäköisesti myöskään ymmärrä tilintarkastuskertomuksen välittämää viestiä. Esimerkiksi Epsteinin ja Geigerin (1994, 60–62) kyselytutkimuksen mukaan merkittävä osa sijoittajista odotti tilintarkastuksen havaitsevan absoluuttisella varmuudella virheellisyydet ja väärinkäytökset. Sijoittajien vastauksista saatiin myös selville, että vastaajien koulutustaso vaikutti kohtuuttomien odotusten tasoon. Kososen (2005, 217) mukaan tilintarkastajat ovat pitä-

neet yhtenä odotuskuilun syynä sitä, että tilinpäätöksen lukijoilla on puutteellinen ymmärrys tilinpäätösinformaatiosta. Sijoittajien sormet voivat helposti osoittaa epäonnistuneen sijoituspäätöksen yhteydessä tilintarkastajaa kohti, mutta tilintarkastajaa ei kuitenkaan voida syyttää oikein esitetyn tilinpäätöksen väärästä tulkinnasta.

Keskeisimmät syyt tilintarkastajien puutteelliseen suoriutumiseen ovat puutteellinen tietotaito ja osaaminen sekä riippumattomuuden vaarantuminen (Salehi 2011, 8383). Riippumattomuuden vaarantumiseen vaikuttavat etenkin oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastusasiakkaalle sekä muut taloudelliset intressit (Lee ym. 2009, 12–13). Puutteellinen tietotaito sekä puutteelliset tilintarkastusmenetelmät saattavat puolestaan johtaa siihen, että tilintarkastaja ei havaitse olennaisia väärinkäytöksiä ja virheellisyyksiä (Porter ym. 2012a, 118–120) tai ei pysty arvioimaan riittäväällä varmuudella yhtiön toiminnan jatkuvuutta (Hanafi & Kasim 2008, 100). Nämä syyt johtavat luonnollisestikin myös tilintarkastajan raportoinnin epäonnistumiseen.

Osaltaan odotuskuilun muodostumiseen vaikuttaa se, että sidosryhmien on käytännössä hyvin vaikeaa arvioida tilintarkastajien suoriutumista ja suoritettua tilintarkastustyötä niukan raportoinnin sekä tilintarkastusprosessien heikon läpinäkyvyyden takia. Tilintarkastuksen laatu on jo itsessään hyvin vaikeasti määriteltävä termi, joten yleisön on hyvin haastavaa hahmottaa laadullisia eroja tilintarkastusten välillä. Monesti tilintarkastajien suoriutumista arvioidaan vasta tarkastettavan yhtiön konkurssitilanteessa tai muussa yllättävässä erikoistilanteessa. (Lee ym. 2009, 13–14.) Tilintarkastajien suoriutumista voidaan kuitenkin valvoa ja tehostaa riippumattoman valvontaviranomaisen avulla. Valvontaviranomainen pystyy suorittamaan tilintarkastuksen laatua koskevia tarkastuksia, joiden perusteella voidaan myös määrätä erilaisia kurinpidollisia toimia. Täten tehokas valvontaympäristö edistää tilintarkastusstandardien ja muiden säännöksiä noudattamista. (Zhang 2007, 642.) Porterin ym. (2012a, 125) tutkimuksen mukaan suorituskuilu oli Iso-Britanniassa huomattavasti pienempi kuin Uudessa-Seelannissa juuri Iso-Britannian paremman tilintarkastuksen valvontaympäristön ansiosta.

Puutteelliseen säännöskuiluun vaikuttaa ensisijaisesti se, että sidosryhmät kokevat tilintarkastuksen sääntelyn riittämättömänä suhteessa kohtuullisena pidettäviin odotuksiin (Salehi 2011, 8383). Yhtenä keskeisenä syynä säännöskuilun muodostumiseen voidaan pitää sitä, että tilintarkastusinstituutio on perinteisesti ollut hidas reagoimaan sidosryhmien tarpeisiin ja yhteiskunnan muuttuneisiin olosuhteisiin. Vuosien saatossa tilintarkastuksen sääntelyä on kuitenkin uudistettu ja kehitetty vastaamaan muuttuneita olosuhteita, mikä on osaltaan kaventanut säännöskuilua. (Lee ym. 2009, 14.)

Myös tilintarkastajien ammattikunnan itsesääntelyn voidaan nähdä vaikuttavan säännöskuiluun muodostumiseen. Suurin osa tilintarkastajien toimintaa ohjaavasta hyvästä tilintarkastustavasta muodostuu standardeista ja ohjeista, jotka on kehitetty tilintarkastusalan itsesääntelyn kautta. Itsesääntelyn mallia on yleensä perusteltu tilintarkastuksen monimutkaisella luonteella ja tilintarkastajien ammattitaidolla. Itsesääntelyn on puolestaan

nähty muodostavan tilintarkastusalalle ammatillisen monopolin, mikä voi pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, ettei tilintarkastusalalla ole kannustimia kehittää entistä laadukkaampia standardeja. (Lee ym. 2009, 14–15.) Tilintarkastuskertomukseen liittyen eri osapuolet yrittävät usein maksimoida oman etunsa. Sijoittajat ja pankkiirit haluavat mahdollisimman paljon lisäinformaatiota, yrityksen johto ei halua tilintarkastajan paljastavan liian arkaluonteista tietoa ja tilintarkastajat haluavat minimoida oman riskinsä. (Litjens, Buuren & Vergoossen 2015, 267.)

Tilintarkastajan raportointia koskeva sääntely on yksi keskeisimmistä puutteellisen säännöskuilun tekijöistä. Kun säännöskuilun muodostumista tarkasteltiin Uuden-Seelannin ja Iso-Britannian osalta vuosien 1989 ja 2008 välillä, suurin osa säännöskuiluun liitetyistä tehtävistä ja vastuista koski tilintarkastajan raportointia. Osaltaan tilintarkastajan raportoinnin korkeaa osuutta säännöskuilusta selittää se, että useat tilintarkastajan raportointiin liitetyt lisätehtävät läpäisevät kustannus-hyötyanalyysin. Tilintarkastajilla on olemassa jo valmiiksi merkittävä määrä yritystä ja tilintarkastusta koskevaa informaatiota, mutta vain osa tästä informaatiosta päätyy tilintarkastuskertomuksen. Täten tilintarkastajan laajemmasta ja yksityiskohtaisemmasta raportoinnista saatavat hyödyt voisivat ylittää laajemmasta raportoinnista aiheutuneet kustannukset. (Porter ym. 2012b, 227–228.)

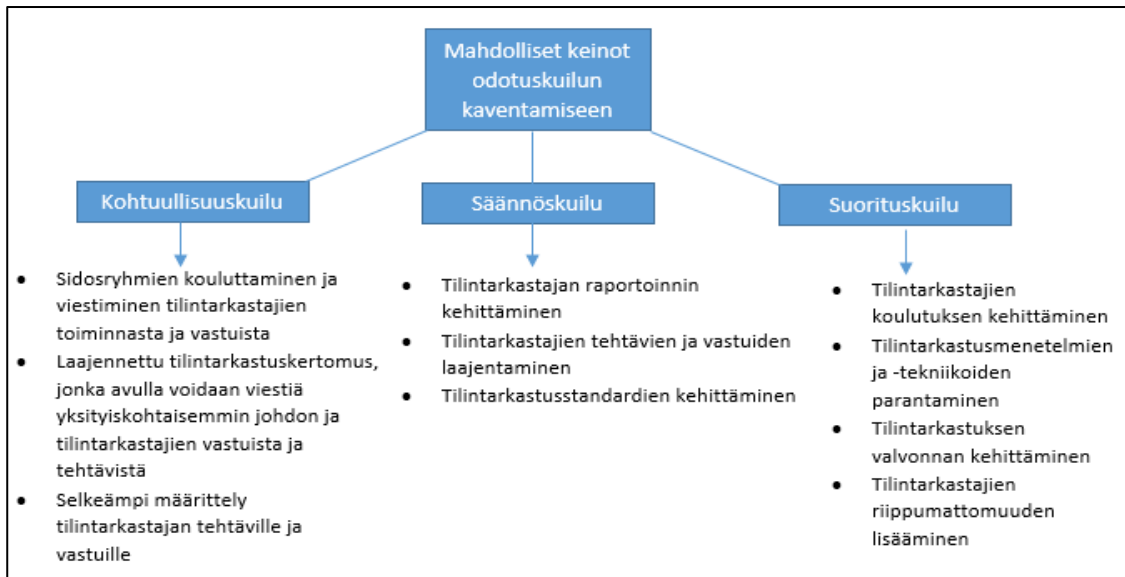
Viitosen (1995, 177) mukaan tilintarkastajan raportointi on selvästi eniten keskusteltu ja tutkittu odotuskuilun osa-alue. Tutkimuksissa onkin saatu selville monia tilintarkastuskertomukseen liittyviä heikkouksia ja puutteita. Näitä puutteita ovat esimerkiksi tilintarkastuskertomusten kaavamainen ja standardoitu sisältö sekä tilintarkastuskertomuksessa käytettyjen termien ja sanamuotojen vaikea ymmärrettävyys. Lisäksi odotuskuiluun vaikuttaa se, ettei tilintarkastuskertomuksessa kuvata riittävän läpinäkyvästi ja tarkasti tehtyä tilintarkastustyötä ja tilintarkastuksen tuloksia. (IOSCO 2009, 9-10.)

2.4.3 Odotuskuilun kaventaminen

Tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiseksi on esitetty monia keinoja ja toimenpiteitä, jotka voidaan luokitella kahteen kategoriaan. Defensiivisen lähestymistavan mukaan sidosryhmien odotukset tilintarkastusta kohtaan ovat epärealistisia, joten odotuskuiluun voidaan vaikuttaa parhaiten kouluttamalla ja informoivalla sidosryhmiä tilintarkastustehävien sisällöstä. Konstruktiiivinen lähestymistapa edustaa puolestaan näkökulmaa, jonka mukaan tilintarkastusinstituution tulisi aktiivisesti kehittää tilintarkastusta ja sen eri osa-alueita kohti sidosryhmien vaatimuksia. (Viitanen 1995, 175–176.)

Tutkimusten mukaan tilintarkastuksen odotuskuilua voidaan kaventaa usealla eri tavalla (Füredi-Fülöp 2015, 39–40; Lee ym. 2009, 26–29; Porter ym. 2012b, 236). Keskeisimmät odotuskuilun kaventamiskeinot on kuvattu kuviossa 9, jossa kaventamiskeinot jaoteltu kolmeen eri odotuskuilun tekijään. Kuten kuviosta voi huomata, tilintarkastajan

raportointia kehittämällä ja lisäämällä voidaan kaventaa sekä kohtuullisuuskulua että säännöskulua.

Kuvio 9 Mahdolliset keinot odotuskulun kaventamiseen

Tilintarkastajan raportoinnilla voidaan kaventaa kohtuullisuuskulua lisäämällä tilintarkastuskertomukseen johdon sekä tilintarkastajien vastuuta ja tehtäviä koskevaa standardisoitua informaatiota (Füredi-Fülöp 2015, 40). Tämä keino edustaa defensiivistä odotuskulun kaventamistapaa, koska tämän keinon avulla sidosryhmiä voidaan valistaa ja informoida tilintarkastajien tehtävistä ja vastuista sekä tilintarkastuksen luonteesta. Martensin ja McEnroen (2001, 356–357) mukaan tilintarkastuskertomukseen lisättävä vakio-mallinen yleiskatsaus tilintarkastajien velvollisuuksista ja tehtävistä muistuttaa tilintarkastuskertomuksen lukijaa tilintarkastuksen tavoitteista ja luonteesta. 1990-luvulla ja etenkin 2000-luvulla odotuskulua on yritetty kaventaa pidennetyllä tilintarkastuskertomusmallilla, johon on lisätty tilintarkastuksen luonnetta sekä johdon ja tilintarkastajan velvollisuuksia kuvaavaa informaatiota (Porter ym. 2012a, 102–103).

Havaintojen mukaan laajennettu vakio-tyylinen tilintarkastuskertomusmalli lisää hieman tilinpäätösinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastusprosessista, tilintarkastuksen tarjoamasta varmuustasosta sekä johdon ja tilintarkastajien vastuista (Turner ym. 2004, 81–86; Lee ym. 2009, 27). Tutkimusten mukaan odotuskulua ei ole kuitenkaan pystytty merkittävästi kaventamaan laajennetun vakio-tyylinen tilintarkastuskertomuksen avulla (Mock, Bédard, Coram, Davis, Espahbodi & Warne 2013, 323–333). On hyvin mahdollista, että sidosryhmät eivät kiinnitä mitään huomiota vakio-tyylinen lisäinformaatioon, koska standardoitu ja tekninen kieli ei tuo juurikaan mitään lisäarvoa yksittä-

sen tarkastuskohteen tilintarkastuskertomukseen ja tilintarkastuksen tuloksiin (Gray, Turner, Coram & Mock 2011, 681). Goldin, Gronewoldin & Pottin (2009) tutkimuksen mukaan tilintarkastuskertomukseen sisällytettävät kattavat lisäselvitykset johdon ja tilintarkastajien vastuista, tilintarkastuksen luonteesta sekä tilintarkastuksen tavoitteista eivät ole kovin hyödyllisiä ja tehokkaita odotuskuilun kaventamisessa. Tämä johtuu etenkin siitä, että sidosryhmät saattavat tulkita tilintarkastuskertomukseen lisättäviä selvityksiä merkittävästi eri tavalla kuin tilintarkastajat.

Odotuskuilua käsittelevässä tutkimuksessa on usein havaittu, että sidosryhmien mielestä tilintarkastajilta vaaditaan liian vähän etenkin tilintarkastusraportoinnin osalta. Sääntelykuilua voitaisiinkin kaventaa erityisesti kehittämällä ja laajentamalla tilintarkastajan raportointia koskevia tehtäviä ja standardeja. Näkemysten mukaan tilintarkastajat eivät ole kovinkaan motivoituneita antamaan vapaaehtoisesti lisäinformaatiota tai tarkempaa kuvausta tilintarkastusprosessista ja tilintarkastuksen tuloksista tilintarkastuskertomuksen kautta, jos tilintarkastusstandardit eivät sitä erikseen vaadi. Tästä syystä ainoa konkreettinen ja varteenotettava keino tilintarkastajan raportoinnin lisäämiseksi ja kehittämiseksi on uudistaa tilintarkastajan raportointia koskevia standardeja. (Lee ym. 2009, 27.)

Odotuskuilu ei todennäköisesti tule koskaan katoamaan tilintarkastusympäristöstä, mutta etenkin tilintarkastusprosessin läpinäkyvyyden parantamisen on huomattu auttavan odotuskuilun kaventamisessa. Tämän vuoksi tilintarkastuskertomuksen sääntelyä tulisi kehittää siihen suuntaan, että tilintarkastuskertomuksen lukijat saisivat entistä enemmän standardisoimatonta tietoa tilintarkastajan suorittamasta työstä. (Mock ym. 2013, 344-345.)

3 TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTUMINEN

3.1 Tilintarkastuskertomuksen kehitys Suomessa

Pohjoismaissa vanhimmat tilintarkastusta ja tilintarkastajan raportointia koskevat määräykset löytyvät 1600-luvulla tervakauppaa harjoittaneiden yhtiöiden vastuuvapautta koskevista säännöistä. Esimerkiksi Norrlandin tervakauppaomppanian säännöissä oli määräys, jonka mukaan valvonnan ja tarkastuksen suorittamista varten tuli valita erityinen komissio. Tämän komission tehtävänä oli erityisesti lausua muiden osakkaiden puolesta johdon vastuuvapaudesta. Puolestaan 1800-luvun alussa erään Ruotsissa toimivan kana-vayhtiön säännöissä määrättiin, että tilintarkastajien tuli tilintarkastuskertomuksessa lausua hallinnon ja tilien tarkastamisesta sekä johdon vastuuvapauden puoltamisesta. (Blummé 2008, 13.)

Suomessa tilintarkastuskertomuksen laatiminen säädettiin ensimmäisen kerran pakolliseksi vuoden 1895 osakeyhtiölaissa. Osakeyhtiölaki ei kuitenkaan ohjeistanut tilintarkastuskertomuksen sisältöä, joten minkäänlaista lakisääteistä tilintarkastuskertomusmallia ei ollut olemassa. Tämän vuoksi tilintarkastuskertomukset erosivat 1900-luvun alkupuolella sekä asiasisällöltään että sävyiltään ajoittain hyvinkin suuresti. 1900-luvun alun tilintarkastuskertomuksia voidaan luonnehtia esimerkiksi omaleimaisiksi, kuvaileviksi, informoiviksi sekä sanonnaltaan värikkäiksi. Toisaalta kertomukset saattoivat olla hie-man vaikeatulkintaisia, pinnallisia ja hyvin eritasoisia. (Kosonen 2005, 238.)

Suomessa 1900-luvun alkupuolella erilaiset tilintarkastusoppaat tarjosivat parhaat ohjeet tilintarkastuskertomusten muodolle ja sisällölle. Vuonna 1917 julkaistu ensimmäinen tilintarkastusoppas ohjeisti, että tilintarkastuskertomuksessa tulisi luetella kaikki ne yksityiskohdat, jotka oli tarkastettu. Kertomuksessa tuli myös tarpeen vaatiessa tehdä ehdotuksia muutoksista ja tavoitteista sekä ottaa kantaa voitonjakoehdotukseen sekä johdon tili- ja vastuuvapauteen. (Kosonen 2005, 197.)

1900-luvun edetessä tilintarkastajat saivat osakseen kritiikkiä tilintarkastuskertomuksissa käytetyistä sanavalinnoista ja niiden monitulkintaisuudesta. Kritiikissä painotettiin etenkin sitä, että tilintarkastuskertomuksen tuli olla selkeä, täsmällinen ja helppotajuinen, jotta tilintarkastuskertomuksen sisällöstä ei voisi tehdä erilaisia tulkintoja. Kritiikissä korostettiin myös sitä, ettei kertomuksessa ollut asiallista käyttää subjektiivisia tai persoonallisia ilmauksia. (Kosonen 2005, 197–200.)

Yleisesti ottaen tilintarkastuskertomuksen muoto ja sisältö vaihtelivat vielä 1900-luvun puolivälissä hyvinkin paljon riippuen siitä, mitä tilintarkastajat olivat tarkastaneet, mitä sanottavaa heillä kulloinkin oli sekä miten laajana he halusivat tilintarkastuskertomuksen esittää. Merkittävänä syynä oli se, ettei osakeyhtiölaissa vielä 1900-luvun puoli-

välissäkään ollut määräyksiä tilintarkastuskertomuksen muodosta ja sisällöstä. Hyvän tilintarkastustavan ja vakiintuneiden käytäntöjen perusteella pystyttiin kuitenkin hahmotamaan joitakin yleisiä periaatteita tilintarkastuskertomuksen muodolle ja sisällölle. Pääpiirteissään 1900-luvun puolivälissä tilintarkastuskertomukset olivat selkeämpiä ja täsmällisempiä kuin 1900-luvun alussa. Tilintarkastuskertomuksissa mainittiin yleensä tilintarkastajien käsitys ja kanta yhteisön hallinnosta, kirjanpidosta, tileistä ja tuloksesta. Lisäksi kertomuksissa mainittiin keskeisimpiä tarkastustoimenpiteitä ja niiden tuloksia. (Kosonen 2005, 199–201.)

1970-luvulle asti tilintarkastuskertomusta kutsuttiin yhtiökokousmalliksi, koska tilintarkastuskertomukset olivat tarkoitettu ainoastaan yhtiökokoukselle ja osakkeenomistajille. Näin ollen tilintarkastuskertomukset ja niiden sisältö eivät olleet kaikkien saatavissa ennen 1970-lukua. Tämä osaltaan selittää sitä, miksi tilintarkastuskertomukset olivat sisällöltään informatiivisempia ennen 1970-lukua. (Blummé 2008, 13.) Tilintarkastuskertomusten suuren asiasisällön ja lausumien sanamuotojen vaihtelun takia 1970-luvulla syntyi hiljalleen pyrkimys siirtyä kohti jonkinlaista vakiomuotoista tilintarkastuskertomusmallia. Vallitsevaa tilannetta kuvailtiin jopa löysähkön tilintarkastustavan ja eepisten tilintarkastuskertomusten hallitsemaksi. Lopulta vuonna 1978 uudistettiin osakeyhtiölakia, mitä voidaan pitää tärkeänä askeleena kohti vakiomuotoista tilintarkastuskertomusmallia. Tätä ennen tilintarkastuskertomukset olivat olleet vain yhtiökokouksen nähtävissä, mutta osakeyhtiölakiuudistuksen myötä kertomuksista tuli julkisia. (Kosonen 2005, 201–202.) Ennen lakiuudistusta ainoa julkinen tieto tilintarkastuksesta löytyi tasekirjan tilintarkastusmerkinnästä. Yleisesti kuitenkin katsottiin, että myös sidosryhmillä oli oikeus ja tarve tilintarkastuskertomuksen tietoihin. Näin tilintarkastuskertomuksen muoto muuttui yhtiökokousmallista sidosryhmämalliksi. Samalla kuitenkin tilintarkastuskertomuksen sisältö standardoitui. (Blummé 2008, 13.)

Vuoden 1978 osakeyhtiölaki ohjeisti nyt myös tilintarkastuskertomuksen sisältöä, mutta ei antanut kovinkaan yksityiskohtaisia ohjeita tilintarkastuskertomuksen sisällöstä. Tämän vuoksi tilintarkastuskertomuksen muotoutuminen nojasi edelleen vahvasti hyvän tilintarkastustavan varaan. (Kosonen 2005, 202.) Vuoden 1978 osakeyhtiölain (10:10 §) mukaan tilintarkastuskertomukseen tuli sisällyttää neljä erilaista lausuntoa:

- Lausunto siitä, onko tilinpäätös laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti
- Lausunto johdon vastuuvapaudesta
- Lausunto tuloslaskelman ja taseen vahvistamisesta
- Lausunto hallituksen voittoa tai tappiota koskevista toimenpiteistä.

Lisäksi osakeyhtiölaki ohjeisti, että tilintarkastajilla oli oikeus antaa kertomuksessa tietoja, joiden saattamista osakkeenomistajien tietoon he pitävät tarpeellisena. Osakeyhtiölain uudistuksen myötä tilintarkastuskertomuksen informaatioarvon pelättiin kuitenkin

vesittyvän, koska tilintarkastuskertomuksessa ei esitetty enää lausumia tarkoituksenmukaisuudesta, vaan ainoastaan laillisuudesta. Kriittisten kommenttien mukaan ennen osakeyhtiölain uudistusta ja tilintarkastuskertomusten julkiseksi tuloa tilintarkastuskertomukset sisälsivät asiaan paneutuneiden tilintarkastajien näkemyksiä osakkeenomistajien punnittaviksi yhtiökokouksissa. Osakeyhtiölain uudistuksen myötä tilintarkastuskertomusten nähtiin muuttuvan kliseisemmiksi, jolloin todellinen viesti oli etsittävä rivien välistä. (Kosonen 2005, 202.)

Osakeyhtiölain uudistamisen sekä elinkeinoelämän ja tilintarkastuksen kansainvälistymisen myötä Suomeen rantautui anglosaksinen lyhytmuotoinen vakiokertomusmalli (Blummé 2008, 13). Vakiomuotoisen kertomusmallin avulla haluttiin päästä eroon etenkin kertomusten kirjavuudesta ja parantaa kertomusten selkeyttä. Vuonna 1980 KHT-yhdistys antoi jäseniään sitovan suosituksen lyhytmuotoisesta vakiokertomusmallista. Tämä malli pohjautui etenkin kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n suositukseen, mutta sitä muokattiin hieman suomalaista lainsäädäntöä vastaavaksi, koska tilintarkastuskertomukseen tuli sisällyttää osakeyhtiölain vaatimat lausunnot. KHT-yhdistyksen vuoden 1980 vakiokertomusmalli oli pituudeltaan aikaisempiin tilintarkastuskertomuksiin verrattuna hyvin lyhyt ja sen sisältämä teksti oli standardisoitu. (Kosonen 2005, 202–203.) Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen rinnalle tuotiin myös ensimmäistä kertaa mukautetun tilintarkastuskertomuksen käsite. Vakiokertomusmallin idean taustalla oli se, että vakiomallista poikkeaminen olisi ikään kuin poikkeamaraportti, joka kiinnittäisi mahdollisimman tehokkaasti tilintarkastuskertomuksen lukijan huomion mahdolliseen osakeyhtiölain rikkomiseen tai tilinpäätöksen puutteellisuuteen. (Blummé 2008, 13–14.)

KHT-yhdistyksen vakiomalli vuodelta 1980 sai melko viileän vastaanoton, koska sen katsottiin vesittävän tilintarkastuskertomuksen informaatioarvon. Lyhytmuotoista vakiomallia luonnehdittiin esimerkiksi luonteettomaksi hengentuotteeksi, tylsäksi ja informaatioarvoltaan olemattomaksi. Erityisesti laajemmin tilintarkastuskertomuksia lukevat jäivät kaipaamaan kertomusten yksilöllisyyttä ja ilmeikkyyttä, koska vakiokertomus nähtiin ikään kuin ”ok-leimana”. Vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta luonnehdittiin jopa tilintarkastajan pakkopaidaksi. Kriittisesti vakiokertomukseen suhtautuneiden mukaan kertomuksen sisällön tuli kuvastaa asioita, joita tilintarkastuksessa oli tullut esiin. Vakiokertomuksen myötä tilintarkastajat eivät enää kuvanneet tilintarkastusprosessi tai ottaneet kantaa esimerkiksi käyttöomaisuuden arvostukseen. Uudistuksen nähtiin myös johtaneen siihen suuntaan, että niin sanottu puhdas vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus muodostui itseisarvoksi, mikä nosti tarpeellisenkin lisäinformaation antamisen kynnyksen liian korkeaksi. Eräät tilintarkastusalan ammattilaiset kommentoivatkin 1980-luvulla, että tilintarkastajat pelkäävät rehellisten ja avoimien lausumien johtavan tilintarkastajien vaihtamiseen yhtiökokouksessa. (Kosonen 2005, 201–205.)

Lyhytmuotoinen vakiokertomus sai kuitenkin myös kehuja ja sillä oli oma kannattajakuntansa. KHT-yhdistyksen kannan mukaan tilintarkastuskertomukseen ei tullut sisällyttää tilinpäätöstä, kirjanpitoa tai hallintoa koskevia arvoasetelmia yli sen, mihin laki velvoittaa. Osa vakiokertomuksen puolustajista myös kummeksui KHT-yhdistyksen kertomusmallin saamaa kritiikkiä, koska heidän mielestään vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus on luonnollinen asia. Vakiokertomuksen puolustajien mukaan kriitikot olivat unohtaneet pääasian eli tilinpäätöksen, joka oli 1980-luvulle tultaessa muuttunut huomattavasti informatiivisemmaksi. Osakkeenomistajien kannalta tärkeimmäksi nähtiinkin tilinpäätösinformaation laadun sekä sääntelyn kehittäminen. Myös hyvin suoritetussa tilintarkastuksessa tilintarkastaja pystyy tilinpäätöksen rakentelun yhteydessä vaikuttamaan toimintakertomuksen tekstiin, tuloslaskelmaan, taseeseen sekä liitetietoihin. Niinpä tilintarkastuskertomuksen ei välttämättä tullut olla pitkä, jos tilinpäätös antoi oikeat ja riittävät tiedot. Vuonna 1986 KHT-yhdistyksen puheenjohtaja totesikin, että tilintarkastuskertomus ei ole normaalitapauksessa tietolähde, koska johdon tulee antaa kaikki tiedot yhtiöstä niin täydellisinä, ettei tilintarkastajan tarvitse niitä enää selvittää. Tilintarkastajalla oli kuitenkin edelleenkin oikeus ja velvollisuus kommentoida kertomuksessaan hyvin perusteltuja asioita. (Kosonen 2005, 201–205.)

1990-luvulla yrityskentän ja tilintarkastuksen kansainvälistyminen antoivat painetta tilintarkastuksen sääntelyn uudistamiselle. Vuonna 1995 Suomessa tuli voimaan ensimmäinen tilintarkastuslaki (936/1994), joka ei kuitenkaan juuri muuttanut tilintarkastuskertomuksen sisältöä, koska tilintarkastuskertomukseen sisältyvät lausunnot pysyivät muuttumattomina. (Virkilä 2009, 72.) Samoihin aikoihin Euroopan komissio asetti tavoitteekseen yhtenäisen tilintarkastuskertomusmallin luomisen. Lähtökohtana pidettiin IFAC:n vuonna 1993 julkaisemaa tilintarkastuskertomusmallia, jonka päällimmäisenä tavoitteena oli odotuskuilun kaventaminen. IFAC:n uudessa mallissa pyrittiin korostamaan yrityksen johdon ja tilintarkastajan vastuualueita. Lisäksi kertomukseen lisättiin lyhyt kuvaus tilintarkastuksen sisällöstä ja luonteesta. Lisäinformaatiolla haluttiin etenkin oikaista tilintarkastukseen kohdistuvia väärä odotuksia. Vuonna 1995 KHT-yhdistys julkaisi uuden tilintarkastuskertomusmallin, joka perustui IFAC:n tilintarkastuskertomusta koskevaan uudistettuun standardiin. (Kosonen 2005, 205–208.)

Vaikka tilintarkastuskertomus tuli hieman pidemmäksi johdon ja tilintarkastajien tehtäviä ja vastuita koskevan selostuksen myötä, suurin osa piti tilintarkastuskertomusta edelleen mitäänsanomattomana (Blummé 2008, 13–14). Tämä vaikutti myös odotuskuiluun jatkossakin, koska erityisesti maallikot arvottivat tilintarkastajien toimintaa hyvin suurelta osin vain tilintarkastuskertomuksen perusteella (Riistama 1999, 275). 2000-luvun alun tilintarkastuskertomuksiin verrattuna 1990-luvun tilintarkastuskertomukset olivat vielä melko lyhyitä (Virkilä 2009, 72).

2000-luvulla tilintarkastuskertomusta on haluttu viedä enemmän kohti niin sanottua sijoittajamallia. Kun 1970-luvulla sidosryhmämalli syrjäytti yhtiökokousmallin, on 2000-

luvulla kuultu yhä vahvempia kannanottoja sijoittajien paremmasta huomioimisesta tilintarkastuskertomuksen sisältöä laadittaessa. 2000-luvulla etenkin tilintarkastuskertomusten kansainvälinen harmonisointi on edistynyt. Tämä näkyi Suomessa etenkin siinä, että vuoden 2007 tilintarkastuslain uudistuksen yhteydessä tilintarkastuskertomukseen sisältyvät lausunnot uudistettiin vastamaan kansainvälistä käytäntöä. (Blummé 2008, 14–15.)

Vakiomuotista tilintarkastuskertomusta koskevaa ISA 700 –standardia on uudistettu 2000-luvulla moneen kertaan. Tilintarkastukseen liittyvää odotuskuilua on pyritty kaventamaan lisäämällä tilintarkastuskertomukseen tilintarkastusta koskevaa vakiomuotoista informaatiota, jonka on toivottu auttavan tilintarkastuskertomuksen lukijoita ymmärtämään paremmin tilintarkastuksen roolia ja tilintarkastajan tehtäviä. Lisäinformaation myötä tilintarkastuskertomuksen pituus on kasvanut, mutta toisaalta saatu lisäinformaatio on ollut ainoastaan vakiomuotoista informaatiota. (Nevalainen 2007, 5.)

2010-luvulla on kuultu yhä voimakkaampia puheenvuoroja yhtiökohtaisemman tilintarkastuskertomuksen puolesta. Aikaisemmin 2000-luvulla tilintarkastuskertomusta on muokattu ja pidennetty lähinnä tuomalla kertomuksiin hyvin standardoitua kieltä, mikä on tarkoittanut sitä, että vakiomuotoiset tilintarkastuskertomukset ovat olleet käytännössä identtisiä. Tämän vuoksi tilintarkastuskertomukset eivät ole olleet kovinkaan kiinnostavia tai informaatioarvoltaan hyödyllisiä. Erityisesti sijoittajat ovat toivoneet tilintarkastuskertomuksen antavan enemmän tietoa sekä tarkastetusta tilinpäätöksestä että itse tilintarkastusprosessista. (Mock ym. 2013, 344.) Viimeisimpänä tilintarkastuskertomuksen uudistusprosessina voidaan pitää IAASB:n vuonna 2011 käynnistämää projektia, jonka tarkoituksena on ollut parantaa tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa muuttamalla pörs-siyhtiöiden tilintarkastuskertomuksia aiempaa yhtiökohtaisemmiksi.

3.2 Tilintarkastuskertomuksen informaatioarvo

Tilintarkastajan raportointi on yksi puhutuimmista ja tutkituimmista tilintarkastusta koskevista aihealueista. Viimeisten vuosikymmenten aikana tilintarkastajan raportointia koskeva keskustelu on keskittynyt etenkin vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisällöstä ja muodosta käytävään keskusteluun. Keskeisimpänä kysymyksenä on ollut etenkin tilintarkastuskertomuksen informaatioarvo sekä tilintarkastuskertomuksen sisällön vaikutus odotuskuiluun. Vuosikymmenten saatossa tilintarkastajan raportointia ja tilintarkastuskertomuksen sisältöä ei ole merkittävästi onnistuttu uudistamaan, vaan muutokset ovat olleet lähinnä hyvin kosmeettisia.

Tilintarkastajan raportointia on usein verrattu jäävuoreen, koska suuri yleisö voi nähdä vain pienen osan tilintarkastajan raportoinnista. Yleisölle näkyvissä olevaa raportointia kuvastaa tilintarkastuskertomus, mutta suurin osa tilintarkastajan raportoinnista tapahtuu

kuitenkin pinnan alla näkymättömissä, yrityksen ja tilintarkastajan välillä. Tilintarkastajan ja yritysten hallintoelinten välisen raportoinnin yhtenä merkittävimpänä tavoitteena on saattaa oikea-aikaisesti hallintoelinten ja taloudellisesta raportoinnista vastaavien tietoon tilintarkastuksessa tehdyt merkittävät havainnot, jotta mahdolliset virheellisyudet pystytään korjaamaan ajoissa. Virheellisyyksien korjaamisen lisäksi tilintarkastajan näkemysten ja havaintojen avulla voidaan kiinnittää huomiota tilinpäätösinformaation laatuun. Tilintarkastajan ja hallintoelinten välinen kommunikaatio on kuitenkin ollut tilintarkastuskertomusten lukijoiden saavuttamattomissa, mikä on osaltaan vaikuttanut tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoon.

3.2.1 Tilintarkastuskertomuksen informaatioarvo sijoittajille ja sidosryhmille

Tilintarkastuskertomuksen viesti ei aina ole selkeä sidosryhmille. Tilintarkastajien niukan julkisen raportoinnin vuoksi sidosryhmillä voi olla vaikeuksia tulkita tilintarkastuskertomuksen sisältöä ja tilintarkastajan lausuntoa. Tilintarkastuskertomuksen merkitystä sidosryhmille onkin selvitetty monissa tutkimuksissa. Church, Davis ja McCracken (2008, 69-70) kävivät tutkimuksessaan läpi tilintarkastuskertomuksen sisältöä ja informaatioarvoa käsitteleviä tutkimuksia. He tulivat siihen lopputulokseen, että tilintarkastuskertomuksella on symbolista arvoa sidosryhmille, mutta vain vähän viestinnällistä arvoa. Tämä johtuu etenkin siitä, että melkein kaikki yritykset saavat vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen. Tilintarkastuskertomuksen symbolisella arvolla tarkoitetaan tietoa siitä, että tilintarkastus on suoritettu ja tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot. Tämän vuoksi tilintarkastuskertomuksella on sidosryhmille merkitystä, vaikka se ei toisikaan suoranaisesti mitään huomattavaa lisäinformaatiota tilinpäätöksestä ja suoritetusta tilintarkastuksesta.

Gray ym. (2011, 669-670) ovat puolestaan tutkineet sidosryhmien, kuten pankkiirien, analyytikoiden ja sijoittajien sekä myös tilintarkastajien tilintarkastuskertomusta koskevia näkemyksiä. Tutkimuksen mukaan sidosryhmät eivät tyypillisesti lue tilintarkastuskertomuksia, koska heidän mielestään tilintarkastuskertomukset sisältävät hyvin standardisoitua ja teknistä tekstiä. Toisaalta tutkimuksessa kävi myös ilmi, etteivät tilintarkastajat edes odota sidosryhmien lukevan tilintarkastuskertomuksia. Sidosryhmät vastasivat katsovansa tilintarkastuskertomuksesta lähinnä vain sen, onko tilintarkastuskertomus vakiomuotoinen ja sen, onko Big 4 -tilintarkastusyhteisö suorittanut tilintarkastuksen. Jos vastaus molempiin kysymyksiin on kyllä, sidosryhmän edustaja ei käytä lisää aikaa tilintarkastuskertomuksen tutkimiseen.

Tilinpäätöksen lukemista seuraavien tutkimusten perusteella tilintarkastuskertomus näyttäisi olevan vähiten luettu tilinpäätökseen sisältyvistä asiakirjoista. Tämä johtuu lähinnä siitä, että yleensä tilintarkastuskertomus on vakiomuotoinen, jolloin sitä lukemalla

ei voi saada uusia tietoja yrityksestä. Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus toimii kuitenkin tärkeänä signaalina yrityksen luotettavuudesta ja on eräänlainen sertifikaatti siitä, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastuskertomuksessa annetut lisätiedot ovat harvinaisia, koska lähtökohtaisesti tilintarkastuksessa havaittu virhe korjataan tai puuttuva tieto lisätään tilinpäätökseen, jolloin tilintarkastuskertomukseen ei ole tarpeen sisällyttää erityisiä huomautuksia. Vakiomallista poikkeaminen onkin yleensä tärkeä tieto, koska tilintarkastuskertomukset ovat lähtökohtaisesti vakiomuotoisia. (Leppiniemi & Leppiniemi 2006, 58-60.)

Tilintarkastuskertomuksen sisällön vaikutuksia pörssikursseihin on usein tutkittu vain mukautetun tilintarkastuskertomuksen näkökulmasta tapahtumatutkimusmenetelmän avulla. Tilintarkastuskertomuksen voidaan odottaa vaikuttavan pörssikursseihin pääasiallisesti kahdesta syystä. Ensinnäkin tilintarkastuskertomus voi vaikuttaa pörssikursseihin, jos tilintarkastuskertomus sisältää informaatiota, joka voisi vaikuttaa joko arvioon tulevien kassavirtojen määrästä tai niiden riskisyydestä. Toisekseen tilintarkastuskertomus voi sisältää merkittävää tietoa yrityksen toimintakykyisyydestä. Tilintarkastaja voi esimerkiksi antaa mukautetun tilintarkastuskertomuksen toiminnan jatkuvuuteen liittyvän epävarmuuden vuoksi. Tällöin tilintarkastuskertomus voi sisältää tietoa tapahtumiin tai olosuhteisiin liittyvistä olennaisista epävarmuustekijöistä, jotka saattavat antaa merkittävää aiheita epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. (Ittonen 2010, 39-47.)

Sidosryhmät saattavat tulkita vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen merkitystä ja informaatioarvoa eri tavalla kuin tilintarkastajat. Monissa tutkimuksissa onkin havaittu, että tilintarkastajien ja sidosryhmien välillä vallitsee tulkintakuilu tilintarkastuskertomukseen liittyvissä asioissa. Tämä asia tuli esille esimerkiksi Asaren ja Wrightin (2012, 193-195; 205-214) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin sidosryhmien ja tilintarkastajien suhtautumista vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen. Tutkimuksessa tilintarkastajille ja sidosryhmille annettiin kuvitteellisen yrityksen vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus, minkä jälkeen sidosryhmiltä ja tilintarkastajilta kysyttiin erilaisia kysymyksiä, jotka liittyivät vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen välittämään viestiin. Vastausten mukaan sidosryhmät arvioivat tilintarkastajiin verrattuna vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen merkityksen tärkeämmäksi petos- ja vilppiriskin arvioinnissa. Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomuksen myötä sidosryhmät myös luottivat tilintarkastajia enemmän yhtiön johtoon, taloudelliseen tilanteeseen sekä strategisten tavoitteiden saavuttamiseen. Tutkimuksessa saatiin myös selville, että sijoittajat ja tilintarkastajat tulkitsevat eri tavalla tilintarkastuskertomuksen sisältämiä teknisiä termejä, mikä osaltaan vaikuttaa erilaisiin tulkintoihin vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen välittämistä viesteistä.

Vanstraelen, Schelleman, Meuwissen ja Hofmann (2012, 199-204) ovat tutkinet tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta sidosryhmille ja tilintarkastajille tehtyjen haas-

tattelujen avulla. Tutkimuksen yhtenä kysymyksenä oli arvioida tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa, jota tuli arvioida asteikolla 1-10. Vastausten perusteella käyttäjien arvioinnit vaihtelivat kolmen ja kahdeksan välillä keskiarvon ollessa 6.2. Tilintarkastajat arvioinnit tilintarkastuskertomuksen hyödyllisyydestä vaihtelivat puolestaan kolmen ja yhdeksän välillä keskiarvon ollessa 6.3. Haastattelujen perusteella voitiin todeta, että tilintarkastuskertomuksen informaatioarvon kehittämisessä on vielä paljon parantamisen varaa. Useimmat käyttäjät ovat yhtä mieltä siitä, että he katsovat tilintarkastuskertomuksesta vain periaatteessa sen, onko tilintarkastuskertomusta mukautettu. Myös tilintarkastusyhteisöä koskeva tieto kiinnostaa tilintarkastuskertomuksen lukijoita, koska tilintarkastusyhteisön maine varmistaa heidän mielestään tilintarkastuksen laadun. Tilinpäätösinformaation käyttäjien mukaan tilintarkastajilla on ainutlaatuinen näkökulma yrityksen toiminnasta ja tilinpäätösinformaatiosta, joten tilintarkastajien tulisi siirtää edes osa tästä tietämyksestä sidosryhmille, jotka ovat viime kädessä tilintarkastajan todellisia asiakkaita. Myös tilintarkastajien näkemyksen mukaan tilintarkastuskertomuksen informaatioarvossa olisi kehitettävää.

Haastattelujen perusteella kysymys ei ole kuitenkaan välttämättä siitä, että runsaampi informaatio olisi kaikissa tapauksissa paras vaihtoehto. Suurin osa käyttäjistä ei ole varsinaisesti kiinnostunut itse tilintarkastusprosessista ja siitä, miten tilintarkastaja on suorittanut tilintarkastuksen. Kuitenkin osa vastaajista ilmoitti olevansa kiinnostuneita esimerkiksi tilintarkastuksessa käytetystä olennaisuusrajasta. Sen sijaan suurin osa vastaajista haluaisi tilintarkastajalta enemmän lisätietoa tilinpäätösinformaation liittyvistä havainnoista, kuten tilinpäätöksen laatimisperiaatteista, keskeisistä riskeistä ja kirjanpidollisista arvioista. (Vanstralen ym. 2012, 200-201.)

3.2.2 Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen saama kritiikki

Vuosien saatossa vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen on tehty erilaisia lisäyksiä ja parannuksia, joiden tarkoituksena on ollut kaventaa tilintarkastukseen liittyvää odotuskulua. Uudistukset eivät ole kuitenkaan merkittävästi parantaneet etenkin vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa. Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus on vuosikymmenten aikana saanut monenlaista kritiikkiä, mutta pääasiassa kritiikki voidaan luokitella kolmeen tärkeimpään kategoriaan (IOSCO 2009, 7-8):

- tilintarkastajan lausunnon binäärinen jaottelu (hyväksytty/hylätty)
- tilintarkastuskertomuksen standardoitu ja tekninen kieli
- tilintarkastuskertomus ei kuvasta riittävän tarkasti tilintarkastajan suorittamaa työtä, mikä kasvattaa informaatiokulua.

Tilintarkastajan lausunnon binäärinen jaottelu

Tilintarkastuskertomusta tarkastellaan usein binäärisellä hyväksytty/hylätty -lähestymistavalla. Toisin kuin luottoluokituslaitokset, tilintarkastajat eivät luokittele tarkastettavia asiakkaita. Tämä johtuu etenkin tilintarkastajan lausunnosta, jossa otetaan kantaa oikeastaan vain siihen, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta voimassa olevien säännösten mukaisesti. Tilintarkastajan lausunnon kaksijakoisen luonteen ensisijaisena etuna on pidetty sitä, että se ilmoittaa tilintarkastajan tilinpäätöksestä tekemän johtopäätöksen mahdollisimman yksinkertaisella tavalla, jolloin tilintarkastuskertomuksen lukijan on helppo huomata vakiomallista poikkeaminen. (IOSCO 2009, 8-9.)

Tämä yksinkertaisuus on kuitenkin nähty myös yhdeksi vakiomuotoisen tilintarkastajan lausunnon yhdeksi heikkoudeksi, koska lausunnon luonne ei juurikaan mahdollista minkäänlaista lisäinformaatiota tai välimallia tilintarkastuksen tuloksista tai havainnoista. Kriitiikin mukaan tilintarkastajan lausunnon binäärinen luonne ei paljasta eroja yhtiöiden välisessä taloudellisessa raportoinnissa, minkä johdosta tilinpäätösinformaation käyttäjä ei voi tilintarkastuskertomuksen perusteella sanoa, minkä ”arvosanan” yhtiö voisi saada sen tilinpäätösinformaation laadusta, tai mikä on yhtiön tilinpäätösinformaation laatu verrattuna muihin yhtiöihin. (IOSCO 2009, 8-9.) Käytännössä tilinpäätösinformaatiolle on kuitenkin mahdotonta antaa vertailukelpoista arvosanaa. Tilintarkastajille tehtyjen haastattelujen perusteella kaikki tilintarkastajat vastustivat tilintarkastuskertomusta, johon lisättäisiin arvosana tilinpäätösinformaation oikeellisuuden tai laadun perusteella. Tilintarkastajat myös pelkäsivät, että huomio todennäköisesti kiinnittyisi liiaksi tilintarkastuskertomukseen lisättävään arvosanaan tai pistemäärään, jolloin tilintarkastuskertomuksen muu sisältö todennäköisesti sivuutettaisiin. (Vanstraelen ym. 2012, 204.) IAASB:n (2011, 19) mukaan jatkossakin on tärkeää säilyttää selkeät vastualueet tilintarkastajan ja yrityksen johdon välillä, joten tilintarkastajan velvollisuuksiin ei voi kuulua lausua tarkempia arvioita tilinpäätösinformaation laadusta.

Euroopan komission (2010, 8) tilintarkastuspolitiikkaa ja finanssikriisin opetuksia käsittelevän raportin mukaan yksi suurimmista ongelmista tilintarkastusympäristössä on varauksen sisältävään tilintarkastuskertomukseen liittyvä kielteinen mielikuva, mikä on ylläpitänyt ”kaikki tai ei mitään” -ajattelutapaa. Tämän ajattelutavan seurauksena tilintarkastuskertomukseen sisältyvistä varauksista on tullut vastenmielinen asia sekä asiakkaille eli tarkastettaville yrityksille että tilintarkastajille. Ajattelutavan vaarana voi olla se, että tilintarkastuskertomuksen mukauttamisen kynnyks voi nousta turhan korkeaksi. Tämä voi puolestaan johtaa siihen, että tilintarkastuskertomusten lukijat eivät saa kaikkea tarpeellista informaatiota.

IAASB:n (2011, 14-17) mukaan tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa koskeva ongelma ei kuitenkaan koske niinkään tilintarkastajan lausunnon muotoa. Havaintojen

mukaan tilintarkastajan lausunnon tulee olla mahdollisimman selkeä. Tämän vuoksi tilintarkastajan lausunnon muotoon ei tule lisätä tulkinnanvaraisuutta. IAASB:n mukaan ongelma liittyy enemmän tilintarkastajan mahdollisuuksiin sisällyttää tilintarkastuskertomukseen tarvittavaa lisäinformaatiota. Vuonna 2007 uudistettiin ISA 706 -standardi, joka mahdollistaa tiettyjä seikkoja painottavien kappaleiden lisäämisen tilintarkastuskertomukseen. Tämä standardi on oikeastaan ollut ainut vaihtoehto, jolla tilintarkastaja on voinut lisätä vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen tilintarkastusta ja tilinpäätöstä koskevaa lisäinformaatiota. Tiettyä seikkaa painottavat kappaleet voivat auttaa tilintarkastuskertomuksen lukijoita kiinnittämään erityistä huomiota tiettyihin tilinpäätöksessä esitettäviin seikkoihin. Standardin luonne on kuitenkin tehty sellaiseksi, että tiettyä seikkaa painottavan kappaleen lisäämisen kynnyks on tehty melko korkeaksi. Osittain tästä syystä tilintarkastuskertomuksen lukijat ymmärtävät usein tiettyjä seikkoja painottavia kappaleita väärin ja saattavat tulkita ne turhan negatiivisiksi signaaleiksi. Tämän ongelman vuoksi tilintarkastusstandardeja pitäisi muokata sellaiseksi, että tilintarkastusta ja tilinpäätöstä koskevan lisäinformaation sisällyttäminen tilintarkastuskertomukseen olisi luonnollista ja yleistä.

Tilintarkastuskertomuksen standardoitu ja tekninen kieli

Yksi yleisimmistä tilintarkastuskertomusta koskevista kritiikeistä koskee tilintarkastuskertomuksessa käytettävän kielen vakiomuotoisuutta ja ymmärrettävyyttä. Vakiomallin käyttöönoton myötä tilintarkastajan julkinen raportointi muuttui kirjoitusprosessista pitkälti vakiomuotoisen kaavakkeen täyttämiseksi. Vakiomallin käyttöönotosta lähtien tilintarkastuskertomuksen kehittämisessä on kiinnitetty erityistä huomiota tilintarkastuskertomuksen sanamuotoihin ja termeihin. (Church ym. 2008, 73-74.)

Tilintarkastuskertomuksen standardoinnista on ollut hyötyä etenkin kansainvälisessä harmonisoinnissa, koska nykyään tilintarkastuskertomuksessa käytetään lähes kaikkialla samanlaisia tilintarkastustermejä, kuten oikea ja riittävä kuva, kohtuullinen varmuus ja olennaiset virheellisyydet. Keskeisten tilintarkastustermien avulla tilintarkastuksen tulos ja tilintarkastuksen merkitys voidaan kuvata melko suoraviivaisella ja lyhyellä tavalla, mutta kritiikin mukaan nämä termit eivät kuitenkaan välttämättä tarkoita samoja asioita tilintarkastuskertomuksen lukijoille kuin tilintarkastajien ammattikunnalle. Standardoidun ja teknisen kielen käyttäminen ei välttämättä myöskään kuvasta riittävästi taustalla olevaa tilintarkastustyötä. Liiallisen teknisen ja standardisoidun tekstin käyttäminen myös todennäköisesti johtaa siihen, ettei tilintarkastuskertomuksia lueta. Tämän vuoksi standardoidun lisäinformaation lisääminen ei ole yksin riittävä ratkaisu odotuskuilun kaventamiseen. (IOSCO 2009, 9-10.)

Näkemyksen mukaan tilintarkastuskertomuksen sisällön kehittäminen on paljon tärkeämpää kuin tilintarkastuskertomuksen muotoa tai kieliasua koskevat muutokset. Tilintarkastuskertomuksen muotoa ja kieliasua muuttamalla ei voida todennäköisesti merkittävästi parantaa tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa. Tämän vuoksi tilintarkastuskertomukseen tulisi lisätä täydentävää vapaamuotoista kommunikointia tilintarkastuksen havainnosta ja tuloksista. Näin voitaisiin välttyä edes osittain standardoidulta kieleltä. (Vanstraelen ym. 2012, 206-207.)

Tilintarkastuskertomus ei kuvasta riittävän tarkasti tilintarkastajan suorittamaa työtä

Suuren pörssilistatun pankin tilintarkastuksen voi kuluja kymmeniä tuhansia työtunteja, mutta silti suuren pörssiyrityksen tilintarkastusprosessi voidaan tiivistää vakioimuotoiseen tilintarkastuskertomukseen, joka ei käytännössä juurikaan eroa pienen teollisuustoimintaa harjoittavan yrityksen tilintarkastuskertomuksesta. Tilintarkastajien toiminnan nähdään palvelevan yleistä etua, mutta silti käytännössä kaikki tilintarkastuksen aikaiset havainnot ovat sidosryhmien saavuttamattomissa. Tilannetta voidaan pitää hieman outona, koska yleisen edun kannalta toimimisen voisi odottaa edellyttävän mahdollisimman läpinäkyvää raportointia keskeisistä havainnosta ja niiden vaikutuksista tilintarkastuksen lopputulokseen. (PwC 2014, 4.)

Havaintojen mukaan sidosryhmien muodostamaan käsitykseen tilintarkastuksen laadusta vaikuttaa tilintarkastuskertomuksen informaatioarvo. Vakioimuotoisen tilintarkastuskertomuksen informaatioarvo on kuitenkin melko pieni, joten tämä voi vääristää sidosryhmien muodostamaa kuvaa tilintarkastuksen laadusta. Sidosryhmät eivät saa informaatiota etenkään siitä, mihin tilinpäätösinformaation osa-alueisiin tilintarkastaja on kiinnittänyt erityistä huomiota ja kuinka näitä tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja on käsitelty tilintarkastuksessa. Tilintarkastusprosessin parempi läpinäkyvyys voisi kuitenkin vaikuttaa positiivisesti sidosryhmien muodostamaan kuvaan tilintarkastuksen laadusta. (IAASB 2011, 7.)

Sidosryhmien puutteellinen ymmärrys tilintarkastuksen luonteesta on huolestuttanut tilintarkastusalalla. Perinteisesti sidosryhmien tietoisuutta tilintarkastuksen luonteesta on pyritty parantamaan lisäämällä tilintarkastuskertomukseen standardoitua informaatiota tilintarkastuksen sisällöstä ja tilintarkastajien vastuusta. Sidosryhmien ymmärrystä tilintarkastuksen luonteesta voitaisiin kuitenkin lisätä tehokkaammin erillisellä tilintarkastajan kommentointiosiollla. (IOSCO 2009, 14.) CESR:n (2007, 8) tilintarkastajan raportointia selvittäneen tutkimuksen mukaan suurin osa sidosryhmien edustajista ilmaisi, että tilintarkastuskertomukseen liitettävä tilintarkastajan erillinen kommentointiosio olisi hyödyllinen apuväline tilintarkastuksen ja yrityksen arvioinnissa. Suurin osa vastaajista myös

uskoi, ettei tilintarkastajalta saatava lisäinformaatio monimutkaistaisi tilinpäätösinformaatioon liittyvää päätöksentekoa.

PCAOB:n (2013, 9) raportin mukaan sijoittajat haluavat lisäinformaatiota enemmän nimenomaan tilintarkastajalta kuin yrityksen johdolta tai tarkastusvaliokunnalta, koska he pitävät tilintarkastajaa riippumattomana kolmantena osapuolena. Sijoittajat myös uskovat, että jos he saisivat enemmän yhtiökohtaista tietoa tilintarkastuksen suorittamisesta ja havainnoista, heillä olisi parempi ymmärrys mahdollisista tilinpäätökseen ja tilintarkastukseen sisältyvistä riskeistä. PCAOB:n raportissa edellinen finanssikriisi mainitaan esimerkkinä tilanteesta, jossa tilintarkastajan laajempi raportointi olisi voinut toimia hyödyllisenä apuna tilinpäätöksen riskialueiden kartoittamisessa. Laajemman raportoinnin avulla tilinpäätösinformaation käyttäjät olisivat voineet saada varhaisia varoitussignaaleja potentiaalisista ongelmista.

Myös Suomen finanssisektorilta on kuulunut kritiikkiä tilintarkastuskertomuksen sisältöä kohtaan. Vuonna 2010 eläkevakuutusyhtiö Varman varatoimitusjohtaja Timo Ritakallio kritisoi Balanssi-lehdessä tilintarkastajan raportoinnin niukkuutta, koska tilintarkastuskertomuksen vakiomallin vuoksi tilintarkastuskertomus on sanamuodoiltaan lähes sama kaikilla pörssi-yhtiöillä, vaikka yritykset ovat kuitenkin erilaisia. Ritakallion mukaan tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja informaatioarvoa voitaisiin parantaa lisäämällä tilintarkastuskertomukseen tilintarkastajan tekemiä keskeisiä havainnoita, jotka voisivat koskea esimerkiksi liikearvon määrää ja sen muodostamaa riskiä. Ritakallio huomauttaa, että tilintarkastaja raportoi juuri tämänkaltaisista havainnoista yhtiön hallintoelimille, joten myös osakkeenomistajien ja muiden sidosryhmien olisi hyvä saada edes osa tästä informaatiosta käyttöönsä. Tilintarkastaja on kuitenkin loppujen lopuksi osakkeenomistajien valitsema henkilö tai yhteisö. Ritakallio sanoo ymmärtävänsä, että laajempi ja läpinäkyvämpi raportointi voisi nostaa esille vastuukysymykset. Ritakallion mukaan tilintarkastajan vastuu kuitenkin pikemminkin pienenesi läpinäkyvämmän ja kattavamman raportoinnin seurauksena, koska kukaan ei voisi jälkikäteen arvostella, ettei tilintarkastuksessa nostettu esille tätä tai tuota asiaa. (Remes 2010, 6-9.)

Tilintarkastajan raportointimallia ei ole merkittävästi uudistettu 1900-luvun puolivälin jälkeen, vaikka samaan aikaan tilinpäätösinformaatio ja globaali toimintaympäristö ovat kehittyneet ja monimutkaistuneet hyvinkin paljon. Lisääntyneen monimutkaisuuden vuoksi tilintarkastajien pitäisi raportoida enemmän suoritettusta tilintarkastuksesta perinteisen hyväksyty/hylätty -mallin rinnalla. (PCAOB 2013, 4.) Aikaisemmat tilintarkastuskertomusta koskevat uudistukset ovat pitkälti epäonnistuneet tilintarkastuskertomuksen informaatioarvon kehittämisessä, koska niissä on painotettu kohtuullisuuskuilua. Tällöin uudistuksissa on keskitetty lähinnä sidosryhmien kohtuuttomien odotusten oikaisemiseen sen sijaan, että tilintarkastuskertomuksessa olisi tuotu sidosryhmille enemmän tietoa itse tilintarkastuksen suorittamisesta ja keskeisistä havainnoista. Nykyään tilinpäätösinformaation ensisijaiset käyttäjät ovat pääasiassa melko valveutuneita ja kokeneita sijoittajia,

kuten esimerkiksi erilaiset institutionaaliset sijoittajat. Tämän vuoksi voidaan esittää, että tilintarkastuksen odotuskuilu johtuu enemmän tilintarkastajien raportointia koskevista vaatimuksista kuin kohtuullisuus- tai koulutuskuilusta. Tilintarkastusta koskeva kritiikki ja ajoittainen luottamuspula aiheutuvat erityisesti siitä, että suoritettujen tilintarkastusten läpinäkyvyys on heikko. (Vanstraelen ym. 2012, 194-195.)

Haastattelujen perusteella tilintarkastajat ovat hyvin tietoisia siitä, että heidän tulisi vastata sidosryhmien vaatimuksiin, koska loppujen lopuksi tilintarkastus palvelee laajempaa etua. Tilinpäätösinformaation kohdalla tapahtuneen kehityksen ja sijoittajien läpinäkyvyyttä ja avoimuutta koskevien vaatimusten vuoksi näyttääkin siltä, ettei tilintarkastus voi jäädä kehityksessä jälkeen. Osa tilintarkastajista on kuitenkin huolissaan lisäinformaation vaatimuksista. Heidän mukaansa lisäinformaation raportointi voisi kasvattaa tilintarkastajien oikeudenkäyntiriskiä. Lisäksi tilintarkastajat painottavat, että todennäköisesti tilintarkastuksen kustannukset nousisivat lisäinformaation raportoinnin myötä. Tilintarkastajien mielestä on myös epäselvää, miten tilintarkastuskertomuksen lukijat pystyisivät hyödyntämään lisäinformaatiota, koska sijoittajien voi olla vaikea ymmärtää ja tulkita lisäinformaation merkitystä. (Vanstraelen ym. 2012, 202-203.)

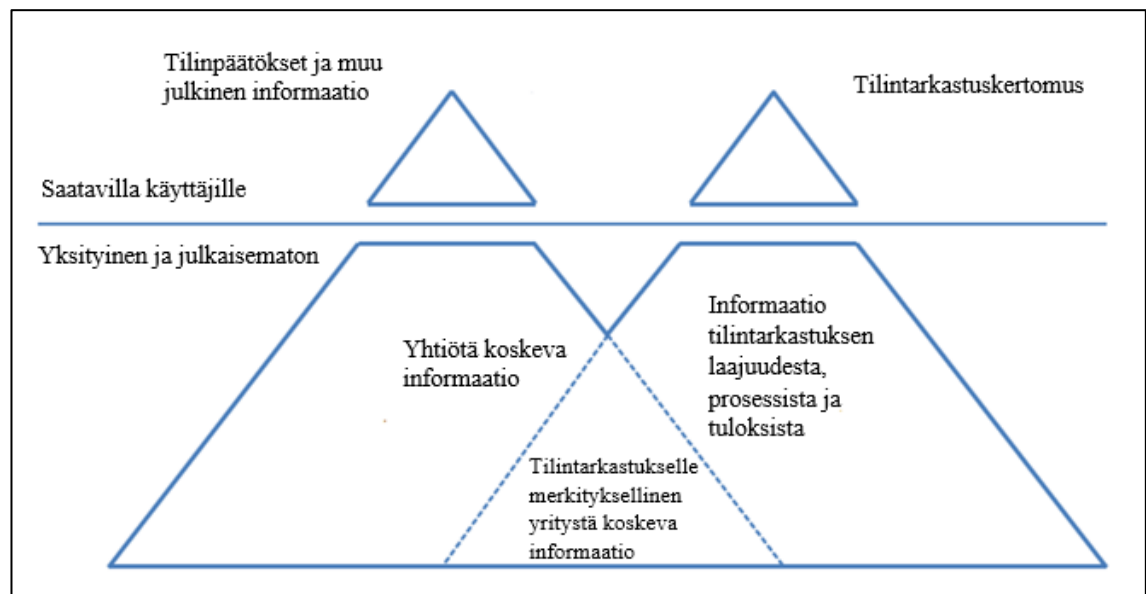
3.3 Informaatiokuilun kaventaminen

Tilintarkastuskertomuksen uudistamista on usein lähestytty odotuskuilun näkökulmasta. Viime aikoina on kuitenkin puhuttu yhä enemmän informaatiokuilun merkityksestä. Vuonna 2011 IAASB julkaisi tilintarkastajan raportoinnin kehittämistä koskevan konsultaatiopaperin, jossa informaatiokuilu nostettiin yhdeksi keskeiseksi tekijäksi tilintarkastuskertomuksen kehittämisprosessissa. Konsultaatiopaperissa ”Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change” IAASB esittelee informaatiokuilun syntyä, mutta myös tarkastelee keinoja informaatiokuilun kaventamiseen.

Tilinpäätösinformaation käyttäjät viittaavat informaatiokuilun muodostuvan sen välille, mitä he uskovat tarvitsevansa taloudellisten päätösten tekemiseen, ja mitä tietoa on saatavilla tarkastetun taloudellisen informaation tai muun julkisen informaation kautta. Informaatiokuilun olemassaolon takia tilinpäätösinformaation käyttäjät uskovat tarvitsevansa sijoituspäätöstensä tekemiseen enemmän informaatiota kuin mitä on julkisesti saatavilla. Informaatiokuilulla on vaikutuksia etenkin pääomamarkkinoiden tehokkuuteen sekä pääoman kustannukseen. Informaatiokuilun nähdään myös lisäävän haasteita sen ymmärtämisessä, kuinka yrityksen taloudellinen informaatio heijastaa kokonaiskuvaa yrityksen taloudellisesta tilanteesta, suorituskyvystä ja liiketoiminnan jatkuvuudesta. Tämä haaste korostuu etenkin epävakaisissa taloudellisissa suhdanteissa. (IAASB 2011, 8.)

Informaatiokuilun on nähty olevan osittain sidoksissa taloudellisen raportoinnin viitekehityksen heikkouksiin. Taloudellisen raportoinnin käytännöissä ja periaatteissa voi olla

heikkouksia, jotka vaikuttavat tilinpäätösinformaation käyttäjien muodostamaan kuvaan yrityksen taloudellisesta asemasta. Tilinpäätösinformaation käyttäjät myös tiedostavat, että tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen kautta saatavilla oleva julkinen informaatio on vain osa johdon ja tilintarkastajien tiedossa olevasta informaatiosta. Taloudellisen raportoinnin viitekehyksen sekä lakien ja säädösten tarkoituksena on varmistaa, että saatavilla oleva informaatio tarjoaa tilinpäätösinformaation käyttäjien päätöksentekoa varten tiiviin yhteenvedon olennaisesta informaatiosta. Sidosryhmien keskuudessa vallitsee kuitenkin käsitys, että tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen kautta saatavan informaation pitäisi olla läpinäkyvämpää. Tilinpäätöksen liittyen läpinäkyvyyttä haluttaisiin parantaa etenkin keskeisistä taloudellisen raportoinnin riskeistä ja niiden käsittelystä. Tilintarkastuskertomuksen puolestaan tulisi kuvastaa enemmän suoritettua tilintarkastusta, etenkin tilintarkastusriskin kannalta keskeisiä asioita. Kuvio 10 kuvastaa informaatiokuilun olemassaoloa. (IAASB 2011, 8.).

Kuvio 10 Informaatiokuilun havainnollistaminen (IAASB 2011, 8)

Teoriassa informaatiokuilua on mahdollista kaventaa laajentamalla julkisen informaation määrää. Näin osa aiemmin piilossa olleesta informaatiosta päätyisi hyödyttämään tilinpäätösinformaation käyttäjien päätöksentekoa. Informaatiokuilun kaventamisessa tulee tarkastella, mitkä sopivimmat ja käytettävissä olevat kanavat lisäinformaation tarjoamiseen tilinpäätösinformaation käyttäjille. Perinteisesti lisäinformaation tarjoamisen on nähty kuuluvan etenkin yrityksen johdolle ja hallintoelimille, mutta myös tilintarkastajat voisivat raportoida arvokasta lisätietoa. Sijoittajat ja analyytikot katsovat, että nimenomaan tilintarkastajilta saatava lisäinformaatio voisi tuoda heille arvokasta ja merkityksellistä lisäinformaatiota. Tilintarkastajille muodostuu tilintarkastuksen aikana kattava näkemys yrityksen tilinpäätösinformaatiosta ja liiketoiminnasta, joten tilintarkastajien

laajempi julkinen raportointi olisi sidosryhmien näkemysten mukaan erityisen arvokasta ja hyödyllistä. Eräiden mielestä lisäinformaation saaminen suoraan tilintarkastajalta olisi erityisen tärkeää, koska riippumattoman tilintarkastajan kautta saatava informaatio lisäisi uskottavuutta johdon raportoimiin tietoihin. Tilintarkastajan laajempi julkinen raportointi voisi myös edistää yrityksen tarkastusvaliokunnan, johdon ja tilintarkastajan välistä kommunikaatiota. Osan mielestä on kuitenkin lähtökohtaisesti väärin olettaa tilintarkastajan raportoivan laajemmin tilinpäätösinformaatioon liittyvistä kysymyksistä, koska tämä voisi heikentää vastuunjakoja yrityksen johdon ja tilintarkastajan kesken, jolloin myös tilinpäätösinformaation selkeys voisi vaarantua. (IAASB 2011, 9-10.)

Vuoden 2011 konsultaatiopaperissa IAASB esitteli viisi vaihtoehtoa, joilla voitaisiin kehittää tilintarkastajan raportointia ja kaventaa informaatiokuilua sekä odotuskuilua. Ensimmäinen vaihtoehto koski nykyisen vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen rakenteen ja muodon kehittämistä. Toinen vaihtoehto koski ISA 720 -standardia, joka käsittelee tilintarkastajan velvollisuuksia tilinpäätöksen asiakirjoihin sisältyvän muun informaation suhteen. ISA 720:n näkökulmasta muulla informaatiolla viitataan etenkin toimintakertomuksen tietoihin, jotka eivät saa olla virheellisiä tai ristiriitaisia tilintarkastettuun tilinpäätökseen nähden. Kolmas vaihtoehto käsitteli tilintarkastuskertomukseen sisällytettävää tilintarkastajan kommentointiosiota, jonka sisältämän informaation avulla sidosryhmät saisivat paremman käsityksen keskeisistä seikoista, jotka vaikuttavat tilintarkastukseen sekä tilinpäätösinformaatioon. Neljäs vaihtoehto tarkasteli tarkemmin yrityksen tarkastusvaliokunnan roolia hyvän hallintotavan mukaisessa raportoinnissa ja tilintarkastukseen liittyvässä seurannassa. Neljännen vaihtoehdon mukaan tarkastusvaliokunnan ja tilintarkastajan välistä kommunikointia tulisi kehittää, minkä lisäksi tulisi miettiä myös tarkastusvaliokunnan roolia ulkopuolisessa raportoinnissa. Viides vaihtoehto puolestaan koski tilintarkastajan toiminnan laajentamista myös sellaiseen informaatioon varmentamiseen, joka ei kuulu nykyisen tilintarkastuksen laajuuteen. (IAASB 2011, 11-24.)

IAASB:n esittelemistä vaihtoehdoista erityisesti kolmannen vaihtoehdon nähtiin vastaavan informaatiokuilun ongelmaan, koska tilintarkastajien laajempi kommentointi tilintarkastusprosessista sekä tilintarkastuksen keskeisistä havainnoista parantaisi tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja auttaisi sidosryhmiä ymmärtämään paremmin tilintarkastusta. Tilintarkastajat voisivat laajemman raportoinnin avulla myös ohjata sidosryhmiä kiinnittämään huomiota keskeisiin tilinpäätöseriin. Sidosryhmien ehdotusten mukaan erityisesti seuraavista osa-alueista olisi hyödyllistä saada lisätietoa tilintarkastajalta (IAASB 2011, 17):

- Tilintarkastajan käsitys tilinpäätöksen osa-alueista, joihin kohdistuu olennainen virheellisyyden riski, kuten kriittiset kirjanpidolliset arviot
- Tilintarkastajalta merkittävää huomiota vaatineet seikat, kuten tilinpäätöksen osa-alueet, jotka ovat monimutkaisia ja joilla johto käyttää merkittävää harkintaa
- Tilintarkastuksessa käytetty olennaisuus

- Tilintarkastajan käsitys yrityksen sisäisistä kontrolleista
- Tilintarkastajan merkittävät harkintaan perustuvat ratkaisut

IAASB:n raportin mukaan mainittujen lisätietojen raportoiminen voi kuitenkin olla joiltain osin ongelmallista sekä mahdollisesti aiheuttaa tahattomia seurauksia ja sekaannusta sidosryhmissä. Mahdollisten hyötyjen vuoksi IAASB kuitenkin päätti ottaa asian tarkempaan tarkasteluun ja selvitykseen. (IAASB 2011, 17-18.)

3.4 Tilintarkastajan raportointia koskevien standardien uudistus

3.4.1 Tilintarkastuskertomuksen uudistus

Vuonna 2006 IAASB ja Yhdysvaltojen tilintarkastusstandardeista vastaava AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) käynnistivät yhteisen tutkimusaloitteen, jonka tarkoituksena oli saada lisäinformaatiota siitä, miten eri sidosryhmät suhtautuvat tilintarkastukseen ja tilintarkastuskertomukseen. Tutkimusaloitteen seurauksena monet tutkijat julkaisivat tilintarkastuksen odotuskuiluun ja tilintarkastuskertomuksen merkitykseen liittyviä tutkimuksia. Tutkimustulosten analysoinnin seurauksena IAASB julkaisi vuoden toukokuussa 2011 tilintarkastajan raportointia koskevan konsultaatiopaperin, jonka keskeisenä tarkoituksena oli esitellä mahdollisia vaihtoehtoja, joilla voitaisiin parantaa tilintarkastajien raportoinnin laatua ja merkitystä. Lisäksi konsultaatiopaperin tarkoituksena oli selvittää mahdollisia haasteita sekä eri ryhmien näkemyksiä uudistusten vaikutuksesta ja merkityksestä. (IAASB 2017.)

Varsinainen standardiuudistus käynnistyi vuoden 2011 joulukuussa, kun IAASB hyväksyi tilintarkastajan raportointia koskevan hankesuunnitelman. Konsultaatiopaperista saadun palautteen ja asiantuntijaryhmien työn perusteella IAASB julkaisi kesäkuussa 2012 dokumentin, jonka tarkoituksena oli saada jälleen eri ryhmiltä kommentteja ehdotetuista muutoksista. Saadun palautteen ja asiantuntijoiden välisten keskusteluiden perusteella IAASB julkaisi kesäkuussa 2013 tilintarkastajan raportointia koskevat standardiluonnokset, joita eri ryhmät saivat kommentoida. Saadun palautteen ja IAASB:n omien kokousten perusteella standardeihin tehtiin vielä vuonna 2014 joitakin parannuksia ja muutoksia. Syyskuussa 2014 IAASB hyväksyi kokouksessaan tilintarkastajan raportointia koskevat standardiuudistukset, ja uudistetut standardit julkaistiin tammikuussa 2015. Uudistettuja standardeja sovelletaan 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyviltä tilikausilta laadittavien tilinpäätösten tilintarkastuksiin. (IAASB 2017.)

Tilintarkastajan raportointia koskevien standardiuudistusten myötä tilintarkastuskertomus uudistuu sekä sisällöllisesti että rakenteellisesti. Tavoitteena on ollut entistä informatiivisempi tilintarkastuskertomus, josta lukijat saavat merkityksellisempää tietoa päätöksentekonsa tueksi. Uudistuksen myötä yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomukset tulevat eroamaan aiempaa enemmän muista tarkastuskohteista. Lisäksi yleisen edun kannalta merkittävien yhtiöiden eli lähinnä listayhtiöiden tilintarkastuskertomukset tulevat sisältämään yhtiökohtaisesti räätälöityjä kuvauksia tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. (Suomen tilintarkastajat ry 2016, 1-11.)

Tilintarkastajan raportointia koskevia standardeja uudistettiin yhteensä kuusi kappaletta. Tämän lisäksi julkaistiin kokonaan uusi tilintarkastajan raportointia koskeva standardi ISA 701, joka koskee viestimistä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. Uudistetut tilintarkastajan raportointia koskevat standardit koskevat kaikkia tarkastuskohteita, mutta uusi ISA 701 -standardi koskee vain listattujen yhteisöjen tilintarkastuksia. Alapuolella on listattu standardiuudistukset (Suomen tilintarkastajat ry 2016, 2-3):

- ISA 700 (uudistettu) Tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatiminen ja kertomuksen antaminen
- ISA 701 (uusi) Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa
- ISA 705 (uudistettu) Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen
- ISA 706 (uudistettu) Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet
- ISA 720 (uudistettu) Tilintarkastajan velvollisuudet tilintarkastetun tilinpäätöksen sisältävissä asiakirjoissa olevan muun informaation suhteen
- ISA 570 (uudistettu) Toiminnan jatkuvuus
- ISA 260 (uudistettu) Kommunikointi hallintoelinten kanssa.

ISA-standardien uudistusten ja uuden ISA 701 -standardin lisäksi tilintarkastuskertomuksen sisältöön ja rakenteeseen vaikuttavat myös lainsäädännön muutokset. Tilinpäätösdirektiivin ja tilintarkastusdirektiivin uudistusten implementoinnin vuoksi uudistettu tilintarkastuslaki tuli voimaan 19.8.2016. Lisäksi PIE-yhteisöjen tilintarkastuskertomuksiin vaikuttaa uusi EU:n tilintarkastusasetus (N:o 537/2014), joka asettaa yleisen edun kannalta merkittävälle yhteisöille tilintarkastusta koskevia erityisvaatimuksia. PIE-asetuksessa mainitaan, että tilintarkastuskertomukseen tulee sisällyttää kuvaus merkittävimmistä arvioiduista olennaisen virheellisyyden riskeistä, yhteenveto siitä, miten tilintarkastaja on toiminut näiden riskien johdosta ja näihin riskeihin liittyvät keskeiset havainnot.

Tämä vaatimus voidaan täyttää ISA 701:n mukaisilla tilintarkastuksen kannalta keskeisillä seikoilla. (Suomen tilintarkastajat ry 2016, 2.)

Yksi merkittävimmistä tilintarkastuskertomuksen rakennetta koskevista uudistuksista on tilintarkastajan lausunnon sijainnin muuttaminen. Jatkossa tilintarkastuskertomuksen paremman luettavuuden varmistamiseksi tilintarkastajan lausunto esitetään heti tilintarkastuskertomuksen alussa. Standardiuudistusten myötä myös tilintarkastajan ja johdon velvollisuuksia kuvataan laajemmin, mutta jatkossa osa niistä voi olla tilintarkastuskertomuksen liitteenä tai niiden osalta voidaan viitata viranomaisen nettisivuilla olevaan kuvaukseen. Tilintarkastuskertomuksen rakenteen selkeyttämiseksi tilintarkastuskertomuksessa on jatkossa kaksi osaa, jotka ovat tilinpäätöksen tilintarkastusta koskeva osa ja muita raportointivelvoitteita koskeva osa. Uuden tilintarkastuskertomuksen rakenne näyttää seuraavalle: (Suomen tilintarkastajat ry 2016, 4-5.)

- Otsikko
- Vastaanottaja
- ***Tilinpäätöksen tilintarkastus***
 - Lausunto
 - Lausunnon perustelut
 - (Raportointi toiminnan jatkuvuudesta, mikäli tämä soveltuu ISA 570:n mukaan)
 - Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat (uusi ISA 701, vain PIE-yhteisöt)
 - Tilinpäätöstä koskevat hallituksen ja toimitusjohtajan velvollisuudet
 - Tilintarkastajan velvollisuudet tilinpäätöksen tilintarkastuksessa
- ***Muut raportointivelvoitteet***
 - Tilintarkastustoimeksiantoa koskevat tiedot (vain PIE-yhteisöt)
 - Muu informaatio, ml. toimintakertomukseen sisältyvä informaatio
 - (Muut raportointivelvoitteet tarpeen mukaan)
- Tilintarkastajan allekirjoitus
- Tilintarkastuskertomuksen antamispäivä
- Tilintarkastajan osoite

Tilintarkastuskertomuksen rakenteen ja johdon sekä tilintarkastajan velvollisuuksia koskevien tietojen lisäksi merkittävimmät vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen muutokset koskevat tilintarkastajan lausuntojen muuttamista EU:n direktiivien mukaisesti, muuta informaatiota koskevaa lisäkappaletta sekä PIE-yhtiöiden lisävaatimuksia, jotka ovat tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat (ISA 701) sekä muut EU:n tilintarkastusasetuksen vaatimat lisätiedot. (Suomen tilintarkastajat ry 2016, 4-10.) Taulukossa 1 on kuvattu keskeiset vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta koskevat uudistukset. Kuten taulukosta voidaan nähdä, merkittävimmät vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen uudistukset koskevat pörssilistattuja yrityksiä.

Taulukko 1 Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen keskeisimmät muutokset
(Suomen tilintarkastajat ry 2016, 4)

Ei-PIE, ei toimintakertomusta	Ei-PIE, laatii toimintakertomuksen	Listayhtiö
<ul style="list-style-type: none"> • Lausunnot • Kertomuksen rakenne • Johdon velvollisuudet • Tilintarkastajan velvollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> • Lausunnot • Kertomuksen rakenne • Johdon velvollisuudet • Tilintarkastajan velvollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> • Lausunnot • Kertomuksen rakenne • Johdon velvollisuudet • Tilintarkastajan velvollisuudet
	<ul style="list-style-type: none"> • Toimintakertomuksesta annettavat lausunnot (2kpl) + ´to-teamus´ • ISA 720 – Muuta informaatiota koskeva kappale 	<ul style="list-style-type: none"> • Toimintakertomuksesta annettavat lausunnot (2kpl) + ´to-teamus´ • ISA 720 – Muuta informaatiota koskeva kappale
		<ul style="list-style-type: none"> • Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat (ISA 701)
		<ul style="list-style-type: none"> • Toimeksiantoa koskevat tiedot, vahvistus tarkastusvaliokunnalle annettavasta raportista, ilmoitus kielletyistä palveluista ja muista palveluista

3.4.2 *ISA 701 – Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa*

ISA 701 -standardin tarve pohjautuu siihen, että tilinpäätösinformaation käyttäjät ovat ilmaisseet olevansa kiinnostuneita seikoista, joista tilintarkastaja käy perusteellista keskustelua hallintoelinten kanssa osana ISA 260 -standardin edellyttämää kaksisuuntaista kommunikaatiota. Käyttäjät ovat toivoneet lisää läpinäkyvyyttä tähän kommunikaatioon, koska he haluaisivat ymmärtää paremmin merkittäviä harkintaa perustuvia ratkaisuja, joita on tehty sekä tilintarkastuksessa että tilinpäätöstä laadittaessa. (ISA 701.A2.)

Tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista eli KAM:eista viestimisen tarkoituksena onkin lisätä tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa parantamalla suoritettua tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä. KAM:eista viestimällä tilintarkastuskertomuksen lukijoita voidaan auttaa ymmärtämään niitä seikkoja, joilla tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan on ollut eniten merkitystä tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilintarkastuksessa. KAM:t auttavat tilintarkastuskertomuksen lukijoita myös ymmärtämään tilintarkastetun tilinpäätöksen osa-alueita, joihin liittyy merkittävää johdon harkintaa. Tilintarkastajalta saatavan lisäinformaation tarkoituksena on myös antaa perusta sille, että

osakkeenomistajat ja muut tilinpäätösinformaation käyttäjät voivat lähestyä johtoa ja hallintoelimiä tiettyjä yhteisöön, tilintarkastettuun tilinpäätökseen tai suoritettuun tilintarkastukseen liittyviä seikkoja koskien. (ISA 701.2-4.)

ISA 701:n mukaan KAM:t valitaan hallintoelinten kanssa kommunikoiduista seikoista. Tilintarkastuksen kannalta keskeisiin seikkoihin valitaan kuitenkin vain osa hallintoelinten kanssa kommunikoiduista seikoista. KAM:eja määritettäessä tilintarkastajan on ratkaistava, mitkä hallintoelinten kanssa kommunikoiduista seikoista ovat vaatineet merkittävää huomiota tilintarkastusta suoritettaessa. ISA 701.9:n mukaan tätä ratkaisua tehdessään tilintarkastajan on otettava huomioon seuraavaa:

- a) alueet, joilla olennaisen virheellisuuden riski on arvioitu suuremmaksi tai joilla on tunnistettu merkittäviä riskejä
- b) tilintarkastajan tekemät merkittävät harkintaan perustuvat ratkaisut, jotka liittyvät johdolta merkittävää harkintaa edellyttäneisiin tilinpäätöksen alueisiin, mukaan lukien kirjanpidolliset arviot, joihin on tunnistettu liittyvän paljon arviointiepävarmuutta
- c) tilikauden aikana toteutuneiden merkittävien tapahtumien tai liiketoimien vaikutus tilintarkastukseen

Tilintarkastus suoritetaan riskiperusteisesti ja siinä keskitytään tilinpäätöksen olennaisten virheellisyyksien tunnistamiseen ja arvioimiseen. Tämän vuoksi tilintarkastaja muodostaa jo suunnitteluvaiheessa alustavan näkemyksen seikoista, jotka todennäköisesti edellyttävät merkittävää harkintaa ja huomiota tilintarkastuksessa. Tilintarkastajan tekemä arvio olennaisen virheellisuuden riskeistä kannanottotasolla voi kuitenkin muuttua tilintarkastuksen aikana. Mitä suurempi on tiettyyn tilin saldoon, liiketapahtuman lajiin tai tilinpäätöksessä esitettävään tietoon liittyvä arvioitu olennaisen virheellisuuden riski, sitä vakuuttavampaa tilintarkastusevidenssiä tilintarkastajan on hankittava. Tilintarkastajan merkittävään huomioon vaikuttaa myös se, että riittävän tilintarkastusevidenssin hankkiminen voi olla haasteellista tunnistettujen merkittävien riskien osalta. (ISA 701.A12.)

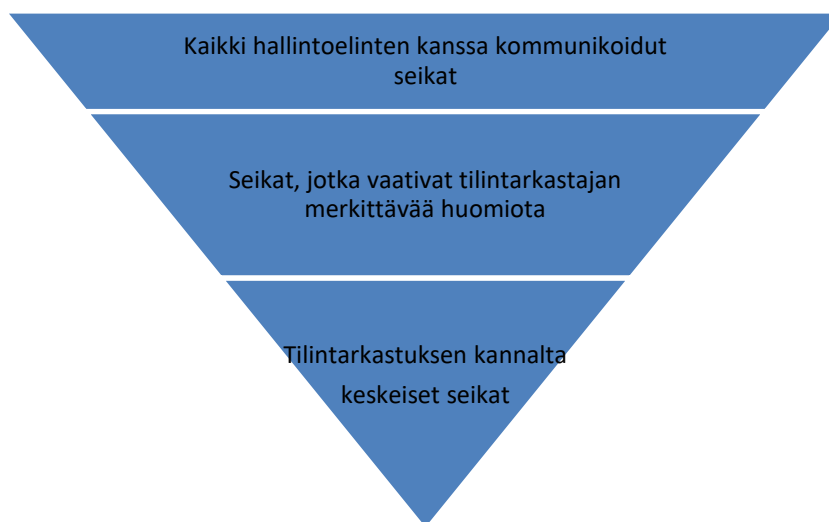
Usein tilintarkastajan merkittävää huomiota vaativat alueet liittyvät tilinpäätöksen osaluoihin, jotka ovat monimutkaisia ja joilla johto käyttää merkittävää harkintaa. Monimutkaisuuden ja johdon käyttämän merkittävän harkinnan vuoksi nämä tilinpäätöksen osa-alueet edellyttävät usein tilintarkastajalta vaikeita tai monimutkaisia harkintaan perustuvia ratkaisuja. Monimutkaiset ja merkittävää harkintaa sisältävät tilinpäätöksen osa-alueet vaikuttavat myös tilintarkastuksen kokonaisstrategiaan, resurssien kohdistamiseen, tilintarkastustyön laajuuteen sekä erityisasiantuntijoiden käyttämiseen. (ISA 701.A14.) Tilinpäätöksen käyttäjät ovat ilmaisseet olevansa kiinnostuneita kirjanpidollisista arvioista, joihin on tunnistettu liittyvän merkittävää arviointiepävarmuutta. Tilintarkastajan voi kommunikoida tilintarkastuksen aikana hallintoelinten kanssa esimerkiksi siitä,

ovatko johdon kirjanpidollisia arvioita tehdessään käyttämät merkittävät oletukset kohtuullisia tai siitä, onko kirjanpidolliselle arviolle valittu arvostusperusta sovellettavan tilinpäätösnormiston mukainen. (ISA 260 Liite 2.)

Lisäksi tilinpäätöksen käyttäjät ovat korostaneet, että merkittävät tilinpäätöksen laatimisperiaatteet ovat relevantteja tilinpäätöksen ymmärtämisen kannalta erityisesti silloin, kun yhteisön noudattamat käytännöt eivät vastaa muiden saman toimialan yhteisöjen noudattamia käytäntöjä (ISA 701.A24). Tilintarkastaja kommunikoi hallintoelinten kanssa yleensä tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden asianmukaisuudesta ja hyväksyttävyydestä. Tilintarkastaja voi esimerkiksi selittää hallintoelimille, miksi jokin merkittävä tilinpäätösmenettely, joka on sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaan hyväksyttävä, ei tilintarkastajan mielestä ole yhteisön erityisissä olosuhteissa asianmukaisin vaihtoehto. Tilintarkastaja voi myös yksilöidä tilinpäätöksen erät, joihin merkittävien laatimisperiaatteiden valinnalla on vaikutusta, sekä esittää tietoja vastaavanlaisten yhteisöjen soveltamista tilinpäätöksen laatimisperiaatteista. (ISA 260 Liite 2.)

Myös tilikauden aikana toteutuneet tapahtumat tai liiketoimet voivat olla tilintarkastajalta merkittävää huomiota vaativia alueita, jos niillä on ollut merkittävä vaikutus tilinpäätökseen tai tilintarkastukseen. Tilintarkastaja voi esimerkiksi tilintarkastuksen aikana käydä johdon ja hallintoelinten kanssa laajoja keskusteluja siitä, millainen vaikutus tilinpäätökseen on ollut merkittävillä liiketapahtumilla, jotka ovat tavanomaiseen liiketoimintaan kuulumattomia tai muutoin vaikuttavat epätavallisilta. (ISA 701.A25). Tilintarkastaja voi käydä hallintoelinten kanssa keskustelua esimerkiksi tilikaudella kirjatuihin kertaluonteisista eristä tai siitä, onko liiketoimen tarkoituksena ollut tietyn kirjanpito- tai verokäsittelyn aikaansaaminen tai tietyn oikeudellisen tai sääntelyyn liittyvän tavoitteen saavuttaminen (ISA 260 Liite 2.)

Kaikkia tilintarkastuksen aikana merkittävää huomiota vaatineita seikkoja ei kuitenkaan valita KAM:eiksi. Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittämisen viimeisessä vaiheessa tilintarkastajan on valittava, mitkä merkittävää huomiota vaatineista seikoista ovat olleet kaikista merkittävimpiä tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilintarkastuksessa. KAM:ien valintaprosessia voidaankin kuvata kuviolla 11, jossa kaikista hallintoelinten kommunikoiduista seikoista valitaan ensiksi merkittävää huomiota vaativat seikat ja tämän jälkeen merkittävää huomiota vaatineista seikoista valitaan tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat.

Kuvio 11 Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittämisprosessi (IAASB 2016)

Merkittävyyttä voidaan tarkastella määrällisten ja laadullisten tekijöiden kannalta, joita ovat esimerkiksi suhteellinen suuruus, luonne ja kohteeseen kohdistuva vaikutus sekä aiottujen käyttäjien tai vastaanottajien ilmaisema kiinnostus. Tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja määriteltäessä hyvä indikaattori on yleensä hallintoelinten kanssa tapahtuneen kommunikoinnin luonne ja laajuus. Tilintarkastaja on esimerkiksi saattanut olla perusteellisemmin, useammin ja määrätietoisemmin yhteydessä hallintoelimiin vaikeammista ja monimutkaisimmista seikoista, kuten sellaisten tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden soveltamisesta, joihin liittyy merkittävää tilintarkastajan tai johdon käyttämää harkintaa. (ISA 701.A27.) ISA 701.A29:n mukaan tilintarkastajan tulee ottaa esimerkiksi seuraavia näkökohtia huomioon tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja määriteltäessä:

- seikan tärkeys aiottujen käyttäjien tilinpäätöksestä muodostaman käsityksen kannalta
- kyseiseen seikkaan liittyvän tilinpäätöksen laatimisperiaatteen luonne taikka asianmukaisen laatimisperiaatteen valintaan liittyvä monimutkaisuus tai subjektiivisuus muihin saman toimialan yhteisöihin verrattuna.
- seikkaan liittyvästä väärinkäytöksestä tai virheestä aiheutuneiden korjattujen virheellisyyksien ja mahdollisten kertyneiden korjaamattomien virheellisyyksien luonne ja olennaisuus määrällisesti tai laadullisesti arvioituna.
- kyseisen seikan käsittelyyn tarvittavan tilintarkastustyön luonne ja laajuus.
- tilintarkastuksen aikana kohdattavien vaikeuksien luonne ja vakavuus.
- kyseisen seikan kannalta relevanteissa kontrolleissa tunnistettujen puutteellisuuksien vakavuus.

- liittykö seikkaan useita erillisiä mutta toisiinsa liittyviä tilintarkastuksessa huomioon otettavia seikkoja.

Viime kädessä KAM:ien määrittäminen ja tilintarkastuskertomuksessa esitettävien KAM:ien lukumäärän valitseminen pohjautuu tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan. Tilintarkastajan ammatillisen harkinnan lisäksi tilintarkastuskertomuksessa esitettävien KAM:ien lukumäärään voi vaikuttaa yhteisön koko ja monimutkaisuus, liiketoiminnan ja toimintaympäristön luonne sekä tilintarkastustoimeksiantoon liittyvät tosiseikat ja olosuhteet. Kuitenkin pitkät luettelot tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista voivat olla ristiriidassa sen ajatuksen kanssa, että kyseiset seikat ovat tilintarkastuksen kannalta merkittävimpiä. (ISA 701.A30). Joissakin olosuhteissa on myös mahdollista, ettei jostakin tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi määritetystä seikasta viestitä tilintarkastuskertomuksessa. ISA 701.14:n mukaan tilintarkastajan on kuvattava tilintarkastuskertomuksessa kaikki tilintarkastuksen kannalta keskeiset, paitsi jos:

- a) säädös tai määräys estää kyseistä seikkaa koskevien tietojen julkisen esittämisen; tai
- b) äärimmäisen harvinaisissa tapauksissa tilintarkastaja päättää, ettei kyseisestä seikasta pidä viestiä tilintarkastuskertomuksessa, koska siitä aiheutuvien epäedullisten vaikutusten odotettaisiin kohtuudella olevan suuremmat kuin tällaisesta viestinnästä koituva yleinen etu. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan sovelleta, jos yhteisö on esittänyt kyseistä seikkaa koskevaa tietoa julkisesti.

Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat esitetään tilintarkastuskertomuksen tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa, joka on sijoitettu heti tilintarkastajan lausunnon perään, jotta informaation arvo ja näkyvyys korostuisi. Yksittäisten seikkojen esittämisjärjestys määräytyy tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan, mutta jokaisella KAM:illa on oltava oma kuvaus, jonka tulee soveltuviissa tapauksissa sisältää viittaus asiasta tilinpäätöksessä esitettyihin tietoihin. Tarkemmin tarkasteltuna tilintarkastuksen kannalta keskeiset -osio jakautuu kahteen osa-alueeseen. (ISA 701.13.)

Ensimmäinen osa-alue käsittelee sitä, miksi kyseisen seikan on katsottu olevan tilintarkastuksessa yksi merkittävimmistä ja se on näin ollen määritetty tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi. Aiottuja käyttäjiä kiinnostaa erityisesti kuvaus tekijöistä, jotka ovat saaneet tilintarkastajan tekemään johtopäätöksen, että tietty seikka on vaatinut häneltä merkittävää huomiota ja ollut merkittävimpiä kyseisessä tilintarkastuksessa. Tilintarkastajan tulisi ottaa kuvauksessa huomioon tiedon relevanssi aiotuille käyttäjille, koska kuvauksen tulisi antaa aiotuille käyttäjille parempi mahdollisuus ymmärtää tilintarkastusta ja tilintarkastajan harkintaan perustuvia ratkaisuja. Kuvausten pitäisi myös olla yhtiökoh-

taisia, joten kuvausten liittäminen suoraan yhteisön erityisiin olosuhteisiin voi auttaa minimoimaan sen mahdollisuuden, ettei seikkojen kuvauksista tule ajan mittaan liian standardoituja ja näin vähemmän hyödyllisiä. (ISA 701.A42-A44.)

Kuvauksen riittävyys määritetään ammatillista harkintaa käyttäen, mutta tilintarkastajan tulisi kuitenkin pyrkiä tiiviiseen ja ytimekkääseen kuvaukseen. Lisäksi tilintarkastajan esittämän informaation luonteen ja laajuuden tulisi olla tasapainossa eri osapuolten velvollisuudet huomioon ottaen. Tämän vuoksi tilintarkastajan on asianmukaista pyrkiä välttämään yhteisöä koskevan alkuperäisen tiedon esittämistä kuvatessaan tilintarkastuksen kannalta keskeistä seikkaa. Alkuperäisellä tiedolla tarkoitetaan yhteisöä koskevaa tietoa, jota yhteisö itse ei ole muutoin antanut julkisuuteen. Tällaisesta informaatiosta vastaavat jatkossakin yhteisön johto ja hallintoelimet, joten tilintarkastaja voi kehottaa johtoa tai hallintoelimiä esittämään lisäinformaatiota sen sijaan, että tilintarkastaja antaisi alkuperäistä tietoa tilintarkastuskertomuksessa. (ISA 701.A34-A36.)

Toinen osa-alue käsittelee sitä, miten kyseistä seikkaa on käsitelty tilintarkastuksessa. Tilintarkastuskertomuksen lukijoita voidaan auttaa ymmärtämään epätavallisia olosuhteita ja tilintarkastajan merkittäviä harkintaan perustuvia ratkaisuja kuvaamalla toimenpiteisiin tai lähestymistapaan liittyviä näkökohtia. Tilintarkastajan tulee ammatillista harkintaa käyttäen ratkaista, kuinka yksityiskohtaista tietoa tilintarkastuskertomuksessa annetaan kyseisen seikan käsittelystä tilintarkastuksessa. Kuvauksen ymmärrettävyyden takia tilintarkastajan tulisi kuitenkin rajoittaa erittäin teknisten tilintarkastustermien käyttöä. (ISA 701.A46.) ISA 701.A46:n mukaan tilintarkastaja voi esittää kuvauksessa:

- toimenpiteisiin tai lähestymistapaan liittyviä näkökohtia, jotka ovat olleet relevantteimpia kyseisen seikan kannalta tai erityisesti liittyneet arvioituun olennaisen virheellisyyden riskiin;
- lyhyen yhteenvedon suorittamistaan toimenpiteistä;
- maininnan toimenpiteiden lopputulemasta; tai
- keskeisiä havaintoja kyseisen seikan osalta.

KAM:eista viestittäessä tulee ottaa huomioon myös niiden suhde tilintarkastajan lausunnon mukauttamiseen. KAM:eista ei tule viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa silloin, kun tilintarkastajan täytyisi kyseisen seikan johdosta mukauttaa lausuntonsa. Tilintarkastajan tulee kuitenkin viitata tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa varauman sisältävän (tai kielteisen) lausunnon perustelut -osioon tai toiminnan jatkuvuuteen liittyvä olennainen epävarmuus -osioon, koska lausunnon mukauttamiseen johtavat seikat ovat luonteensa perusteella tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja. Erottamalla kyseistä seikkaa koskeva viestintä muista KAM:eista, jotka kuvaataan tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa, lausunnon mukauttamiseen johdaneelle seikalle annetaan asianmukaista korostettua näkyvyyttä tilintarkastuskertomuksessa. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017, 305-306.)

3.5 Tutkimustietoa tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista

3.5.1 *Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen vaikutukset*

KAM:t on vielä suhteellisen uusi asia tilintarkastajan raportoinnissa, joten niitä koskeva tutkimustieto on vielä melko vähäistä. Hieman vastaavanlaisia tilintarkastajan raportointimalleja on kuitenkin ollut käytössä jo aikaisemmin muissa maissa. Vuoden 2011 konsultaatiopaperissa IAASB piti eräänlaisena esimerkkinä tilintarkastajan kommentointiosiolle Ranskassa vuonna 2003 käyttöön otettua tilintarkastajan raportointimallia. Tämän raportointimallin mukaan tilintarkastuskertomukseen tulee sisällyttää erillinen osio, jossa tilintarkastajan tulee yksilöidä keskeisiä tilinpäätöksen osa-alueita sekä kuvailla kyseisten alueiden tilintarkastusmenettelyjä ja havaintoja. Ranskassa kyseisestä kommentoinnista on käytetty termiä JOA (Justification of Assessments), joka voitaisiin suomentaa esimerkiksi tilintarkastajien tekemien arviointien perusteluiksi. (IAASB 2011, 18). Arviointien perusteluiden keskeisenä tehtävänä on auttaa tilintarkastuskertomuksen lukijoita ymmärtämään paremmin suoritettua tilintarkastusta sekä tilintarkastajan lausunnon muodostumista. Lisäraportoinnin avulla tilintarkastuskertomuksen lukijat saavat myös tietoa keskeisistä tilinpäätöksen osa-alueista ja laatimisperiaatteista. (Bédard, Gonthier-Besacier ja Schatt 2014, 7.)

Ranska on ensimmäinen maa, jossa on ollut käytössä KAM:iin verrattavissa oleva raportointimalli. Sidosryhmille ja tilintarkastajille tehtyjen haastattelujen mukaan JOA:n on koettu tuovan monia etuja tilintarkastajan raportointiin. Keskeisenä hyötynä on vakio- muotoisen tilintarkastuskertomuksen viestinnällisen arvon koheneminen. JOA:t myös auttavat tilinpäätöksien lukemisessa, koska tilintarkastajan kommentoinnin avulla tilinpäätöksen käyttäjät saavat lisätietoa tilinpäätöksen keskeisistä alueista ja näin kiinnittävät enemmän huomiota tilinpäätöksen osa-alueisiin, joihin liittyy paljon harkinnanvaraisuutta tai epävarmuutta. JOA:n avulla tilintarkastaja pystyy myös paremmin selostamaan tilintarkastustyötään ja tuomaan aikaisemmassa vaiheessa julki erityistä huomiota vaativia osa-alueita. (IAASB 2011, 18-19.)

JOA:ta koskevat haastattelut toivat kuitenkin esiin eräitä laajempaan raportointiin liittyviä ongelmia ja haasteita. Tilintarkastajan kommentointiosiot saattavat olla vaikeasti ymmärrettäviä etenkin niille, joilla on hieman vähäisempi tuntemus tilinpäätösinformaatiosta ja tilintarkastuksesta. Tilintarkastajan kommentointiosiot sisältävät tyypillisesti teknistä kieltä, jota ymmärtävät täysin vain asiaan kunnolla perehtyneet. Tämän vuoksi kommentointiosiot saattavat olla hieman haasteellisia luettavuuden kannalta. Kommentointiosiot voivat myös tulla standardoiduiksi ja vähemmän yhtiökohtaista tietoa sisältäviksi, mikä vaikuttaa olennaisesti lisäraportoinnin koettuun hyötyyn. Osaltaan sisällön

standardointiin voi vaikuttaa tilintarkastajien huoli kasvaneesta vastuusta. (IAASB 2011, 19.)

JOA otettiin Ranskassa käyttöön vuonna 2003 osana parempaa varautumista yritys- ja tilintarkastusskandaaleihin. Tämä on osaltaan tehnyt Ranskasta tilintarkastajan laajempaa raportointia koskevan testiympäristön. JOA:n vaikutuksista on olemassa kaksi kilpailevaa näkemystä. Ensimmäisen lähestymistavan mukaan tilintarkastajan kommentointiosio antaa aiotuille käyttäjille hyödyllistä informaatiota ja vähentää tilintarkastajan ja sidosryhmien välistä informaation epäsymmetriaa. Toisen näkemyksen mukaan tilintarkastajan kommentointiosiolle olisi lähinnä symbolista arvoa, jolloin kommentointiosion sisältö ei vaikuta sijoittajien päätöksentekoon ja käyttäytymiseen. Tilintarkastuskertomuksilla on aikaisemmin ollut lähinnä symbolista arvoa, jopa silloin kun tilintarkastuskertomuksessa on raportoitu toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta. Tämä selittyy osin sillä, että sijoittajat päivittävät jatkuvasti yhtiötä koskevia odotuksiaan ja näkemyksiään, jolloin he eivät jää odottamaan tilintarkastuskertomuksen tietoja. Tilintarkastuskertomuksen sisältämät tiedot saattavat olla jo markkinoiden tiedossa ennen tilintarkastuskertomuksen allekirjoituspäivää. Tämän näkemyksen mukaan tilintarkastuskertomuksen sisällöllä ei ole usein vaikutuksia sijoittajien päätöksentekoon, vaikka se sisältäisikin yksityiskohtaisempaa tietoa. Tämän vuoksi on epätodennäköistä, että JOA:lla olisi osakemarkkinoihin vaikuttavaa informaatioarvoa. (Bédard ym. 2014, 7-9.)

Näiden kahden näkemyksen tarkemman analysoinnin vuoksi Bédard ym. (2015) tarkastelivat tutkimuksessaan JOA:n raportoinnin vaikutuksia osakemarkkinoihin ja tilintarkastukseen vuosien 2003 ja 2011 välillä. Tutkimuksen tulosten mukaan JOA:n mukaisilla tilintarkastuksen kannalta keskeisillä seikoilla ei ole merkittäviä vaikutuksia osakemarkkinoiden reaktioihin ja informaation epäsymmetriaan, koska kaupankäynnin volyymissä ei havaittu tapahtuvan epätavallisia muutoksia tilintarkastuskertomuksen julkaisupäivän lähetyvillä. JOA:t eivät myöskään olleet yhteydessä epänormaaleihin tuottoihin (osakekurssien muutoksiin). Poikkeuksen tutkimustuloksiin teki JOA:n ensimmäinen soveltamisvuosi, jolloin JOA:t yhdistettiin pienten yhtiöiden kohdalla alentuneeseen informaation epäsymmetriaan poikkeavan kaupankäyntivolyymin takia. Osaltaan tätä voi selittää pienten yhtiöiden heikompi informaatioympäristö, koska pienemmät yhtiöt raportoivat vähemmän ja niillä ei välttämättä ole lainkaan analytikkoseurantaa. Yhteyttä ei kuitenkaan havaittu enää ensimmäisen soveltamisvuoden jälkeen, joten aivan uudella raportoinnilla voi olla vaikutuksia informaation epäsymmetriaan alhaisemmassa informaatioympäristössä. (Bédard ym. 2015, 3-7; 22-23.)

Ranskasta saadut tulokset antavat osviittaa siitä, että tilintarkastuksen kannalta keskeisillä seikoilla ei ole todennäköisesti mitään merkittäviä vaikutuksia sijoittajien päätöksiin, vaan informaatio on lähinnä symbolista (Bédard ym. 2015, 7). Sijoittajat eivät välttämättä reagoi tilintarkastajan lisäraportointiin monista eri syistä. Yhtenä syynä tähän voi olla se,

että sijoittajat eivät välttämättä ymmärrä JOA:n tai KAM:n sisältämää viestiä ja sen merkitystä tilinpäätösinformaation arvioinnin kannalta. Lisäksi tilintarkastajan kommentointi voi olla standardoidun omaista täytetekstiä, jolloin informaatiolla ei ole juurikaan mitään arvoa. Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat saattavat myös olla sellaisilta alueilta, jotka ovat jo sijoittajien tiedossa. Tällöin raportoidut tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat ovat odotusten kaltaisia. Yksi merkittävimmistä syistä on kuitenkin todennäköisesti se, että raportointi tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista ei voi sisältää sellaista informaatiota, joka on johdon raportointivastuulla. Tämän takia JOA:t ja KAM:t eivät todennäköisesti sisällä sijoittajien päätöksiin vaikuttavaa lisäinformaatiota. (Bédard ym. 2015, 10-11.) KAM:t ja JOA:t voivat kuitenkin sisältää sellaista informaatiota, joka ei vaikuta suoraan sidosryhmien päätöksiin. Lisäraportoinnin seurauksena sijoittajat saattavat esimerkiksi luottaa enemmän tilintarkastukseen ja tilinpäätösinformaation. Sijoittajat saattavat myös kiinnittää tarkempaa huomiota tiettyihin tilinpäätöseriin ja tutkia niitä jatkossa tarkemmin. Todennäköisesti lisäraportoinnin sisältämän informaation arvosta ja merkityksestä saadaankin enemmän lisätietoa kyselytutkimusten avulla.

Bédardin ym. (2015) tutkimuksessa tarkasteltiin JOA:n vaikutuksia myös tilintarkastuksen laatuun, jota tutkittiin tuloksen hallinnan näkökulmasta. Hypoteesina oli, että JOA:n käyttöönotto saattaa lisätä tilintarkastuksen laatua, koska tilintarkastustyö ja ammatillinen skeptisyys tulevat luultavasti tehostumaan parantuneen läpinäkyvyyden vuoksi. Lisäksi JOA:n vaatima lisäkommunikaatio hallintoelinten kanssa voi myös parantaa tilintarkastuksen laatua. Parantunut tilintarkastuksen laatu vaikuttaisi lopulta tilinpäätösinformaation laatuun, koska tilintarkastajat saattaisivat puuttua herkemmin tuloksen hallintaan ja harkinnanvaraisiin jaksotuksiin ja arvostuksiin. (Bédard ym. 2015, 14-15). Tutkimuksen tulosten mukaan JOA:n raportointi oli ensimmäisenä vuonna yhteydessä parantuneeseen tilintarkastuksen laatuun. Vaikutukset rajoittuivat kuitenkin JOA:n ensimmäisen raportointikauteen, koska myöhemmin vuosina yhteyttä parantuneeseen tilintarkastuksen laatuun ei enää havaittu. Tämä antaisi kuitenkin viitteitä siitä, että yrityksen johto ja tilintarkastajat ovat kiinnittäneet huomiota uuteen raportointistandardiin. (Bédard ym. 2015, 23-24.)

Ranskan lisäksi myös Iso-Britannia on ollut edelläkävijä tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportoinnissa. Vuonna 2012 Iso-Britanniassa toimiva FRC (Financial Reporting Council) julkaisi merkittäviä listattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksia koskevia lisävaatimuksia. Yhtenä lisävaatimuksena on raportointi merkittävimpien olennaisen virheellisyyden riskeistä. JOA:n tapaan myös Iso-Britannian vaatima lisäraportointi on hyvin saman tyyppinen kuin KAM, mutta määritelmä ei ole kuitenkaan aivan identtinen. FRC:n määritelmän mukaan tilintarkastuskertomuksessa tulee luoda yleiskatsaus niihin olennaisen virheellisyyden riskeihin, joilla on ollut merkittävin vaikutus tilintarkastusstrategiaan, tilintarkastusresurssien allokointiin ja tilintarkastuksen suorittamiseen. Tämän lisäksi tilintarkastajan tulee kertoa, miten olennaisen virheellisyyden riskit

on otettu huomioon tilintarkastusta suoritettaessa ja ilmoittaa tilintarkastuksessa käytetty olennaisuus. FRC:n mukaan raportointivaatimukset on tietoisesti asetettu korkealle tasolle, jotta tilintarkastajia kannustettaisiin uudistamaan raportointiin liittyvää lähestymistapaa. FRC:n mukaan sijoittajat ovat ottaneet tilintarkastajan laajennetun raportoinnin hyvin vastaan, koska he arvostavat tilintarkastuskertomuksen lisääntynyttä informatiivisuutta (FRC 2016, 4-7.)

Gutierrez, Minutti-Meza, Tatum ja Vulcheva (2016, 1-4) ovat tutkineet tilintarkastuskertomuksen uudistuksen vaikutuksia Iso-Britanniassa. Heidän tutkimuksessaan ei pysytty osoittamaan, että uusilla raportointivaatimuksilla olisi vaikutusta tilintarkastuksen laatuun tai sijoittajien päätöksentekoon. Tutkimuksessa kuitenkin havaittiin, että tilintarkastuskertomuksen pituus, olennaisen virheellisyyksien riskien raportoinnin pituus ja kuvattujen riskien lukumäärä ovat positiivisesti yhteydessä korkeampiin tilintarkastuspalkkioihin. Tämä viittaisi siihen, tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen arvioinnin ja viestimisen sekä tilintarkastajalta vaadittavan työpanoksen välillä on yhteys. Tutkimuksessa ei havaittu kuitenkaan yleisellä tasolla merkittäviä muutoksia tilintarkastuspalkkioissa, mikä on linjassa FRC:n lausunnon kanssa. FRC:n mukaan tilintarkastuskertomuksen uusien vaatimusten ei pitäisi nostaa merkittävästi tilintarkastuksen kustannuksia, koska tilintarkastuskertomuksessa raportoitavat asiat tulevat koostumaan tarkastusvaliokunnan kanssa kommunikoiduista asioista ja havainnoista.

Kuten Bédardin ym. (2015) tutkimuksessa, myöskään Gutierrezin ym. (2016) tutkimuksessa ei havaittu tilintarkastuskertomuksen informatiivisemmän sisällön vaikuttavan sijoittajien päätöksentekoon. Gutierrezin ym. (2016, 35) mukaan tähän voi olla monia syitä. Ensinnäkin tutkimuksellisesti tilintarkastuskertomuksen vaikutuksia markkinareaktioihin on hyvin haasteellista tutkia. Tämä johtuu etenkin siitä, että pörssiyritysten vuosikertomukset sisältävät tilintarkastuskertomuksen lisäksi myös paljon muuta informaatiota, joten on melko haasteellista täysin erottaa tilintarkastuskertomuksen vaikutusta markkinareaktioihin. Toisena mahdollisena syynä on suurten pörssiyritysten rikas informaatioympäristö, joka todennäköisesti vähentää tilintarkastuskertomuksen informaatioarvon merkitystä. Yleensä suurten yhtiöiden kohdalla vuosikertomukset eivät muutenkaan ole merkittäviä uuden informaation lähteitä, vaan suurin osa uudesta informaatiosta saadaan lähinnä tulosjulkistusten ja yritysten järjestämien pääomamarkkinapäivien kautta. Pienempien yhtiöiden kohdalla ja heikomman informaatioympäristön vallitessa tilintarkastuskertomuksen lisäinformaatio voi kuitenkin olla hyödyllistä.

Myös Lennox, Schmidt ja Thompson (2017) ovat tutkineet Iso-Britannian laajennetun tilintarkastuskertomusten informaatioarvoa ja markkinareaktioita. Heidän mukaansa on mahdollisesti olemassa monia syitä, miksi tilintarkastajien raportointi keskeisistä tilinpäätösinformaation ja tilintarkastukseen liittyvistä riskeistä ei ole niin informatiivista kuin ehkä standardin kehittäjät ovat ajatelleet. Ensinnäkin on mahdollista, että tilintarkas-

tajan raportointi keskeisistä tilinpäätösinformaation ja tilintarkatukseen liittyvistä riskeistä ei ole niin keskeinen tieto sijoittajille, koska sijoittajat voivat mieltää, että kyseisiin riskeihin on jo vastattu tilintarkastuksen aikana. On myös mahdollista, etteivät tilintarkastajat kuvaa niitä riskejä, jotka ovat todellisuudessa kaikista keskeisimpiä ja olennaisimpia tilinpäätösinformaatiota koskevia riskejä. Sijoittajat ovat tähän asiaan liittyen myös lähestyneet Iso-Britanniassa toimivaa FRC:tä. Osa sijoittajista on ilmaissut huolensa, että tilintarkastajat voivat yrittää miellyttää yrityksen johtoa jättämällä raportoimatta joitakin riskejä, joita yrityksen johto ei toivo julkaistavan. Myös tilintarkastajien pelko oikeudellisesta vastuusta voi johtaa siihen, etteivät tilintarkastajat raportoi niin informatiivista tietoa tilintarkastuskertomuksen lukijoille kuin olisi mahdollista. Yhtenä keskeisenä syynä tilintarkastajan riskiraportoinnin vähäiseen informatiivisuuteen voi myös olla tutkijoiden mukaan se, että sijoittajilla on jo hyvä näkemys keskeisistä tilinpäätösinformaatioon liittyvistä riskeistä. Näitä riskejä on jo mahdollisesti kuvattu aikaisemmin yrityksen vuosikertomuksissa ja muissa raporteissa johdon toimesta. Tästä syystä tilintarkastajien kuvaukset olennaisimmista riskeistä saattavat olla jo sijoittajien tiedossa. (Lennox ym. 2017, 2-4.) On myös mahdollista, että sijoittajat eivät ole vielä kovin tietoisia uudesta tilintarkastajan raportointimallista. Lisäksi loppujen lopuksi hyvin pieni joukko ylipäättään lukee tilintarkastuskertomuksia. (Lennox ym. 2017, 10.)

Lennoxin ym. (2017, 3) tutkimuksen tulosten mukaan tilintarkastajien raportointi olennaisimmista riskeistä ei näyttäisi tuovan merkittävää lisäinformaatiota, koska markkina-reaktiot jäivät merkityksettömiksi. Näin ollen tutkimuksen tulokset ovat linjassa Gutierrezin ym. (2016) ja Bédardin ym. (2015) tutkimusten kanssa. Lennoxin ym. (2017, 4) mukaan näyttäisi siltä, että sijoittajat ovat olleet jo ennestään tietoisia tilintarkastajan raportoimista riskeistä. Tämän oletuksen tarkemman analysoimisen takia tutkimuksessa tarkasteltiin myös sitä, kuinka monta tilintarkastajan kuvaamaa riskiä oli kuvattu jo aikaisempina vuosina johdon toimesta. Iso-Britanniassa 64,9 prosenttia tilintarkastajan raportoimista olennaisen virheellisyyden riskeistä oli kuvattu jo aikaisempina vuosina johdon toimesta vuosikertomuksessa, tulosjulkistuksen yhteydessä tai sijoittajille järjestetyissä konferenssipuheluissa. 35,1% eli noin yksi kolmasosa tilintarkastajan raportoimista riskeistä oli puolestaan luokittelun perusteella uusia eli niitä ei oltu kuvattu edellisenä vuotena. Analyysien perusteella uusillakaan riskikuvauksilla ei ollut vaikutusta markkinareaktioihin. Tämä tieto vahvistaa sitä olettamusta, että suurin osa tilintarkastajan raportoimista riskeistä on jo hinnoiteltu yhtiöiden osakekursseihin, koska niistä on joko aiemmin informoitu sijoittajia tai sijoittajat ovat itse analysoineet nämä riskit. Johdon kanssa päällekkäisen informaation vuoksi tilintarkastajan riskikuvaukset eivät ole erityisen informatiivisia sijoittajille. (Lennox ym. 2017, 20-21). Toisaalta KAM:ien tarkoituksena ei ole varsinaisesti tuoda uutta tilinpäätösinformaatiota koskevaa informaatiota sijoittajille, vaan tämä vastuu on myös jatkossa johdolla. Tilintarkastajan tulisi esittää hyödyllistä tie-

toa, jonka avulla sijoittajat saavat käsityksen merkittävimmistä tilintarkastukseen vaikuttavista seikoista ja niiden käsittelystä tilintarkastuksessa. ISA 701 -standardin mukaan tilintarkastajan tulisi välttää sellaista informaatiota, jota yhteisö ei ole sisällyttänyt tilinpäätökseen tai jota ei ole muutoin julkistettu.

Ennen uusien tilintarkastuskertomusten julkaisuja ICAEW julkaisi raportin, jonka mukaan uudelta ISA 701 -standardilta voidaan odottaa lukuisia hyötyjä, jotka koskevat sekä tilintarkastuskertomusta että tilintarkastusta kokonaisuutena. ICAEW:n mukaan uudistuksen yksi keskeisimmistä hyödyistä tulee olemaan tilintarkastuskertomuksen parempi informaatioarvo. Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen myötä sidosryhmät myös ymmärtävät paremmin tilintarkastuksen arvon ja merkityksen, koska he saavat lisätietoa suoritusta tilintarkastuksesta ja tilintarkastajan näkemyksistä. Raportin mukaan KAM:t tulevat vaikuttamaan myös tilintarkastajan ja hallintoelinten kommunikointiin. Jatkossa tarkastusvaliokunta, yrityksen johto sekä tilintarkastajat lisäävät ja parantavat tilintarkastukseen ja taloudelliseen raportointiin liittyvää kommunikointia. Julkisen raportoinnin myötä yrityksen johto tulee myös kiinnittämään entistäkin tarkempaa huomiota tilintarkastajan havaintoihin tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. Julkinen raportointi tulee myös todennäköisesti korostamaan tilintarkastajan ammatillista skeptisyyttä, koska tilintarkastustyötä ja keskeisiä havaintoja pitää kuvata julkisesti yrityksen sidosryhmille. (ICAEW 2016, 6.)

ISA 701 -standardin myötä tilintarkastajan raportointi tulee uudistumaan, mutta uudistus tarkoittaa myös merkittäviä muutoksia tilintarkastustyöhön. Havaintojen ja ensimmäisten kokemusten mukaan uusi raportointistandardi on vaikuttanut Suomessa merkittävästi tilintarkastajien työhön. Tilintarkastajat ovat hallintoelinten ja johdon välisessä keskustelussa keskittyneet paljon siihen, mitkä KAM:t olisivat kunkin tarkastettavan yhtiön kohdalla. Keskustelut ovat myös virittäneet hedelmällistä keskustelua taloudellisesta raportoinnista ja esimerkiksi mahdollisista tarpeista päivittää konsernitilinpäätöksen laadintaperiaatteita. Tilintarkastajat ovat saaneet myös runsaasti tarkentavia kysymyksiä KAM:eista tarkastusvaliokunnilta. KAM:t ovatkin vilkastuttaneet tilintarkastajien ja valiokuntien välistä dialogia, minkä myötä kahdenvälisessä kommunikaatiossa on menty syvemmälle. KAM:t ovat myös johtaneet siihen, että tilintarkastajien tulee käyttää runsaasti aikaa kertomusluonnosten valmisteluun ja hiomiseen. Tilintarkastajat saattavat valmistella useampia luonnoksia ennen kuin lopullinen asiakkaalle annettava versio näkee päivänvalon. Kirjoitusvaiheessa tulee erityisesti tarkastella sitä, että syntyykö tilintarkastuskertomuksesta ja tilinpäätöksestä yhtenäinen tarina, koska tilintarkastuskertomusten KAM:t ovat tilinpäätöksen luonteva jatkumo. KAM:t ovat vaikuttaneet myös siihen, että tilintarkastajilla on ollut aiempaa näkyvämpi ja suurempi rooli yhtiökokouksissa. KAM:t ovat synnyttäneet keskustelua yhtiökokouksissa ja tilintarkastajat ovat vastanneet heille osoitettuihin kysymyksiin ja kommentteihin. Uusi tilintarkastuskertomusmalli on tuonut

tilintarkastajan työn osakkeenomistajille aiempaa konkreettisemmaksi ja läpinäkyvämmäksi, mikä on osaltaan tuonut osakkeenomistajille uutta tietoa ja ahaa-elämyksiä etenkin tilintarkastuksen suorittamisesta. (Sviili 2017a.)

Ennen uusien tilintarkastuskertomusten julkaisua Ilmarisen toimitusjohtaja Timo Ritakallio pohti, löytyykö suhteellisen konservatiiviselta tilintarkastusalalta rohkeutta ottaa asioihin kantaa vai tuleeko tilintarkastuskertomuksista saman tyyppisiä kuin aikaisemmista tilintarkastuskertomuksista. Sijoittajat toivovat, että tilintarkastajat käyttäisivät uutta mahdollisuutta rohkeasti hyväksi. Parhaimmillaan uudet tilintarkastuskertomukset ja tilintarkastajan havainnot voisivat tarjota uuden työkalun yritysten seurantaan ja antaa lisäymmärrystä yhtiön taseesta ja tuloksesta. Ritakallion mukaan omistajia kiinnostavat erityisen paljon tilintarkastajan havainnot keskeisistä riskeistä. Tilintarkastuskertomuksissa hän toivoisi avattavan esimerkiksi tilintarkastajan havaintoja taseessa olevan liikearvon suuruudesta, arvostuksesta ja suhteesta yhtiön omaan pääomaan tai markkinaan. Ritakallio kuitenkin sanoo ymmärtävänsä, ettei tilintarkastajan raportoinnissa voida mennä aivan yksityiskohtiin esimerkiksi liikesalaisuuksien takia. (Remes 2016, 9-10.)

Uudistuksen jälkeen sijoittajien keskuudesta on kuulunut myönteistä palautetta Suomessa. Taaleri Oyj:n osakesijoitusjohtaja Mika Heikkilän mukaan KAM:eista raportointi on erittäin myönteinen uudistus, joka parantaa tilintarkastuskertomusten informatiivisuutta. Heikkilän mukaan tilintarkastajan raportoinnissa on tultu ulos kuoresta ja määrämuotoisten tilintarkastuskertomusten sijaan uudistuneissa tilintarkastuskertomuksissa on keskitytty kiinnittämään huomiota muihinkin asioihin kuin muutoseikkoihin. Tilintarkastajat käyvät tarkastustyössään läpi suuren tietomäärän perehtyessään yrityksen toimintaan ja taloudelliseen raportointiin, joten sijoittajat ovat toivoneet kuulevansa ulkopuolisen varmentajan näkemyksiä yhtiön asioista, tilinpäätöksestä ja suoritetusta tilintarkastuksesta. Heikkilän mukaan kaikki yritystä koskeva lisätieto vahvistaa luottamusta yhtiöön ja sen johtoon. Heikkilän mielestä raportoitavat KAM:t voivat vaikuttaa myös myönteisesti yrityksen johtoon, koska julkisesti raportoitavat KAM:t laittavan ylimmän johdon miettimään syvällisemmin asioita. Heikkilä kuitenkin toivoisi tilintarkastajilta vielä enemmän rohkeutta ja avoimuutta tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportointiin. (Sviili 2017b.)

3.5.2 Raportoiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista

Ennen ISA 701 -standardin mukaisten KAM:ien raportoinnin tarkempaa analysointia on hyvä tarkastella tarkempia tietoja ja kokemuksia Iso-Britannian laajennetusta tilintarkastuskertomuksesta. Iso-Britanniassa tilintarkastusstandardeista vastaava FRC on julkaissut kaksi raporttia, joissa tarkastellaan laajennetun tilintarkastuskertomuksen kokemuksia ja

havaintoja kahdelta ensimmäiseltä vuodelta. Raportissa keskitytään erityisesti tarkastelemaan, miten olennaisen virheellisyyden riskeistä on raportoitu tilintarkastuskertomuksissa.

FRC:n raportin mukaan ensimmäisenä vuonna tilintarkastuskertomuksissa kuvattiin keskimäärin 4,2 riskiä. Ensimmäisen vuoden jälkeen riskikuvausten määrä hieman tippui, koska toisena vuotena riskejä kuvattiin tilintarkastuskertomuksessa keskimäärin 3,9. Riskien määrässä ei kuitenkaan tapahtunut merkittävää muutosta, joten näyttäisi siltä, että tilintarkastusyhteisöt uskovat määrittäneensä raportoitujen riskien määrän oikein. Toimialoitain tarkasteltuna ensimmäisenä vuonna kaikista eniten riskejä raportoitiin öljy ja kaasun toimialalla (keskiarvo 7) sekä tietoliikennepalveluissa (keskiarvo 5,4). Vähiten riskejä raportoitiin puolestaan rakentamisen palveluissa (keskiarvo 2,8). (FRC 2016, 53.)

Tilintarkastajien raportoimien riskikuvausten tulisi olla yhtiökohtaisia. Yleisluonteiset riskikuvaukset ovat melko hyödyttömiä tilintarkastuskertomuksen lukijoille, koska ne eivät kuvaa yhtiökohtaista tilannetta. Lennox ym. (2017, 22-23) analysoivat tutkimuksessaan myös sitä, johtuuko tilintarkastajien riskikuvausten heikko informatiivisuus siitä, että riskikuvaukset ovat hyvin toimialakohtaisia. Tilintarkastuskertomusten tilastollisen analysoinnin perusteella näyttäisi siltä, että Iso-Britanniassa riskikuvaukset eivät korreloi kovin vahvasti minkään toimialan kanssa. Korreloinnin lisäksi asiaa tarkasteltiin myös riskikuvausten esiintyvyyden avulla. Riskikuvaus katsottiin toimialakohtaiseksi, jos se esiintyi yli puolessa saman toimialan yritysten tilintarkastuskertomuksessa. Tarkastelun perusteella tutkijat havaitsivat, että kaikilla paitsi yhdellä toimialalla oli 0 tai 1 toimialakohtaista riskikuvausta. Riskikuvausten lukumäärän keskiarvo oli aineiston tilintarkastuskertomuksissa 3,83, joten tarkastelun perusteella voidaan tulkita, että suurin osa riskikuvauksista heijastaa enemmän yhtiökohtaisia riskejä kuin toimialakohtaisia riskejä. Analyysin perusteella näyttäisi siltä, että riskikuvausten vähäistä informatiivisuutta ei voi selittää sillä, että riskikuvaukset olisivat toimialakohtaisia eivätkä yhtiökohtaisia.

Riskien raportointia voidaan myös tarkastella yhtiöiden kokoluokkien mukaan. Lontoon pörssin markkina-arvoltaan sata suurinta yritystä kuuluu FTSE 100 -indeksiin. Ensimmäisenä vuonna FTSE 100 -indeksiin kuuluvien yritysten tilintarkastuskertomuksissa kuvattiin keskimäärin viisi riskiä. FTSE 250 -indeksiin kuuluu puolestaan markkina-arvoltaan 250 suurinta yritystä. Kun FTSE 250 -indeksistä poistetaan FTSE 100 -indeksiin kuuluvat yritykset, FTSE 250 -indeksin yritysten tilintarkastuskertomuksissa kuvattiin ensimmäisenä vuonna keskimäärin 3,6 riskiä. Näiden lukemien perusteella on mahdollista, että riskikuvausten lukumäärä heijastelee yritysten kokoa ja monimutkaisuutta. (FRC 2015, 17-18.)

Riskikuvausten lukumäärää voidaan tarkastella vielä tarkemmalla markkina-arvon perusteella. Markkina-arvoltaan alle miljardin punnan yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa

raportoitiin Iso-Britanniassa ensimmäisenä vuonna keskimäärin 3,3 riskiä. Markkina-arvoltaan yhden ja kahden miljardin punnan väliin sijoittuvien yritysten tilintarkastuskertomuksissa raportointiin keskimäärin 3,4 riskiä. Näin ollen pienten yhtiöiden kohdalla markkina-arvon pieni nousu ei juurikaan vaikuttanut riskikuvausten lukumäärään. Riskikuvausten lukumäärä nousee puolestaan reilummin, kun tarkastellaan markkina-arvoltaan kahden ja viiden miljardin punnan välissä olevia yrityksiä. Näiden yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa raportointiin ensimmäisenä vuonna keskimäärin 4,1 riskiä. Suurimpien eli markkina-arvoltaan yli viiden miljardin punnan yritysten tilintarkastuskertomuksissa raportointiin 4,8 riskiä. Näin ollen riskimäärät kasvoivat markkina-arvon kasvaessa. (Kastein & Siddiqui 2016, 26-27.) Lennoxin ym. (2017, 15) tutkimuksen mukaan tilintarkastajat raportoivat enemmän riskejä niissä yhtiöissä, jotka ovat suurempia, riskisempiä ja monimutkaisempia toiminnoiltaan. Havaintojen perusteella etenkin tilintarkastajien suurempi vastuu voi vaikuttaa KAM:ien määrään.

Ensimmäisenä vuotena riskikuvausten lukumäärä vaihteli Iso-Britanniassa yhden ja kymmenen välillä. Jos Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen (EY, Deloitte, KPMG & PwC) riskikuvausten lukumäärää tarkastellaan FTSE 100 -indeksiin kuuluvien yhtiöiden kohdalla, keskimäärin eniten riskejä kuvasi PwC (5,5). Seuraavana oli EY (5,3), kolmantena KPMG (4,7) ja vähiten riskejä suurien yhtiöiden kohdalla kuvasi Deloitte (4,2). Jos riskikuvausten lukumäärää tarkastellaan FTSE 250 -indeksiin kuuluvien yhtiöiden kohdalla, edelleenkin PwC kuvasi keskimäärin eniten riskejä (4,2). Toiseksi eniten kuvasi Deloitte (3,9), kolmanneksi eniten EY (3,6) ja vähiten KPMG (2,9). Jos riskikuvausten lukumäärää tarkastellaan kaiken kokoisten yhtiöiden kohdalla, eniten riskejä kuvasi aikaisempien tulosten perusteella odotetusti PwC (4,9). Toiseksi eniten kuvasi EY (4,1), kolmanneksi eniten Deloitte (4,0) ja vähiten KPMG (3,6). Mielenkiintoinen fakta on se, että muut tilintarkastusyhteisöt kuin Big 4 -tilintarkastusyhteisöt kuvasivat keskimäärin 3,8 riskiä, joka on suurempi lukumäärä kuin KPMG:llä. (FRC 2015, 14.)

Olellisen virheellisuuden riskien raportoinnin laajuutta voidaan myös tarkastella sanamäärien perusteella. Kuten jo riskikuvausten lukumäärästä voidaan ennakoida, PwC:n laatimien tilintarkastuskertomusten riskiosiot ovat sanamäärältään kaikkein laajimpia niin suurien yhtiöiden kuin pienempien yhtiöiden kohdalla. FTSE 100 -yhtiöiden kohdalla PwC:n tilintarkastuskertomusten riskikuvaukset sisältävät keskimäärin 1858 sanaa, kun vähiten on Deloittella, jonka riskikuvauksissa on keskimäärin 972 sanaa. Pienempien yhtiöiden kohdalla PwC:n riskikuvauksissa on keskimäärin 1319 sanaa ja niukkimmin kuvaavalla Deloittella keskimäärin 869 sanaa. Havaintojen perusteella voidaan yleisesti todeta, että suurien yhtiöiden kohdalla riskikuvaukset ovat sanamääriltään laajempia kuin pienempien yhtiöiden kohdalla. Tämä viittaa jo mainittuun havaintoon, että riskikuvaukset ovat laajempia suurien yhtiöiden kohdalla. Tilintarkastusyhteisöjen erot riskikuvausten sanamäärissä voivat johtua puolestaan niiden erilaisista lähestymistavoista ja toimin-

tamalleista. Esimerkiksi FRC:n raportin mukaan PwC on pyrkinyt lisäämään läpinäkyvyyttä ja yksityiskohtaisuutta raportoinnissa. Pitkissä riskikuvauksissa voi kuitenkin olla vaarana se, että niistä tulee luettavuudeltaan ja informaatioisällöltään raskaita. (FRC 2016, 22.)

Raportoituja riskejä voidaan tarkastella myös niiden yksityiskohtaisuuden perusteella. Yksityiskohtaisuuden arvioiminen on pakostakin hieman subjektiivista, mutta FRC:n raportissa on pyritty arvioimaan riskikuvauksien yksityiskohtaisuutta. Tulosten mukaan riskikuvauksien yksityiskohtaisuus parani toisena raportointivuotena, jolloin riskikuvaukset olivat yksityiskohtaisempia. Ensimmäisenä vuonna 61 prosenttia olennaisen virheellisyyden riskeistä oli yksityiskohtaisia, kun toisena vuonna jo 87 prosenttia raportoiduista riskeistä katsottiin yksityiskohtaisiksi. Yksityiskohtaisuuden paranemiseen on voinut vaikuttaa standardin parempi soveltaminen, jolloin standardinomaista tekstiä on vähennetty toisena raportointivuonna. (FRC 2016, 19.)

Tilintarkastajan riskikuvauksissa on puhuttu paljon tilintarkastusyhteisöjen eroista ja niiden vaikutuksista raportoinnin informatiivisuuteen. Esimerkiksi Citi Researchin (KPMG 2014, 20) Iso-Britannian uusia tilintarkastuskertomuksia analysoivassa selvityksessä mainitaan, että KPMG:n laatimissa tilintarkastuskertomuksissa näyttäisi olevan kaikista hyödyllisimmät riskikuvaukset. FRC:n raportissa puolestaan todetaan, että PwC:n laatimat tilintarkastuskertomukset ovat kaikista yksityiskohtaisimpia (FRC 2016, 19). Näiden havaintojen tarkempaa analysointia varten Lennox ym. (2017, 16) tutkivat, vaikuttaako tilintarkastusyhteisö markkinareaktioihin. Tutkimuksen tulosten mukaan tilintarkastusyhteisöllä on kuitenkin merkityksetön vaikutus markkinareaktioihin.

Yksi mielenkiintoisimmista seikoista on yleisimpien riskikuvausten tarkastelu. Iso-Britanniassa tilintarkastuskertomuksissa on kuvattu noin kolmekymmentä erilaista olennaisen virheellisyyden riskiä. Ensimmäisenä vuonna kaikista yleisin riski koski aineellisten käyttöomaisuushyödykkeiden arvostusta. Toiseksi yleisin riski koski verotusta, kolmanneksi yleisin liikearvon arvostusta, neljänneksi yleisin johdon sisäisten kontrollien ohittamista, viidenneksi yleisin liikevaihdon tulouttamiseen liittyvää väärinkäytöstä ja kuudenneksi yleisin liikevaihdon tulouttamisperiaatteita, joihin ei liity petosta tai värinkäytöstä. FRC:n mukaan hieman yllättävää oli, että verotus oli näin korkealla listalla. Suurin osa verotusta koskevista seikoista liittyy ulkomaisiin verokäytäntöihin ja laskennallisiin verosaamisiin. Hieman yllättävää oli myös rahoitusinstrumenttien pieni osuus olennaisen virheellisyyden riskeistä. Vain kolmessa prosentissa tilintarkastuskertomuksista oli rahoitusinstrumentteihin liittyvä olennaisen virheellisyyden riski. FRC mainitsee, että kuuden yleisimmän riskin joukossa on kaksi niin sanottua standardisoitua riskiä, jotka eivät usein edusta yhtiökohtaisia riskejä. Nämä kaksi riskiä ovat liikevaihdon vilpillinen tuloutus sekä johdon sisäisten kontrollien ohittaminen. Yleensä näitä riskejä ei pystytä ohittamaan tilintarkastuksessa, vaan tilintarkastuksessa tulee aina olettaa näiden riskien olemassaolo. (FRC 2015, 18-19.)

Toisena vuonna kuuden yleisimmän olennaisen virheellisyuden riskin joukossa tapahtui joitakin muutoksia. Yksi merkittävimmistä muutoksista oli se, että niin sanotut standardisoidut riskit eli liikevaihdon vilpillinen tuloutus ja johdon sisäisten kontrollien ohittaminen vähenivät merkittävästi toisena vuonna. Kumpikaan ei enää toisena vuonna ollut kuuden yleisimmän raportoidun riskin joukossa. FRC:n mukaan tämä on rohkaiseva kehitys, koska tilintarkastusstandardien mukaan tilintarkastajien tulisi raportoida niistä riskeistä, jotka ovat vaikuttaneet eniten juuri kyseisen yhtiön tilintarkastuksessa. Tarkoituksena ei ole raportoida niinkään yleisluonteisista riskeistä. (FRC 2016, 16.)

Toisena vuotena kaikista yleisimpiä olennaisen virheellisyuden riskejä olivat liikearvon arvostus ja verotus. Kumpikin näistä riskeistä esiintyi 43 prosentissa tilintarkastuskertomuksista. Kolmanneksi yleisin riski liittyi liikevaihdon tulouttamisperiaatteisiin (ei väärinkäytöstä/petosta), jonka osuus kaikista tilintarkastuskertomuksista oli 29 prosenttia. Tästä liikevaihdon tulouttamisen riskistä raportoitii enemmän kuin ensimmäisenä vuonna, mutta samalla yleisluonteiseksi mielletty liikevaihdon vilpillinen tulouttaminen laski merkittävästi eikä se mahtunut enää kahdeksan yleisimmän riskin joukkoon. Neljänneksi yleisin riski oli toisena vuonna aineellisten käyttöomaisuushyödykkeiden arvostus, joka oli kaikista yleisin riski vielä ensimmäisenä vuonna. Tämän riskin selvässä laskussa ensimmäisen vuoteen verrattuna voi olla myös kyse tilintarkastusyhteisöjen uudistuneista arviointikäytännöistä ja parantuneesta standardin soveltamisesta. Viidenneksi yleisin riski koski varausten kirjaus- ja arvostuskriteerejä ja kuudenneksi yleisin yritys-hankintoja ja -myyntejä. (FRC 2016, 15-16.)

Yleisimpiä riskejä voidaan tarkastella myös yritysten koon mukaan, koska niissä on joitakin eroja. Toisena vuotena FTSE 100 -indeksiin kuuluvissa yrityksissä viisi yleisintä riskiä olivat suuruusjärjestyksessä (FRC 2016, 15-16):

- 1) verotus
- 2) liikearvon arvostus
- 3) liikevaihdon tulouttaminen (ei väärinkäytöstä/petosta)
- 4) varausten kirjaus- ja arvostuskriteerit
- 5) käyttöomaisuuden arvostus. (FRC 2016, 15-16.)

FTSE 250 -indeksiin (pois lukien FTSE 100 -indeksiin kuuluvat) kuuluville yrityksille viisi yleisintä riskiä olivat suuruusjärjestyksessä (FRC 2016, 15-16):

- 1) liikevaihdon tulouttaminen (ei väärinkäytöstä/petosta)
- 2) liikearvon arvostus
- 3) verotus
- 4) käyttöomaisuuden arvostus
- 5) varausten kirjaus- ja arvostuskriteerit.

Tarkastelusta voidaan huomata, että yleisimmät riskit olivat hyvin samanlaisia eri ko-
koisissa yrityksissä, mutta kaikista yleisimmät riskit olivat hieman erilaisessa suuruusjär-
jestyksessä. Suuruusjärjestykselle voidaan antaa erilaisia selityksiä. Esimerkiksi verotuk-
sen korkeampi yleisyys suurempien yritysten joukossa johtuu todennäköisesti siitä, että
suurilla yhtiöillä on enemmän toimintoja ulkomailla. (FRC 2016, 15.)

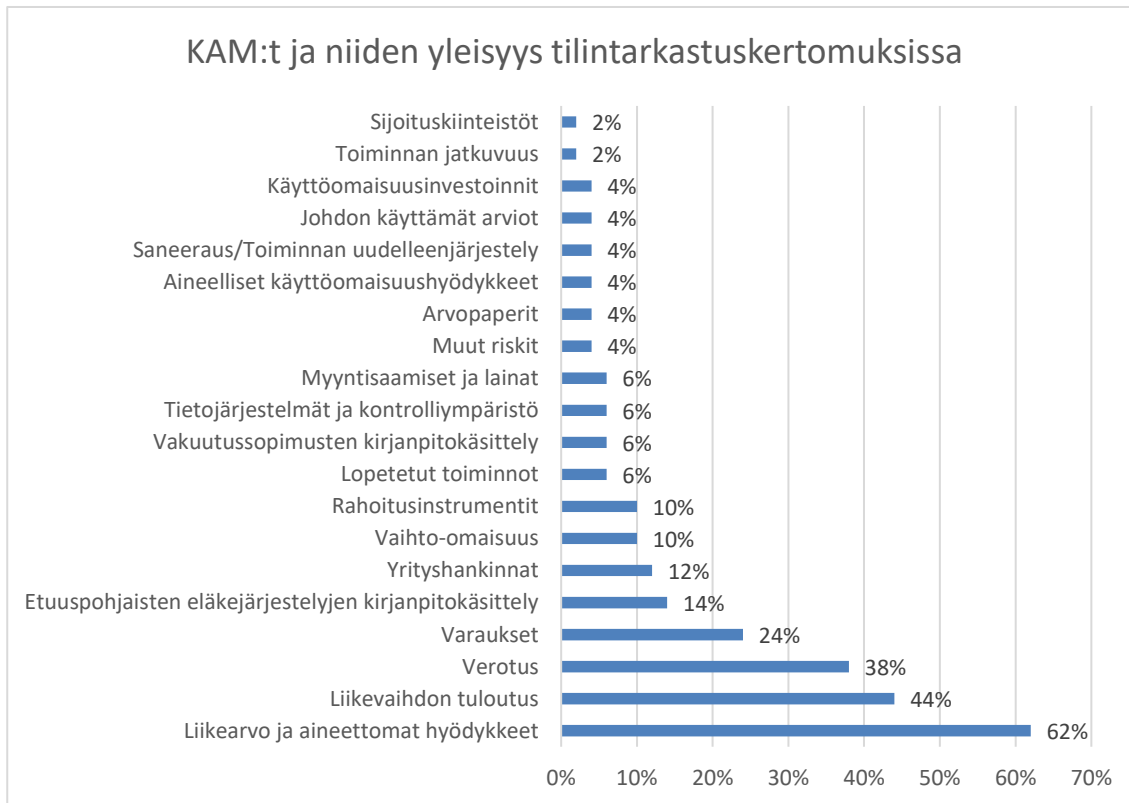
ISA 701 -standardin käyttöönotosta on julkaistu lähinnä tilintarkastusyhteisöjen jul-
kaisemia selvityksiä ja raportteja. Näissä raporteissa on käyty läpi esimerkiksi keskeisiä
havaintoja ja kokemuksia KAM:ien käyttöönotosta, KAM:ien lukumäärästä yhtiöiden vä-
lillä, yleisimmistä KAM:eista ja eroista toimialojen välillä. Selvityksiä on julkaistu esi-
merkiksi Singaporesta (PwC 2017), Sveitsistä (Deloitte 2017) sekä Australiasta (KPMG
2017).

Deloitte raportin mukaan Sveitsissä on ollut ISA 701 -standardin ensimmäisenä so-
veltamisvuonna tilintarkastuskertomuksissa keskimäärin 2,8 KAM:ia. Pienin määrä on
ollut yksi ja suurin puolestaan seitsemän. Kun KAM:ien määrää tarkastellaan Big 4 -ti-
lintarkastusyhteisöjen perusteella, voidaan huomata, että kolme neljästä tilintarkastusyht-
teisöstä julkaisi enemmän kuin mitä keskiarvo oli. Deloitella lukema oli 3,5, EY:llä 3,1
ja KPMG:llä 3.9. Vähiten KAM:eja oli PwC:llä, jonka keskiarvo oli 2. Näiden lukemien
perusteella voidaan todeta, että tilintarkastusyhteisöjen lukemat eivät noudattele Iso-Bri-
tanniassa havaittua suuruusjärjestystä. (Deloitte 2017, 3.)

Sveitsissä kaikista yleisin KAM oli liikearvon ja aineettomien hyödykkeiden arvostus.
Tämä KAM oli 62 prosentissa kaikista tilintarkastuskertomuksista. Prosentuaalinen lu-
kema on hieman suurempi kuin Iso-Britanniassa, mutta toisaalta tähän lukemaan on luettu
liikearvon lisäksi myös muut aineettomat hyödykkeet. Toiseksi yleisin KAM liittyi liike-
vaihdon tulouttamiseen ja se oli 44 prosentissa tilintarkastuskertomuksista. Toisin kuin
Iso-Britanniassa, Deloitte raportissa kaikki liikevaihtoon liittyvät KAM:t on laskettu
ylätasolla yhdeksi KAM:ksi, mikä osaltaan hieman selittää liikevaihdon KAM:n korke-
ampaa prosentuaalista osuutta Sveitsissä verrattuna Iso-Britanniaan. Liikevaihdon tulout-
tamisen KAM:t pystyttiin jakamaan karkeasti neljään eri kategoriaan. 44 prosenttia liike-
vaihdon KAM:eista liittyi johdon merkittävään harkintaan ja monimutkaisiin malleihin
myyntituottojen tulouttamisessa. 30% liikevaihdon KAM:eista liittyi puolestaan vilpilli-
seen tulouttamiseen ja myynnin katkoon oikeellisuuteen. 17% liikevaihdon KAM:eista
puolestaan liittyi asiakkaille annettaviin alennuksiin ja 9 % liittyi muihin asioihin, kuten
suureen määrään IT-pohjaisia transaktioita. (Deloitte 2017, 5-10.)

Sveitsissä kolmanneksi yleisin KAM koski verotusta (38%), joka sisälsi kolme eri-
laista verotukseen liittyvää alakategoriaa. 50% verotuksen KAM:eista liittyi tuloverotuk-
seen, 38% laskennallisiin verosaamisiin ja 12% siirtohinnoitteluun. Neljänneksi yleisin
KAM koski varauksia (24%) ja viidenneksi yleisin etuus pohjaisten eläkejärjestelyjen kir-
janpito käsittelyä (14%). Viisi yleisintä KAM:ia edusti 69% kaikista raportoiduista

KAM:eista. Kuviossa 12 on kuvattu kaikki Sveitsissä kuvatut KAM:t niiden esiintyvyyden perusteella. (Deloitte 2017, 5-10.)

Kuvio 12 KAM:t ensimmäisenä vuonna Sveitsissä (Deloitte 2017, 4)

Deloitte'n Sveitsiä koskevassa raportissa tarkasteltiin myös sitä, miten tilintarkastusyhteisöt raportoivat KAM:ien käsittelystä tilintarkastuksessa. Raportin mukaan on mielenkiintoista huomata, että tilintarkastusyhteisöt tulkitsevat tilintarkastusprosessia koskevaa raportointia hieman eri tavalla. ISA 701 -standardin mukaan tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa tulee kertoa, kuinka kyseistä seikkaa on käsitelty tilintarkastuksessa. ISA 701 -standardi ei suoranaisesti vaadi, että tässä osiossa tulisi tuoda julki tilintarkastuksessa syntyneitä johtopäätöksiä ja lopputuloksia, vaikka standardissa ne mainitaankin yhtenä mahdollisena osioon sisällytettävänä asiana. Sveitsissä 52 prosentissa tilintarkastuskertomuksista oli KAM:n kohdalla jonkinlainen tieto tarkastuksen tuloksesta tai johtopäätöksistä. Kuitenkaan yhdessäkään tilintarkastuskertomuksessa ei oltu tuotu julki selkeitä havaintoja, löydöksiä, numeraalisia tietoja virheellisyyksistä tai tietoja sisäisten kontrollien puutteista. Raportin mukaan johtopäätöksistä ja lopputuloksista oli raportoitu viidellä eri tavalla. 63 prosentissa tilintarkastaja ilmoitti, että hän on samaa mieltä johdon käyttämien oletusten kanssa. 21 prosentissa tapauksista tilintarkastaja puolestaan ilmoitti, ettei tilintarkastuksen aikana ole havaittu kyseistä seikkaa koskevia olennaisia

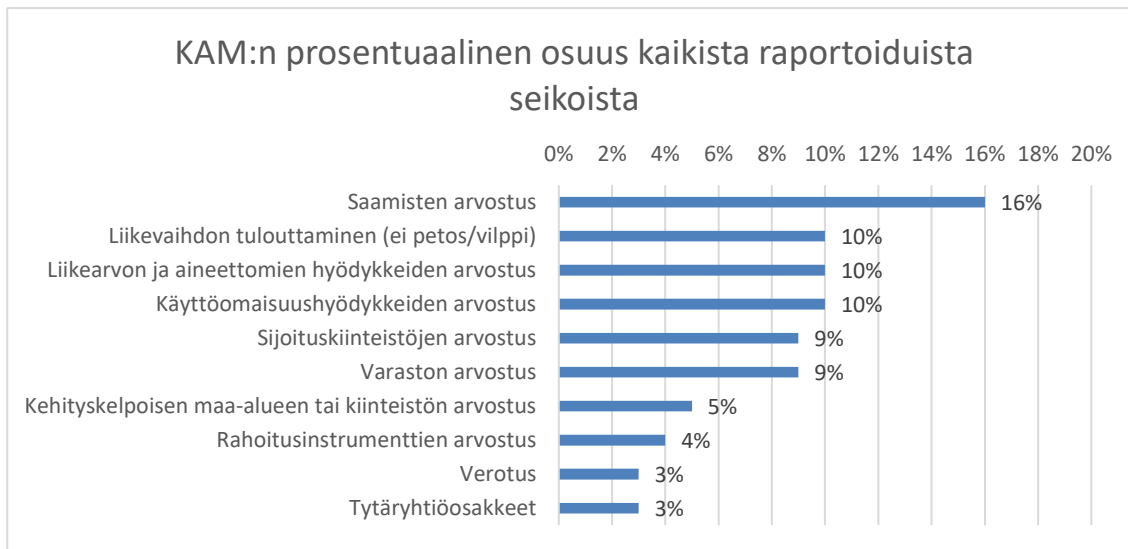
virheellisyyksiä. Raportin mukaan johtopäätösten raportoiminen on tärkeä asia, koska niiden avulla tilintarkastuskertomuksen lukijat saavat selkeämmän kuvan käsitellystä KAM:sta. (Deloitte 2017, 14.)

PwC on puolestaan julkaisut raportin KAM:n ensimmäisestä soveltamisvuodesta Singaporessa. Singaporessa tilintarkastuskertomuksissa on ollut keskimäärin 2,3 KAM:ia ja KAM:ien lukumäärä on vaihdellut nollasta kahdeksaan. Tämä on jonkin verran pienempi lukema verrattuna Sveitsiin, mutta melko paljon pienempi verrattuna Iso-Britanniaan. Raportin mukaan Singaporen pienempi lukumäärä KAM:eissa voi johtua siitä, että Iso-Britanniassa tarkastusvaliokunnan tulee raportoida keskeisistä tilinpäätösinformaatioon liittyvistä riskeistä. Tilintarkastajat ovat puolestaan pyrkineet yhdenmukaistamaan raportointiaan olennaisen virheellisyyden riskeistä tarkastusvaliokunnan raportoinnin kanssa. Toinen syy koskee puolestaan siitä, että FTSE 250 -indeksiin kuuluvat yritykset ovat paljon suurempia, monimutkaisempia ja kansainvälisempiä kuin singaporelaiset pörssiyritykset. (PwC 2017, 8.)

Singaporessa KAM:ien keskimääräinen lukumäärä nousee yrityksen markkina-arvon kasvaessa. Tämä on linjassa sen oletuksen kanssa, että KAM:ien lukumäärä riippuu yrityksen koosta ja monimutkaisuudesta. Markkina-arvoltaan alle 10 miljoonan dollarin yrityksissä keskimääräinen KAM:n lukumäärä oli 1,8. Markkina-arvoltaan yli 10 miljoonan, mutta alle 100 miljoonan dollarin yrityksissä keskimääräinen KAM:n lukumäärä oli 2,2. Markkina-arvoltaan 100 miljoonan dollarin ja yhden miljardin dollarin välissä olevilla yrityksillä keskimääräinen lukumäärä oli 2,4. Tämä sama lukema oli myös markkina-arvoltaan 1 miljardin ja 10 miljardin välissä olevilla yrityksillä. Selvä hyppäys KAM:ien lukumäärässä tapahtui markkina-arvoltaan yli kymmenen miljardin dollarin yrityksissä. Näiden yritysten tilintarkastuskertomuksissa oli keskimäärin 4 KAM:ia. (PwC 2017, 8.)

PwC:n Singaporea käsittelevässä raportissa tarkastellaan myös toimialojen välisiä eroja. Raportin tulosten perusteella ei voi tehdä suoraan johtopäätöksiä siitä, että toimialan luonne vaikuttaisi KAM:ien lukumäärään, koska toimialojen väliset erot eivät olleet merkittäviä. Tulosten perusteella voidaan myös havaita, että toimialojen sisäiset erot KAM:ien lukumäärässä ovat melko suuret. Raportin mukaan teknologiasektorilla oli korkein keskiarvo ja pienin puolestaan palvelusektorilla. Toimialatarkastelun ulkopuolella ovat monialayhtiöt. Näissä monialayhtiöissä KAM:ien keskimääräinen lukumäärä oli selvästi suurempi kuin yksittäisten toimialojen yhtiöissä. Ensimmäisien vuosien aikana toimialojen väliset erot voivat vaihdella, koska tilintarkastajat hakevat vielä sopivia käytäntöjä. Iso-Britannian havaintojen perusteella KAM:ien lukumäärässä on tapahtunut merkittäviä muutoksia etenkin niissä toimialoissa, jotka ovat olleet ensimmäisinä vuosina asteikon ääripäissä. Raportin mukaan on kuitenkin odotettavissa, että KAM:ien lukumäärä kehittyy ajan myötä vastaamaan toimialan riskiprofiilia. (PwC 2017, 9.)

Singaporessa yleisin KAM koskee saamisten arvostusta. Tämä KAM ei ollut kärkipäässä Sveitsissä tai Iso-Britanniassa, mutta tämä KAM on kuitenkin linjassa sen oletuksen kanssa, että suurin osa raportoiduista seikoista tulee koskemaan taseen eri erien arvostusta ja arvonalentumista. Toiseksi yleisin seikka koski liikevaihdon tulouttamista ja kolmanneksi yleisin liikearvon arvonalentumista ja muita aineettomia hyödykkeitä. Nämä kaksi seikkaa ovat olleet kärjessä myös Sveitsissä ja Iso-Britanniassa. Sveitsiin ja Iso-Britanniaan verrattuna kuitenkin etenkin verotus oli paljon harvinaisempi. Seuraavassa kuviossa on listattu kymmenen yleisintä KAM:ia Singaporessa. Prosentuaalinen osuus kuvastaa KAM:n osuutta kaikista raportoiduista KAM:eista. (PwC 2017, 11.)

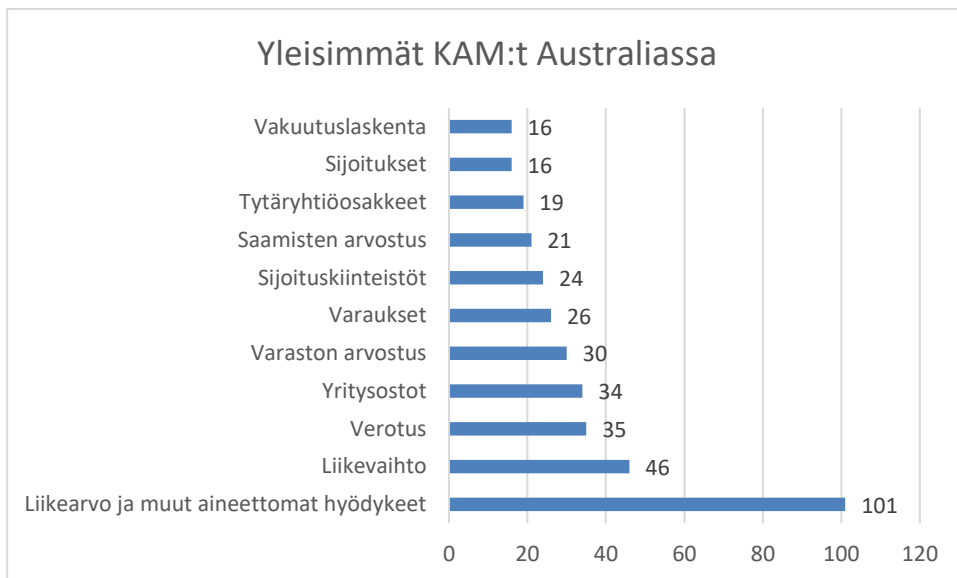
Kuvio 13 KAM:t ensimmäisenä vuonna Singaporessa (PwC 2017, 11)

Havaintojen perusteella toimialan luonne näyttäisi vaikuttavan raportoinnin painopistealueisiin. Esimerkiksi pankki- ja finanssisektorilla kolme yleisintä KAM:ia olivat rahoitusinstrumenttien arvostus (29%), saamisten arvostus (24%) ja vakuutus sopimusten kirjanpito käsittely (12%). Valmistustoimintaa harjoittavissa yrityksissä kolme yleisintä KAM:ia olivat puolestaan saamisten arvostus (19%), käyttöomaisuushyödykkeiden arvostus (14%) ja varaston arvostus (14%). Kiinteistöyhtiöillä kolme yleisintä KAM:ia olivat hieman ennakoidusti sijoituskiinteistöjen arvostus (41%), kehityskelpoisten kiinteistöjen tai maa-alueiden arvostus (22%) sekä liikevaihdon tuloutus (8%). Vähittäis- ja tukkukauppaa harjoittavien yritysten tilintarkastuskertomuksissa kolme yleisintä KAM:ia olivat puolestaan saamisten arvostus (26%), varaston arvostus (23%) sekä käyttöomaisuushyödykkeiden arvostus (9%). (PwC 2017, 11-13.)

Myös Singaporea koskevassa raportissa on tarkasteltu sitä, miten KAM:n kuvauksessa raportoidaan tilintarkastuksen tuloksista tai johtopäätöksistä. Tilintarkastuksen tulosten ja johtopäätösten sisällyttäminen tilintarkastusprosessista kertovaan kuvaukseen voi eten-

kin vähentää epävarmuutta, joka liittyy tilintarkastajan kyseistä seikkaa koskevaan ratkaisuun ja tilintarkastajan muodostamaan lausuntoon koko tilinpäätöstopasolla. ISA 701 -standardissa ei ole nimenomaista raportointivaatimusta jokaisen KAM:n tilintarkastuksen tuloksista tai johtopäätöksistä, mutta yksilöllisten tulosten raportoinnista kuitenkin selkeästi kannustetaan kyseisessä standardissa. Viime kädessä raportointiratkaisu tuloksista ja johtopäätöksistä kuitenkin perustuu tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan. Tilintarkastajan on kuitenkin oltava varovainen sanavalinnoissa raportoidessaan KAM:n tarkastuksen tuloksista ja johtopäätöksistä. Singaporessa 42 prosentissa tilintarkastuskertomuksista oli raportoitu KAM:n kohdalla myös tarkastuksen tuloksista tai johtopäätöksistä. Tämä on melko sama prosenttiosuus kuin Sveitsissä, jossa 52 prosentissa tilintarkastuskertomuksista oli KAM:n kohdalla jonkinlainen tieto tarkastuksen tuloksesta tai johtopäätöksistä. Havaintojen mukaan Singaporessa tilintarkastusyhteisö vaikutti merkittävästi siihen, miten tilintarkastuksen tuloksista tai johtopäätöksistä raportoidaan yksittäisen KAM:n kohdalla. Taustalla voikin hyvin olla suurien tilintarkastusyhteisöjen globaaleja ohjeistuksia. (PwC 2017, 14-15.)

KPMG on puolestaan julkaissut raportin KAM:ien raportoinnista Australiassa. Australiassa tilintarkastuskertomukset ovat pituudeltaan keskimäärin 5,7 sivua ja tilintarkastuskertomukseen sisältyy keskimäärin 2,8 KAM:ia. KAM:ien lukumäärä vaihtelee puolestaan tilintarkastuskertomusten välillä yhdestä kuuteen. Käytännössä yleisimmät KAM:t ovat hyvin pitkälti samankaltaisia kuin muissa maissa raportoidut KAM:t. KPMG:n raportissa on aineistona 128 Australian pörssissä noteerattua yhtiötä. Kaikista yleisin KAM on selkeästi liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet, joka oli yli sadassa tilintarkastuskertomuksessa. Liikevaihtoon liittyvät KAM:t sisältyivät puolestaan neljäänkymmeneenkuuteen tilintarkastuskertomukseen. Kolmanneksi yleisin KAM oli verotus, joka on ollut myös varsin yleinen KAM myös muissa maissa. Seuraavassa taulukossa on esitetty kymmenen yleisintä KAM:ia Australiassa. (KPMG 2017, 1-7.)

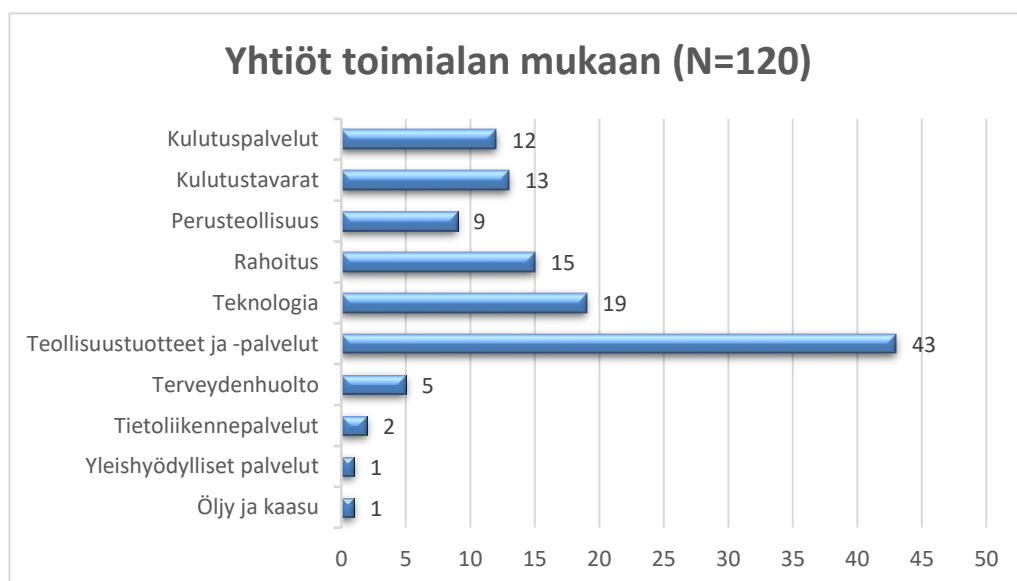
Kuvio 14 Kymmenen yleisintä KAM:ia Australiassa (KPMG 2017, 1).

Kuten Iso-Britannian, Sveitsin, Singaporen ja Australian ensimmäisien vuosien tulokista voidaan havaita, yleisimmät KAM:t ovat melko samoja eri maissa. Tämä ei sinänsä ole yllättävää, koska tilintarkastuksen yleisimpien käytäntöjen ja toimintatapojen tulisi olla melko samoja globaalisti. Tällöin tilintarkastuksessa kiinnitetään huomiota etenkin olennaisiin ja johdon harkintaa sisältäviin eriin ja tietoihin. Kuitenkin paikallinen lainsäädäntö ja erilaiset yritykset voivat merkittävästi vaikuttaa raportoitujen KAM:ien sisältöön ja tiettyjen KAM:ien yleisyyteen.

4 TUTKIMUSMENETELMÄT JA AINEISTO

Tutkielman aineistona on käytetty Helsingin pörssin (Nasdaq Helsinki) yhtiöiden tilintarkastuskertomuksia tilikaudelta 2016. Aineistoon on valittu kaikki yhtiöt, jotka ovat olleet 1.1.2017 listautuneina Helsingin pörssin päälistalle. Aineistoista on rajattu pois ne päälistan yhtiöt, joiden kotipaikka ei ole Suomi. Tämän vuoksi aineistosta on rajattu pois Endomines, Nordea, Sotkamo Silver, SSAB sekä Telia. Lisäksi yhtiöiden tilikauden tulee päättyä myöhemmin kuin 15.12.2016, koska uudet tilintarkastuskertomusta koskevat standardit koskevat 15.12.2016 jälkeen päättyviä tilikausia. Tämän takia aineistosta on rajattu pois Saga Furs (tilikausi 1.11.-31.10) sekä Panostaja (tilikausi 1.11-31.10). Rajauksien jälkeen aineisto sisältää yhteensä 120 tilintarkastuskertomusta. Tilintarkastuskertomukset on saatu yritysten sijoittajasivuilla julkaistuista vuosikertomuksista ja tilinpäätöksistä. Liitteessä 1 on listattu tutkielman aineistona olevien yhtiöiden tiedot toimialasta, tilintarkastusyhteisöstä sekä aineiston lähteestä.

Tutkielman aineistoon kuuluvia yhtiöitä ja niiden tilintarkastuskertomuksia on luokiteltu kolmen eri kriteerin perusteella. Nämä kriteerit ovat yhtiön toimiala, yhtiön koko sekä tilintarkastusyhteisö. Yhtiöiden toimialajaotteluna on käytetty Helsingin pörssin käyttämää toimialajaottelua, jossa on yhteensä kymmenen eri toimialaa. Toimialoittain tarkasteltuna voidaan huomata, että selvästi suurin toimiala on teollisuustuotteet ja -palvelut (43 yhtiötä), johon kuuluu yli kolmannes aineiston yhtiöistä. Kuvioista 15 voidaan havaita, että toiseksi suurin toimiala on teknologia (19 yhtiötä) ja kolmanneksi suurin on rahoitus (15 yhtiötä). Nämä kolme toimialaa kattoivat lähes 65 prosenttia koko populaatiosta. Aineistossa on kaksi toimialaa, joissa on vain yksi yhtiö. Nämä toimialat ovat öljy ja kaasu sekä yleishyödylliset palvelut. Myös tietoliikennetoimialalta on aineistossa vain kaksi yhtiötä.

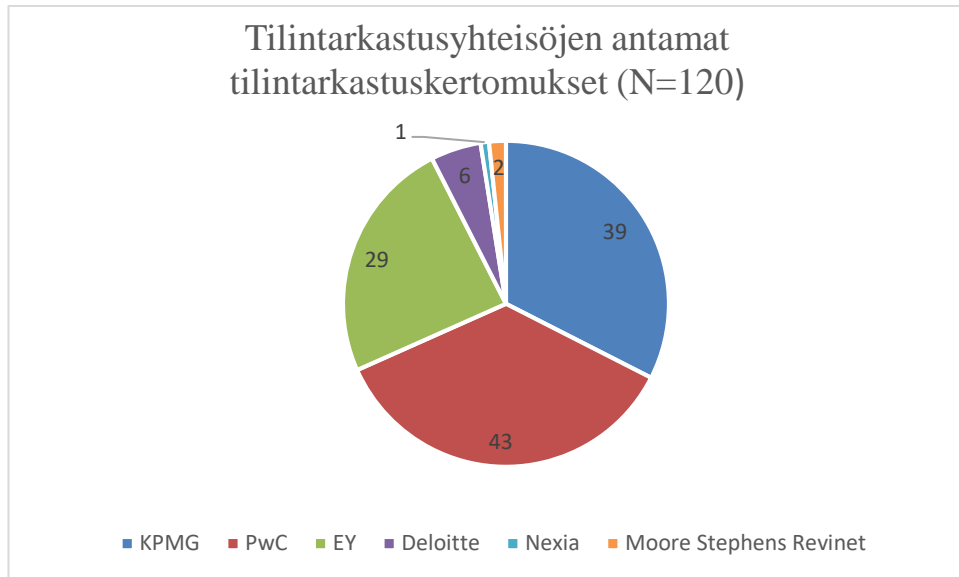
Kuvio 15 Aineiston yhtiöt toimialan mukaan

Yhtiön koon luokittelussa on käytetty yhtiön markkina-arvoa. Helsingin pörssissä listatut yhtiöt on jaettu kolmeen ryhmään markkina-arvon mukaan: suuret yhtiöt (Large Cap), keskisuuret yhtiöt (Mid Cap) ja pienet yhtiöt (Small Cap). Suurten ryhmään kuuluvat yhtiöt, joiden markkina-arvo on yli miljardi euroa. Keskisuurten ryhmään kuuluvat yritykset, joiden markkina-arvo on yli 150 miljoonaa, mutta pienempi kuin miljardi euroa. Pienten ryhmän muodostavat puolestaan yritykset, joiden markkina-arvo on alle 150 miljoonaa euroa. Markkina-arvoryhmät tarkastetaan puolivuositain 1. tammikuuta ja 1. heinäkuuta perustuen yhtiön osakkeiden marraskuun ja toukokuun kaupankäyntimäärillä painotettuun keskikurssiin. Tässä tutkielmassa on käytetty tilannetta, joka on ollut voimassa 1.1.2017. Taulukossa 2 on jaoteltu aineiston yhtiöt markkina-arvon ja toimialan mukaan. Markkina-arvoon perustuvan luokittelun mukaan lukumäärällisesti suurimman ryhmän muodostavat pienet yhtiöt, johon kuuluu yhteensä 49 yhtiötä. Toiseksi eniten yhtiöitä kuuluu keskisuurten yritysten ryhmään (45 kappaletta) ja vähiten suurten yritysten ryhmään (26 kappaletta).

Taulukko 2 Yhtiöiden jaottelu toimialan ja markkina-arvon perusteella.

	Suuret	Keskisuuret	Pienet	Yhteensä
Kulutuspalvelut	1 (8,33%)	6 (50,00%)	5 (41,67%)	12
Kulutustavarat	3 (23,08%)	6 (46,15%)	4 (30,77%)	13
Perusteollisuus	5 (55,56%)	2 (22,22%)	2 (22,22%)	9
Rahoitus	3 (20,00%)	7 (46,67%)	5 (33,33%)	15
Teknologia	2 (10,53%)	4 (21,05%)	13 (68,42%)	19
Teollisuustuotteet ja -palvelut	7 (16,28%)	17 (39,53%)	19 (44,19%)	43
Terveystieteet	1 (20,00%)	3 (60,00%)	1 (20,00%)	5
Tietoliikennepalvelut	2 (100%)	-	-	2
Yleishyödylliset palvelut	1 (100%)	-	-	1
Öljy ja kaasu	1 (100%)	-	-	1
Yhteensä	26	45	49	120

Kolmas yhtiöitä koskeva luokittelu koskee yhtiön valitsemaa tilintarkastusyhteisöä. Tämän luokittelun avulla saadaan myös selville, kuinka monta tilintarkastuskertomusta eri tilintarkastusyhteisöt ovat antaneet. Aineiston perusteella voidaan havaita, että eniten tilintarkastuskertomuksia antoi PwC (43 kappaletta). Yhteensä ns. Big 4 -tilintarkastusyhteisöt, eli PwC, Deloitte, EY ja KPMG, antoivat 97,5 prosenttia kaikista tilintarkastuskertomuksista. Muut tilintarkastusyhteisöt antoivat vain 2,5 prosenttia kaikista tilintarkastuskertomuksista. Tähän ryhmään kuuluvat tilintarkastusyhteisöt Moore Stephens Rivinet (2 kappaletta) ja Nexia (1 kappaletta).

Kuvio 16 Aineiston tilintarkastuskertomukset tilintarkastusyhteisön mukaan

Tutkielman empiirinen osuus on toteutettu analysoimalla tilintarkastuskertomuksia. Empiirisen osuuden pääasiallisena tavoitteena on saada tilastollista tietoa siitä, miten Helsingin pörssissä listattujen yritysten tilintarkastuskertomuksissa on raportoitu uuden ISA 701 -standardin mukaisesti tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. Uusien tilintarkastuskertomusten tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa on kuvattu ne seikat, jotka ovat ammatillisen harkinnan mukaan olleet merkittävimpiä seikkoja tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilintarkastuksessa. Tosin PwC:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa on muista tilintarkastuskertomuksista poiketen annettu yhteenveto tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista jo tarkastuksen yleinen lähestymistapa -osiossa. Seuraavassa esimerkissä on kuvattu, kuinka KONE Oyj:n tilintarkastuskertomuksessa on annettu yhteenveto KAM:eista.

Tarkastuksen yleinen lähestymistapa

Yhteenveto

Kuva 1 Yhteenveto KONE Oyj:n KAM:eista tilintarkastuskertomuksessa (Kone 2017, 83)

KAM:t ovat kuvattu tilintarkastuskertomuksissa otsikkotasolla, minkä lisäksi jokaisen KAM:n kohdalla on kerrottu, miksi kyseinen seikka on tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka ja kuinka kyseisiä seikkoja on käsitelty tilintarkastuksessa. Lisäksi jokaisen KAM:n kohdalla on viittaus tilinpäätösinformaatioon. Kuvassa 2 on esimerkki, miten Nokian Renkaat Oyj:n tilintarkastuskertomuksessa on kuvattu yhtä tilintarkastuksen kannalta keskeistä seikkaa.

TILINTARKASTUKSEN KANNALTA KESKEISET SEIKAT	KUINKA KYSEISIÄ SEIKKOJA KÄSITELTIIN TILINTARKASTUKSESSA
Myyntituotot ja myyntisaamisten arvostaminen (Konsernitilinpäätöksen laatimisperiaatteet sekä liitetiedot 20 ja 29)	
<ul style="list-style-type: none"> ■ Myyntisaamisten määrä konsernin taseessa 31.12.2016 on yhteensä 374,3 miljoonaa euroa. ■ Toimialalle on tyypillistä, että myynti on kausiluonteista, ja asiakkaille myönnettävät maksuajat ovat pitkiä. ■ Konsernin merkittävän markkina-alueen Venäjän epävarman taloustilanteen johdosta saamisten perintäympäristö Venäjällä on ollut haasteellinen. 	<p>Olemme suorittaneet muun muassa seuraavat tarkastustoimenpiteet:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Olemme arvioineet ja testanneet mm. myyntitapahtumien rekisteröimiseen ja kirjaamiseen, asiakastietojen ylläpitämiseen sekä hintamuutosten hyväksymiseen liittyviä sisäisiä kontrolleja. ■ Olemme arvioineet konsernin luotonvalvontaprosessia ja perehtyneet siihen liittyvään ohjeistukseen ja muuhun dokumentaatioon sekä konsernitaseella että konsernin eri yhtiöissä. ■ Olemme arvioineet luottotappioriskin sekä kirjattujen luottotappiovarausten tasoa perustuen tietoihin konsernin myyntisaamisista ja asiakkaista.

Kuva 2 Esimerkki Nokian Renkaat Oyj:n tilintarkastuskertomuksesta (Nokian Renkaat 2017, 65)

Aineistossa havaittiin otsikkotasolla yhteensä 347 KAM:ia. Tilintarkastuskertomuksissa raportoidut KAM:t on jaoteltu aineiston tutkimisen jälkeen kahdeksantoista eri kategoriaan. KAM:t ovat vielä melko uusia asia, joten mitään varsinaista ohjetta tai sääntöä KAM:ien luokittelulle ei ole olemassa. KAM:ien luokittelussa on käytetty apuna pääasiassa tilintarkastusyhteisöjen julkaisemia raportteja. Kategoriat on jaoteltu pääosin tilinpäätöserätasolla, mutta osa kategorioista muodostui aiheista, jotka eivät ole tilinpäätös-eriä. Näitä eriä ovat esimerkiksi IT-järjestelmät ja kontrolliympäristö sekä yrityksen saaneerausmenettelyt. Taulukossa 3 on listattu kaikki KAM-kategoriat. Tämän lisäksi taulukossa on annettu jokaisesta kategoriasta yksi esimerkki kategorioiden selkiyttämiseksi.

Taulukko 3 KAM-kategoriat

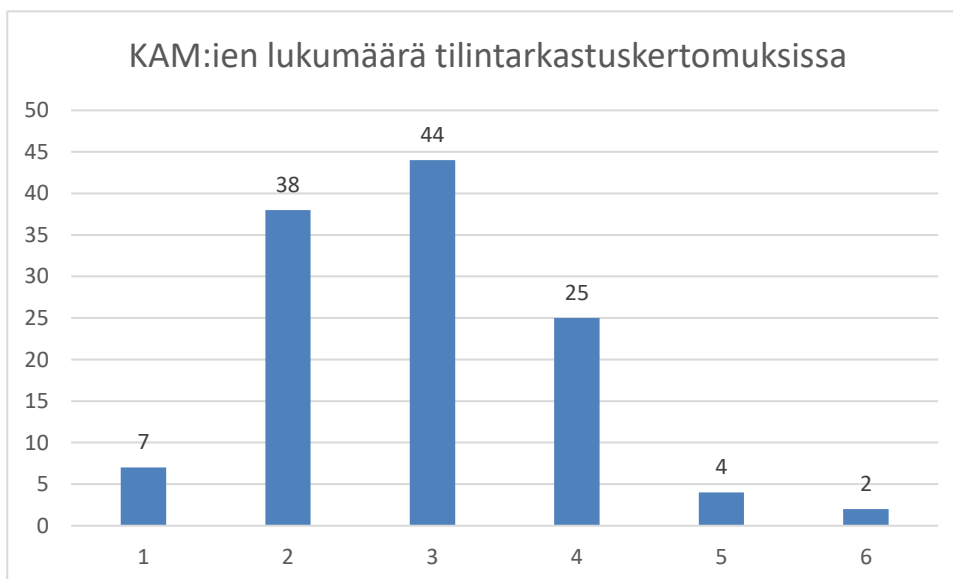
Kategoria	Esimerkki
Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet	Liikearvon ja rajoittamattoman taloudellisen vaikutusajan omaavien tuotemerkkien arvostus
Aineelliset hyödykkeet	Aineellisten käyttöomaisuushyödykkeiden arvostus
Sijoituskiinteistöt	Sijoituskiinteistöjen arvostus ja arvonmuutos
Sijoitukset	Osuudet osakkuusyhtiöissä tase-erän arvostus
Vaihto-omaisuus	Vaihto-omaisuuden arvostus ja olemassaolo
Myyntisaamiset	Yli 360 päivää erääntyneiden myyntisaamisten arvostus
Rahoitusinstrumentit ja suojauslaskenta	Rahoitusinstrumenttien käypä arvo ja suojauslaskenta
Velat	Kanta-asiakasohjelma Finnair Plus -velan arvostus
Varaukset/oikeusasiat	Varausten kirjaaminen ja arvostus
Verotus	Ohjelmistotuotteiden ulkomaan myynteihin liittyvien lähdeverojen käsittely emoyhtiön verotuksessa
Liikevaihto	Liikevaihdon oikeellisuus ja tuloutusajankohta
Kulut/kustannukset	Jälkikustannusten jaksotus
Emon KAM:t (tytäryhtiöosakkeet)	Tytäryhtiöosakkeiden arvostaminen
Maksuvalmius/rahoitusjärjestelyt	Konsernin rahoitusjärjestelyt
IT-järjestelmät ja taloudellisen raportoinnin kontrolliympäristö	Taloudelliseen raportointiin liittyvä kontrolliympäristö ja tietojärjestelmät
Yrityshankinnat ja -sulautumiset	Alcatel Lucentin hankinnan käsittely kirjanpidossa
Työsuhde-etuudet ja eläkevastuut	Etuuspohjaiset eläkkeet
Yrityksen saneerausmenettelyt	Saneerausmenettelyiden sekä toiminnan uudelleen järjestelyn vaikutus emoyhtiön tilinpäätökseen

Pääosin aineiston KAM:ien luokittelu eri kategorioihin oli melko suoraviivaista, mutta joissain tapauksissa luokittelussa on täytynyt käyttää enemmän harkintaa. Aineiston luokittelun yhteydessä KAM:t on pisteytetty eri kategorioihin siten, että jokainen oma KAM on yhden pisteen arvoinen. Aineistossa on kuitenkin myös sellaisia KAM:eja, jotka viittaavat otsikkotasolla myös kahteen eri kategoriaan. Tällainen KAM voi olla otsikkotasolla esimerkiksi liikearvon ja aineellisten hyödykkeiden arvostus. Tällaisessa tapauksessa molemmat mainitut kategoriat saivat luokittelussa 0,5 pistettä. Tämän luokittelun avulla KAM:ien yhteismäärä pysyi alkuperäisessä 347 kappaleessa. Tämän luokittelun avulla saatiin selville, mitkä ovat kaikista yleisimpiä KAM:eja suomalaisten pörssiyritysten tilintarkastuskertomuksissa.

5 TUTKIMUSTULOKSET

5.1 Yleisimmät KAM:t

Ennen uusien tilintarkastuskertomusten julkaisua Balanssi-lehdessä arvioitiin syksyllä 2016, että pörssiyhtiöiden uudistuneissa tilintarkastuskertomuksissa KAM:ien määrä tulee todennäköisesti vaihtelevaan kahden ja kahdeksan välillä hieman yhtiöistä riippuen (Savtschenko 2016, 63). Tutkimusaineiston 120 tilintarkastuskertomuksessa oli yhteensä 347 KAM:ia. KAM:ien määrä vaihteli tilintarkastuskertomuksissa yhden ja kuuden välillä keskiarvon ollessa 2,89 ja mediaanin 3. Myös KAM:ien moodi eli havaintoaineiston useimmin esiintyvä arvo on 3. Kuten kuviosta 17 voidaan havaita, pienin määrä KAM:ejä (1 kpl) oli seitsemässä tilintarkastuskertomuksessa (5,83%), kun taas suurin määrä KAM:ejä (6kpl) oli vain kahdessa tilintarkastuskertomuksessa (1,66%). Merkittävä osa tilintarkastuskertomuksista sisälsi joko kaksi, kolme tai neljä KAM:ia, koska näiden tilintarkastuskertomusten osuus kaikista tilintarkastuskertomuksista oli 89,2 prosenttia. Tulos vastaa varsin hyvin muista maista saatuja tietoja. KAM:ien keskiarvo on tosin melko paljon pienempi kuin Iso-Britanniassa ensimmäisenä vuonna (4,2), mutta toisaalta Iso-Britannian oma sääntely eroaa hieman ISA 701 -standardista. Varsinaisia vertailumaita ovat ISA 701 -standardia ensimmäistä kertaa soveltavat maat. Näissä esimerkiksi Sveitsissä oli ensimmäisenä vuonna 2,8 KAM:ia (Deloitte 2017), Singaporessa 2,3 KAM:ia (PwC 2017) ja Australiassa 2,8 KAM:ia (KPMG 2017).

Kuvio 17 KAM:ien lukumäärä Helsingin pörssin yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa

Suurin osa KAM:eista koskee Helsingin pörssissä joko liikearvoa ja muita aineettomia hyödykkeitä tai liikevaihtoa. Tulosten perusteella lähes puolet KAM:eista koskee näitä kahta kategorialla (48,7%). Tämä tulos ei sinänsä ole yllättävä, koska myös muissa maissa suurin osa KAM:eista on liittynyt joko liikevaihtoon tai liikearvoon ja muihin aineettomiin hyödykkeisiin. Tosin kolmannessa luvussa tarkastelluissa esimerkkimaissa missäkään liikevaihto ei ollut kaikista yleisin KAM, toisin kuin Suomessa. Kolmanneksi yleisin KAM koskee vaihto-omaisuutta ja neljänneksi yleisin verotusta. Nämä kaksi KAM:ia erottuvat vielä lukumäärällisesti selvästi muista KAM:eista. Muut tilintarkastuskertomuksissa mainitut KAM:t ovat selkeästi harvinaisempia.

Kuvio 18 Eri KAM:ien yleisyys Helsingin pörssissä listattujen yritysten tilintarkastuskertomuksissa

Liikevaihto on tilinpäätöksen kannalta olennainen tieto ja keskeinen yrityksen suorituksen mittari, mikä voi toimia kannustimena kirjata tuottoja väärälle tilikaudelle tai tulouttaa liikevaihtoa väärin perustein. Johto voi esimerkiksi kokea painetta saavuttaa

asetetut liikevaihtotavoitteet. Liikevaihdon KAM viittaa käytännössä liikevaihdon tulouttamisperiaatteisiin ja erityisesti liikevaihdon tulouttamiseen oikealle kaudelle. Tällöin puhutaan yleensä tuotteiden ja palvelujen myynnin katkosta. Liikevaihdon kirjaamisen kannalta on keskeistä, että yhtiö on siirtänyt omistukseen liittyvät merkittävät riskit ja edut asiakkaalle myyntisopimuksen ja soveltuvien säännösten mukaisesti. Myös pitkäaikaisprojektit muodostavat merkittävän liikevaihtoon liittyvän riskin. Pitkän valmistusajan vaativat hyödykkeet ja pitkäaikaisprojektit tuloutetaan osatuloutusmenettelyä käyttäen, jolloin liikevaihdon tulouttamiseen voi liittyä merkittävästi johdon harkintaa tulouttamisessa sovellettavan valmistusasteen arvioimiseen.

Uusissa tilintarkastuskertomuksissa liikevaihtoon liittyvät KAM:it liittyvät pääasiassa joko pitkäaikaishankkeiden liikevaihdon tuloutukseen tai hieman yksinkertaisemmin myyntituottojen kirjaamiseen, myynnin tuloutukseen ja liikevaihdon katkoon. Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa on perusteltu monella eri tavalla ja yleensä hieman yrityksen luonteesta riippuen, miksi liikevaihto on yksi tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. Käytännössä yleisin perustelu on riski siitä, että myynti ei tuloudu oikealle kaudelle tai myynti ei ole tapahtunut oikeassa suuruudessa. Esimerkiksi Nesteen tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että uusiutuvien tuotteiden -segmentissä tapahtuu merkittävän suuruisia yksittäisiä toimituksia, jolloin tässä segmentissä lähellä tilikauden loppua toteutuviin liiketapahtumiin liittyy riski siitä, että liiketapahtumia kirjattaisiin väärälle tilikaudelle (Neste 2017, 198).

Pitkäaikaisissa projekteissa suurin riski liittyy puolestaan valmistusasteen määrittämiseen. Valmistusasteen mukainen tuloutus vaatii tulevien myyntien ja kustannusten tarkkaa ennustamista ja harkintaan perustuvia ratkaisuja, jolloin tilintarkastuksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota johdon arvioiden ja periaatteiden asianmukaisuuteen. Tilintarkastuskertomuksissa on usein myös perusteltu pitkäaikaisprojektien vaatimaa suurta huomiota niiden usein monimutkaisiksi räätälöityjen ratkaisujen takia.

Liikevaihtoon liittyviä tilintarkastustoimenpiteitä on pääsääntöisesti selostettu melko laajasti, mutta melko yleisellä tasolla. Kuvatuissa tarkastustoimenpiteissä on useimmiten kerrottu sekä kontrollien tarkastuksesta että suoritetuista aineistotarkastustoimenpiteistä. Pitkäaikaishankkeiden tulouttamiseen liittyvissä tilintarkastuskertomuksissa on erityisesti raportoitu siitä, miten tilintarkastuksessa on keskitytty johdon laatimien ennusteiden ja tuloutusperiaatteiden tarkastamiseen. Esimerkiksi Cargotecin tilintarkastuskertomuksessa on kerrottu siitä, että tilintarkastuksen aikana on varmistettu fyysisen valmistusasteen oikeellisuus vertaamalla käytettyä valmistusastetta asianmukaiseen taustadokumentaatioon (Kuva 3). Liikevaihdon katkoon liittyvissä KAM:eissa on puolestaan pääsääntöisesti mainittu liikevaihtoon liittyvien kontrollien testauksesta että suoritetuista aineistotarkastustoimenpiteistä. Esimerkiksi Nesteen tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että liikevaihdon tuloutusajankohtaan on vastattu testaamalla tuloutukseen liittyviä kontroleja sekä tarkastamalla taseeseen sisältyviä saldoja ja yksittäisiä tapahtumia, jotka ovat

toteutuneet joko välittömästi ennen vuoden vaihdetta tai heti sen jälkeen (Neste 2017, 198).

Konsernitilinpäätöksen tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka	Miten seikkaa on käsitelty tilintarkastuksessa
<p>Pitkäaikaishankkeiden tuloutus Katso konsernitilinpäätöksen liitetiedot 1, 2 ja 6.</p> <p>Konsernilla on merkittäviä pitkäaikaishankkeita Kalmar- ja MacGregor-segmenteissä. Nämä pitkäaikaishankkeet ovat usein monimutkaisia räätälöityjä ratkaisuja ja täyttävät pitkäaikaishankkeiden tuloutusmääritelmän.</p> <p>Tuotot pitkäaikaishankkeista tuloutetaan valmistusasteen perusteella. Valmistusaste määritetään hankkeen fyysisen valmistumisen perusteella tai tarkasteluhetken mennessä toteutuneiden menojen suhteena hankkeen arvioituihin kokonaismenoihin.</p> <p>Pitkäaikaishankkeiden tuloutukseen liittyy johdon harkintaan perustuvia arvioita, jotka perustuvat aikaisempaan kokemukseen ja tulevaisuuden tapahtumia koskeviin odotuksiin. Merkittävin arvio liittyy hankkeen ennustettuihin kokonaiskustannuksiin, johon vaikuttaa useat eri asiat, kuten raaka-aineiden ja työn ennustetut kustannukset sekä sopimuksiin liittyvät erityiset riskit.</p> <p>Johdon harkintaan perustuvasta arvionvaraisuudesta johtuen pitkäaikaishankkeiden tuloutus on tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka.</p>	<p>Tilintarkastustoimenpiteemme sisälsivät sekä kontrollien tarkastusta, että valittuihin merkittäviin pitkäaikaishankkeisiin kohdistettua aineistotarkastusta.</p> <p>Kontrollien tarkastuksessa keskityimme konsernin käyttämiin tietojärjestelmiin sekä hankkeiden ennustamiseen ja tulouttamiseen liittyviin kontroleihin.</p> <p>Aineistotarkastuksessa keskityimme erityisesti johdon laatimien ennusteiden tarkastamiseen. Tarkastustoimenpiteemme sisälsivät tarkastuksen kohteeksi valittujen pitkäaikaishankkeiden osalta mm. seuraavat toimenpiteet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varmistimme, että sovellettu tuloutustapa on asianmukainen sopimuksen ehdot huomioiden; • Tasmäytimme tuottoennusteen myyntisopimukseen huomioiden sopimukseen mahdollisesti tehdyt muutokset; • Tarkastimme kustannusennusteen valitsemalla otoksen ennusteeseen sisältyviä kustannuskomponentteja, jotka tasmäytimme taustadokumentaatioon; ja • Laskimme myyntituoton uudelleen valmistusasteen perusteella. Tarkastimme valmistusasteen oikeellisuuden vertaamalla hankkeen toteutuneita menoja hankkeen ennustettuihin kokonaismenoihin. Fyysistä valmistusastetta sovellettaessa varmistimme sen oikeellisuuden vertaamalla käytettyä valmistusastetta asianmukaiseen taustadokumentaatioon.

Kuva 3 Esimerkki Cargotec Oyj:n tilikauden 2016 tilintarkastuskertomuksesta koskien pitkäaikaishankkeiden tuloutusta (Cargotec 2017, 107)

Toiseksi yleisin KAM koskee liikearvoa ja muita aineettomia hyödykkeitä. Liikearvon ja muiden aineettomien hyödykkeiden korkealle määrällä tilintarkastuksen kannalta keskeisissä seikoissa on mahdollisesti olemassa monia syitä, mutta selvästikin yksi merkittävä syy on yrityskauppojen kasvanut lukumäärä viimeisten vuosikymmenien aikana. Liikearvoa syntyy yrityskaupoissa, jos kauppahinta ylittää ostettavan yrityksen tasearvon. Liikearvo edustaa näin ollen maksua sellaisista varoista, jotka eivät ole yksinään yksilöitävissä eivätkä merkittävässä taseeseen erikseen, mutta joista hankkijaosapuoli odottaa saavansa taloudellista hyötyä tulevaisuudessa. Liikearvon ja muiden aineettomien hyödykkeiden KAM koskee suurimmaksi osaksi nimenomaan liikearvon arvonalentumistes-tausta. Monissa yrityksissä liikearvon määrä on myös merkittävä, minkä takia liikearvon arvonalentumistes-taus on valittu usein tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi.

IFRS-standardien mukaan liikearvosta ei kirjata poistoja, vaan yritysten on testattava liikearvon määrää mahdollisten arvonalentumisten varalta vuosittain. Lisäksi tilintarkastuskertomuksissa on usein mainittu perusteluksi se, että liikearvon arviointiprosessiin liittyy hyvin paljon monimutkaisia ja arvionvaraisia oletuksia ja ennustuksia. Nämä koskevat mm. kannattavuutta, diskonttaus korkoa ja pitkän aikavälin kasvutekijöitä. Esimerkiksi Huhtamäen tilintarkastuskertomuksessa on kuvattu liikearvon arvostuksen tärkeyttä tilintarkastuksen kannalta seuraavasti: ”Tilinpäätöshetkellä 31.12.2016 liikearvon määrä oli 669 miljoonaa euroa, joka on 23% kokonaisvaroista ja 57% omasta pääomasta. Johdon

vuosittain suorittama liikearvon arvonalentumistestaus oli tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka liikearvon määrän vuoksi ja koska arviointiprosessi sisältää johdon arvioita liiketoimintojen tuloksesta ja rahavirtojen diskonttauksessa käytettävästä diskonttokorosta” (Huhtamäki 2017, 63).

Miten seikkaa on käsitelty tilintarkastuksessa -osiossa on kuvattu melko samanlaisella tavalla arvoalentumistestaukseen liittyviä tilintarkastustoimenpiteitä. Näihin kuuluvat mm. IAS 36 Omaisuuserien arvon alentuminen -standardin mukaisten vaatimusten tarkastaminen, johdon käyttämän mallin matemaattisen oikeellisuuden tarkastaminen ja käytettyjen oletuksien vertaaminen ulkopuoliseen markkinainformaatioon. Toimenpiteissä viitataan myös usein erilaisten asiantuntijoiden suorittamaan työhön. Alapuolella on esimerkki Caverionin tilintarkastuskertomuksesta, jossa käsitellään liikearvon arvostamiseen kohdistunutta tilintarkastustyötä.

Konsernitilinpäätöksen tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka

Miten seikkaa on käsitelty tilintarkastuksessa

Liikearvon arvostaminen

Lisätietoja liikearvosta on esitetty konsernitilinpäätöksen liitetiedoissa 1 ja 14.

Konsernin liikearvon määrä 31.12. 2016 oli 339,8 miljoonaa euroa.

Liikearvo testataan mahdollisen arvonalentumisen varalta vuosittain ja aina, kun on viitteitä siitä, että kirjanpitoarvo saattaa olla alentunut. Testauksessa verrataan kerrytettävissä olevaa rahamäärää liikearvon kirjanpitoarvoon rahavirtaa tuottavissa yksiköissä.

Kerrytettävissä olevat rahamäärät määritetään käyttöarvoon perustuen. Käyttöarvolaskelmiin liittyy johdon merkittävää harkintaa erityisesti tulevaisuudessa syntyvien rahavirtojen ja diskonttauksessa käytettävien korkojen osalta.

Tilintarkastustoimenpiteemme keskittyivät liikearvon arvostukseen erän määrä ja siihen liittyvä johdon harkinta huomioon ottaen.

Olemme arvioineet johdon arvonalentumistestauslaskelmassa käyttämiä oletuksia.

Tarkastimme käyttöarvolaskelmissa käytettyjä menetelmiä vertaamalla niitä IAS 36 Omaisuuserien arvon alentuminen -standardin mukaisiin vaatimuksiin ja testasimme johdon käyttämän mallin matemaattisten oikeellisuuden.

Arvioimme rahavirtaennusteiden laatimisessa käytettävää prosessia ja vertasimme niissä käytettyjä lukuja viimeisimpiin hallituksen hyväksymiin budjetteihin.

Testasimme rahavirtaennusteiden perusteena olevat keskeiset oletukset, joita ovat muun muassa myyntiä ja kannattavuutta koskevat ennusteet, käytetty diskonttokorko sekä ennustejakson jälkeiseen aikaan sovelletut laskennalliset kasvuvauhdit.

Vertasimme tilikauden 2016 toteutuneita tuloslukuja vuonna 2015 tehdyssä arvonalentumistestauslaskelmassa käytettyihin vuoden 2016 tulosennusteisiin.

Arvioimme, oliko johdon tekemä herkkyysoanalyysi rahavirtaennusteeseen vaikuttavista keskeisistä tekijöistä asianmukainen ottamalla huomioon näissä keskeisissä oletuksissa tapahtuvien muutosten todennäköisyyden.

Lisäksi arvioimme mallissa käytettyjen diskonttokorkojen asianmukaisuutta.

Tarkastimme myös konsernitilinpäätöksen liitetiedoissa 1 ja 14 esitettyjen tietojen asianmukaisuuden.

Kuva 4 Esimerkki Caverion Oyj:n tilintarkastuskertomuksesta koskien liikearvon arvostamista (Caverion 2017, 69)

Liikearvon lisäksi liikearvon ja muiden aineettomien hyödykkeiden kategoriaan sisältyy jonkin verran myös muihin aineettomiin hyödykkeisiin liittyviä KAM:eja. Osassa KAM:eista liikearvo ja muu aineeton hyödyke on mainittu samassa KAM:issa. Tällainen on esimerkiksi Scanfilin tilintarkastuskertomuksessa mainittu KAM, joka koskee liikearvon ja yrityshankintoihin liittyvien asiakassuhteiden arvostusta (Scanfil 2017, 76). Vain kahdeksassa KAM:issa on viitattu pelkästään muuhun aineettomaan hyödykkeeseen kuin

liikearvoon. Nämä KAM:t koskevat aktivoitujen kehitysmenojen kirjaamista ja arvostusta, tavaramerkkien arvostusta sekä patenteja.

Vaihto-omaisuuden KAM koskee vaihto-omaisuuden arvostusta, olemassaoloa ja siihen liittyviä varauksia. Esimerkiksi Marimekon tilintarkastuskertomuksessa on kerrottu, että vaihto-omaisuus on valittu tilintarkastuksen painopistealueeksi, koska vaihto-omaisuuden arvo muodostaa merkittävän osan konsernin arvosta. Lisäksi tilintarkastuskertomuksessa on kuvattu, että vaihto-omaisuuskirjanpitoon sisältyy manuaalisia työvaiheita muun muassa arvostuksen ja varastoyhteenvedon kokoamiseen liittyen, mikä kasvattaa inhimillisen virheen riskiä. Kuvassa 5 on kuvattu kokonaisuudessa Marimekon tilintarkastuskertomuksen vaihto-omaisuutta koskeva osio. Puolestaan Amer Sportsin tilintarkastuskertomuksessa on kerrottu siitä, että vaihto-omaisuuden bruttomäärä ja siihen liittyvät varaukset ovat olennaisia tilinpäätöksen kannalta, koska ne sisältävät johdon harkintaa ja niihin kohdistuu nopeasta teknologisesta kehityksestä ja kulutuskysynnästä johtuvia muutoksia (Amer Sports 2017, 59).

Vaihto-omaisuuden arvostus ja olemassaolo

Viittaamme konsernin taseeseen ja konsernitilinpäätöksen liitetietojen kohtaan Vaihto-omaisuus

Vaihto-omaisuus muodostuu kankaista ja muista raaka-aineista sekä keskeneräisistä ja valmiista tuotteista, jotka käsittävät vaatteita, laukkuja, asusteita ja kodintavaroita.

Vaihto-omaisuus arvostetaan hankintamenoon tai sitä alhaisempaan todennäköiseen nettorealisointiarvoon. Valmistetun vaihto-omaisuuden hankintamenoon sisällytetään osuus tuotannon yleismenoista.

Vaihto-omaisuuden arvo muodostaa merkittävän osan konsernin varoista. Vaihto-omaisuuskirjanpitoon sisältyy manuaalisia työvaiheita mm. arvostukseen ja varastoyhteenvedojen kokoamiseen liittyen, mikä kasvattaa inhimillisen virheen riskiä.

Näistä seikoista johtuen varaston arvostus ja olemassaolo olivat painopistealueina tilintarkastuksessa.

Testasimme varaston arvostukseen ja varastosaldojen oikeellisuuteen liittyviä yhtiön avainkontroleja. Lisäksi suoritimme muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- Olimme läsnä vaihto-omaisuuden fyysisessä inventoinnissa muutamissa myymälöissä ja muissa varastoissa. Analysoimme yhtiön omia inventointituloksia ja inventaarierojen käsittelyä.
- Käytimme järjestelmäperusteisia analyyseja identifioidaksemme varastonimikkeiden yksikköhintoissa tapahtuneita odottamattomia muutoksia vuoden aikana ja tarkastimme niiden syitä.
- Testasimme otoksella varastonimikkeiden yksikköhintoja vertaamalla niitä viimeisimpään ostolaskuun.
- Vertasimme varastossa olevien tuotteiden kirjanpitoarvoa niiden todennäköiseen myyntihintaan todentaaksemme, ettei varasto ole yliarvostettu.

Kuva 5 Marimekko Oyj:n tilintarkastuskertomus ja vaihto-omaisuus (Marimekko 2017, 61)

Neljänneksi yleisin KAM koskee verotusta. Verotukseen liittyviä KAM:eja on aineistossa yhteensä 22 kappaletta. Tähän KAM-kategoriaan on laskettu erilaisia verotukseen liittyviä eriä ja tietoja. Monet pörssiyritykset toimivat hyvin kansainvälisesti, mikä tarkoittaa myös altistumista erilaisille verolainsäädäntöalueille. Esimerkiksi Konecranesin tilintarkastuskertomuksessa viitataan siihen, että konserni toimii poikkeavilla verolainsäädäntöalueilla, mikä johtaa subjektiivisiin ja monimutkaisiin tulkintoihin paikallisesta lainsäädännöstä. Tällöin konserni on myös eri viranomaisien arvioinnin kohteena. (Konecranes 2017, 129). Verotuksen merkittävyys korostuu tilintarkastuksen kannalta myös siten, että verotukseen liittyy usein harkinnanvaraisuutta ja tulevaisuuden ennusteita. Verotukseen

liittyvät KAM:t voidaan jakaa kahteen kategoriaan, jotka koskevat tuloverotusta sekä laskennallisten verosaamisen hyödynnettävyyttä ja arvostusta. Tuloverotukseen liittyviä KAM:ejä on aineistossa yhteensä kahdeksan kappaletta, kun laskennallisiin verosaamiin viittaavia KAM:ejä oli yhteensä neljätoista kappaletta.

Viidenneksi yleisin KAM-kategoria koskee sijoituksia. Tämän kategorian KAM:t koskevat taseen pysyvissä vastaavissa olevia pitkäaikaisia sijoituksia. Pitkäaikaisiin sijoituksiin sisältyvät yritystoimintaan liittyvät osakkeet ja osuudet sekä muut sijoitukset. Esimerkiksi UPM-Kymmeneen tilintarkastuskertomuksessa on mainittu tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi energiaosakkeiden arvostus. Tilintarkastuskertomuksessa on perusteltu kyseisen seikan tärkeyttä etenkin sillä, että kyseisen erän arvostusprosessi on arviovarainen sekä monimutkainen. Kyseiset osakkeet ovat listaamattomia oman pääoman ehtoisia sijoituksia ja niiden arvostusprosessi perustuu oletuksiin, joihin vaikuttavat odotukset tulevaisuuden markkinoista ja taloudellisista olosuhteista. (UPM-Kymmene 2017, 160.)

Kuudenneksi yleisin KAM koskee pääasiassa tytäryhtiöosakkeiden arvostusta, ja näissä KAM:eissa viitataan yleensä emon KAM:iin. Näissä raportoiduissa tapauksissa tytäryhtiöosakkeet muodostavat merkittävän tase-erän emoyhtiön erillistilinpäätöksessä. Tytäryhtiöosakkeiden arvonalentumista testataan liikearvon testaamisen yhteydessä ja mahdolliset viitteet konsernin liikearvon tai muiden omaisuuserien arvon alentumisesta saattavat vaikuttaa myös emoyhtiön tytäryhtiöosakkeiden arvoon. Esimerkiksi Raision (2017, 65) tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että tilintarkastuksen yhteydessä on erityisesti analysoitu tytäryhtiöosakkeiden arvostamisen asianmukaisuutta suhteessa tilikauden 2016 liikearvon arvonalentumistestauksen tuloksiin. Tytäryhtiöosakkeiden arvostuksen lisäksi tähän KAM-kategoriaan on myös sisällytetty tytäryhtiölle annettujen lainojen arvostus.

Seitsemänneksi yleisin KAM koskee aineellisia hyödykkeitä. Aineellisiin hyödykkeisiin kuuluvat esimerkiksi rakennukset ja tehtaat, biologiset hyödykkeet sekä koneet ja kalusto. Aineellisten hyödykkeiden KAM:eissa näkyikin vahvasti yrityksen toimiala. Esimerkiksi metsäteollisuuden yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa aineelliset hyödykkeet viittaavat biologisiin hyödykkeisiin. Stora Enson (2017, 2) tilintarkastuskertomuksessa mainitaan biologisten hyödykkeiden arvostus tilintarkastuksen kannalta keskeisenä seikkana biologisten hyödykkeiden arvostuksen sisältämän arvionvaraisuuden, hallintorakenteen monimutkaisuuden sekä konsernin biologisten hyödykkeiden tase-arvon olennaisuuden vuoksi. Kyseisessä tilintarkastuskertomuksessa mainitaan testaukseen liittyen mm. se, että tilintarkastuksessa on testattu konsernin tytäryhtiöiden omistamiin biologisiin hyödykkeisiin liittyviä johdon valvontakontrolleja sekä näiden hyödykkeiden olemassaolon ja arvostukseen liittyvien järjestelmien toimivuutta. Rakennuskoneiden ja -laitteiden vuokrausta harjoittavan Cramon (2017, 110) tilintarkastuskertomuksessa ai-

neelliset hyödykkeet viittaavat puolestaan koneisiin ja kalustoon. Cramon tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että aineelliset hyödykkeet ovat tilintarkastuksen kannalta keskeisen seikka, koska vuokrausliiketoiminnan koneet ja siirtokelpoiset tilat muodostavat noin 60 % konsernin taseen loppusummasta. Lisäksi kertomuksessa mainitaan, että liiketoiminta on vahvasti riippuvainen kaluston kunnosta ja saatavuudesta, minkä lisäksi kaluston poistoaikoihin ja vuosittaiseen arvonalentumisen arviointiin liittyvät johdon arviot voivat olla virheellisiä. Cramon kohdalla tilintarkastustoimenpiteinä mainitaan muun muassa kaluston hallinnan valvontaympäristöön liittyvien keskeisen kontrollien testaaminen sekä tarkastustoimenpiteiden painopisteenä olleet kaluston käyttöasteet, myyntitulokset kalustoa luovuttaessa, poistoajat sekä kaluston jäännösarvot.

Yrityshankinnat ja -sulautumiset on mainittu tilintarkastuskertomuksissa tilintarkastuksen kannalta keskeisinä seikkoina yhteensä kolmetoista kertaa. Esimerkiksi Nokian (2017, 213) tilintarkastuskertomuksessa yksi KAM viittaa yrityshankintoihin ja -sulautumisiin. Tämä KAM on otsikoltaan Alcatel Lucentin hankinnan käsittely kirjanpidossa. Tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että kyseinen seikka on tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka, koska hankinta on konsernin kannalta olennainen ja transaktion kirjanpitokäsittelyyn liittyy merkittävästi johdon harkintaa. Myös Tieto Oyj:n (2017, 131) tilintarkastuskertomuksessa mainitaan erään yrityshankinnan olevan tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka, koska hankintaan liittyy useita merkittäviä arvioita, jotka koskevat hankittujen varojen ja velkojen käypien arvojen määrittämistä.

Varaukset ja oikeusasiat on mainittu KAM:ina tilintarkastuskertomuksissa kolmetoista kertaa. Varausten lisäksi myös oikeusasiat on lisätty tähän kategoriaan, koska usein niistä on mainittu yhdessä varausten kanssa. Esimerkiksi Neste Oyj:n (2017, 199) tilintarkastuskertomuksessa mainitaan yhdeksi tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi riita-asiat ja mahdolliset oikeusprosessit. Tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että riita-asioiden ja oikeusprosessien kirjanpitokäsittelyä koskevaan arviointiin liittyy merkittävää johdon harkintaa. Nesteen tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että kanteista johtuva riski liittyy etenkin siihen, onko niistä esitetty riittävät tiedot tilinpäätöksessä, ja onko tilinpäätökseen merkitty riittävästi varauksia.

Myyntisaamiset on kymmeneksi yleisin KAM. Tutkielmassa käytetyn luokittelun perusteella kyseinen KAM on mainittu tilintarkastuskertomuksissa yhteensä 9,5 kertaa. Puolikas luku johtuu siitä, että myyntisaamiset on mainittu joissakin tilintarkastuskertomuksissa yhdessä jonkun muun kategorian kanssa, kuten liikevaihdon kanssa. Myyntisaamisista on mainittu esimerkiksi Outotec Oyj:n (2017, 87) tilintarkastuskertomuksessa, jossa korostetaan, että yhtiöllä on merkittäviä myyntisaamia maailmanlaajuiselta asiakaskunnalta. Myyntisaamiset on Outotecin kohdalla valikoitunut tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi etenkin sen takia, koska erääntyneiden myyntisaamisten määrä on merkittävä ja niiden arvostukseen liittyy merkittävä arviointiriski.

Rahoitusinstrumentteihin ja suojauslaskentaan liittyviä KAM:eja on yhteensä yhdeksän. Kaikissa näissä KAM:eissa ei ole mainittu yhdessä rahoitusinstrumentteja ja suojauslaskentaa, mutta esimerkiksi Fortumin (2017, 130) tilintarkastuskertomuksessa mainitaan tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi rahoitusinstrumenttien käypä arvo ja suojauslaskenta. Fortumin tapauksessa rahoitusinstrumenttien ja suojauslaskennan merkitystä korostaa se, että liiketoiminta on hyvin alttiina hintojen vaihtelulle sekä energian tuotannossa ja myynnissä. Tämän vuoksi johdannaissopimuksiin liittyvät varat ovat merkittäviä. Tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että rahoitusinstrumenttien käyvät arvot on määritetty arvostustekniikoilla, jotka usein vaativat johdon harkintaa. Suojauslaskenta puolestaan liittyy laskentamenetelmään, jonka tavoitteena on sovittaa yhteen suojauskohteen ja suojaavan instrumentin tuloslaskelmavaikutukset yrityksen kirjanpidossa ja pienentää näin tuloksen ja oman pääoman vaihtelua. Fortumin tilintarkastuskertomuksessa mainitaan suojauslaskennan osalta puolestaan se, että tilintarkastuksessa on kiinnitetty erityistä huomiota dokumentaatioon ja suojauslaskennan soveltamisen asianmukaisuuteen.

Taloudellisen raportoinnin kontrollit ja IT-järjestelmät on mainittu omana KAM:ina yhteensä seitsemän kertaa. Esimerkiksi Metsä Board Oyj:n (2017, 83) tilintarkastuskertomuksessa on mainittu tämän seikan olevan tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka, koska konsernitilinpäätös perustuu laajaan määrään tietovirtoja useista eri järjestelmistä. Metsä Boardin tapauksessa tarkastus on painottunut erityisesti täsmäytys- ja hyväksymiskontrollien testaukseen sekä käyttövaltuuksien hallinnan arviointiin.

Sijoituskiinteistöihin liittyviä KAM:eja on yhteensä kuusi. Esimerkiksi Orava Asuntorahasto Oyj:n (2017, 93) tilintarkastuskertomuksessa on ilmoitettu vain yksi KAM ja se koskee nimenomaan sijoituskiinteistöjä. Tilintarkastuskertomuksen mukaan sijoituskiinteistöt vaativat kyseisen yhtiön kohdalla merkittävästi huomiota tilintarkastuksessa, koska sijoituskiinteistöjen arvostaminen käypään arvoon edellyttää johdolta merkittäviä arvioita. Tilintarkastuskertomuksessa mainitaan myös tärkeänä huomiona, että on olemassa riski siitä, että johto vaikuttaa olennaisesti arvionvaraisiin eriin arvostuslaskelmissa saavuttaakseen arvostustason, joka täyttää markkinoiden odotukset.

Maksuvalmius ja rahoitusjärjestelyt on melko harvinainen KAM. Se on mainittu aineiston tilintarkastuskertomuksissa viisi kertaa. Yksi näistä tilintarkastuskertomuksista on Aspocomp Oyj:n (2017, 73) tilintarkastuskertomus, jossa mainitaan maksuvalmiuden olevan tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka, koska maksuvalmiuden arviointi ja kassavirtaennusteiden laatiminen edellyttävät johdolta merkittävää harkintaa. Tämä KAM esiintyy vain niillä yhtiöillä, joilla on ollut menneisyydessä vaikeuksia kassa- ja rahoitustilanteen kanssa.

Velat ja tarkemmin määritellen velan arvostus on luokittelun perusteella mainittu tilintarkastuskertomuksissa yhteensä neljä kertaa. Yksi näistä KAM:eista koskee kanta-asiakasohjelmaan liittyvän velan arvostusta ja kolme vakuutusvelan arvostusta. Finnairin

(2017, 84) tilintarkastuskertomuksessa on mainittu, että kanta-asiakasohjelma Finnair Plus –velan arvostus on tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka, koska kanta-asiakasohjelman velan arvostukseen liittyy merkittävää harkintaa. Tilintarkastuskertomuksen mukaan erityisesti kanta-asiakasohjelman pisteiden käyvän arvon määrittämiseen sekä erääntyneiden pisteiden kirjaamiseen liittyy harkintaa. Puolestaan Sampo Oyj:n (2017) tilintarkastuskertomuksessa yksi KAM on otsikoltaan vakuutusvelkojen arvostus. Tilintarkastuskertomuksen mukaan kyseinen seikka on tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka, koska vakuutusvelat perustuvat arvioihin tulevista korvausmaksuista. Nämä arviot puolestaan perustuvat oletuksiin, joihin sisältyy epävarmuutta.

Työsuhde-etuuksia ja eläkevastuita koskevat KAM:t ovat melko harvinaisia, koska niitä on yhteensä neljä. Eläkevastuita koskeva esimerkki löytyy esimerkiksi Finnairin (2017, 85) tilintarkastuskertomuksesta, jonka mukaan etuusperusteiset eläkkeet on määritetty tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi erän olennaisuuden ja siihen liittyvien arvioiden takia. Lassila & Tikanoja Oyj:n (2017, 105) tilintarkastuskertomuksessa on puolestaan mainittu työsuhde-etuudet ja niiden kirjaaminen tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi muun muassa sen takia, että Lassila & Tikanojan liiketoiminta on erittäin työvoimavaltaista, jonka vuoksi työsuhde-etuuksista aiheutuvien kulujen osuus konsernin liiketoiminnan kuluista on merkittävä. Yhtenä syynä on myös se, että palkanlaskennan tiedot kerätään lukuisten toimipisteiden ja palvelukohtaisten prosessien kautta.

Yrityssaneeraukseen viittaavia KAM:eja on kaksi kappaletta. Molemmat KAM:t löytyvät Componenta Oyj:n (2017) tilintarkastuskertomuksesta. Toinen näistä KAM:eista on otsikoltaan konsernitilinpäätöksen laajuus. Tilintarkastuskertomuksen mukaan konsernitilinpäätöksen laajuuden määrittämiseen liittyy johdon harkintaa meneillään olevien saneerausmenettelyjen takia. Näillä toimilla voi olla merkittäviä vaikutuksia emoyhtiön kykyyn käyttää määräysvaltaa tytäryhtiöissä. Toinen saneerausmenettelyjä koskeva KAM puolestaan koskee saneerausmenettelyjen sekä toiminnan uudelleen järjestelyn vaikutusta emoyhtiön tilinpäätökseen, koska taseessa olevat omaisuuserät koostuvat suurelta osin tytäryhtiöosakkeista sekä lainasaamisista tytäryhtiöiltä.

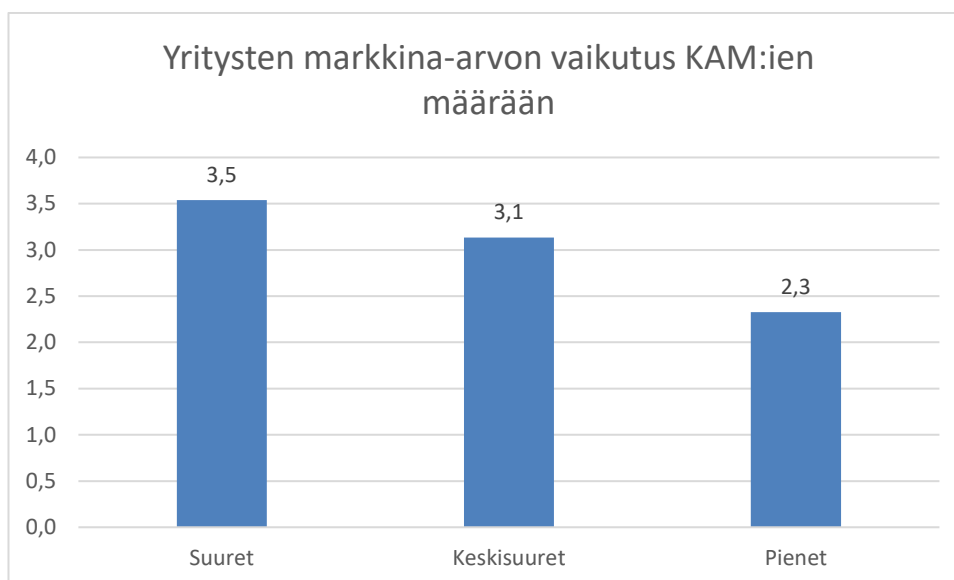
Kulut ja kustannukset on mainittu omana KAM:ina ainoastaan yhden kerran. Tämä kyseinen KAM löytyy Kone Oyj:n (2017, 85) tilintarkastuskertomuksesta otsikolla jälkikustannusten jaksotus. Tällä tarkoitetaan sitä, että jälkikustannuksia jaksotetaan toimitettuihin ja kirjanpidossa tuloutettuihin uuslaite- ja modernisointimyyntisopimuksiin liittyen. Tilintarkastuskertomuksessa mainitaan, että jälkikustannukset on valikoitunut tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi johtuen etenkin johdon harkintaan perustuvasta arvionvaraisuudesta.

5.2 Yritysten markkina-arvon ja toimialan merkitys

Markkina-arvoltaan suurimmat yhtiöt ovat lähtökohtaisesti toiminnoiltaan monimutkaisempia kuin pienemmät yhtiöt. Suuret yhtiöt ovat myös lähtökohtaisesti kansainvälisempiä kuin pienemmät yhtiöt, mikä tuo lisähaasteita suurempien yhtiöiden tilintarkastukseen. Näiden tekijöiden takia suurempien yhtiöiden tilintarkastukseen liittyy enemmän haasteita, mikä myös mahdollisesti näkyy KAM:ien määrässä.

Muissa maissa on havaittu, että markkina-arvoltaan suurimpien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa on raportoitu enemmän tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja kuin pörssin markkina-arvoltaan pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuskertomuksissa. Esimerkiksi Singaporessa KAM:ien keskimääräinen lukumäärää nousee yrityksen markkina-arvon kasvaessa (PwC 2017, 8). Myös Iso-Britannian raportointiympäristöstä saatujen tulosten perusteella on mahdollista, että riskikuvausten lukumäärä heijastelee yritysten kokoa ja monimutkaisuutta (FRC 2015, 17-18). Näiden tulosten perusteella on syytä olettaa, että myös Suomessa suurempien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa on raportoitu enemmän KAM:eja kuin keskisuurten ja pienien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa.

Aineiston luokittelun perusteella voitiin havaita, että myös Suomessa suurimpien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa on keskimäärin enemmän KAM:eja kuin pienten ja keskisuurten pörssiyritysten tilintarkastuskertomuksissa. Ensimmäisenä raportointivuotena suuriksi luokiteltujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa on keskimäärin 3,5 KAM:ia. Yhtiö kuuluu markkina-arvoltaan suurien yritysten kategoriaan, jos sen markkina-arvo on yli miljardi euroa. Markkina-arvoltaan keskisuurilla yrityksillä on tilintarkastuskertomuksissa puolestaan keskimäärin 3,1 KAM:ia. Tämä on vielä hieman suurempi luku kuin kaikkien yritysten keskimääräinen KAM:ien lukumäärä, joka on 2,89. Pienten yritysten, eli markkina-arvoltaan alle 150 miljoonan euron yritysten kohdalla, tilintarkastuskertomuksissa on puolestaan keskimäärin huomattavasti vähemmän KAM:eja. Aineiston luokittelun perusteella markkina-arvoltaan pienten yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa on keskimäärin 2,3 KAM:ia. Näiden lukujen perusteella voidaan todeta, että myös Helsingin pörssissä listattujen yhtiöiden kohdalla KAM:ien lukumäärään näyttäisi vaikuttavan yhtiön markkina-arvo. Kuviossa 19 on esitetty yritysten markkina-arvon vaikutus KAM:ien määrään.

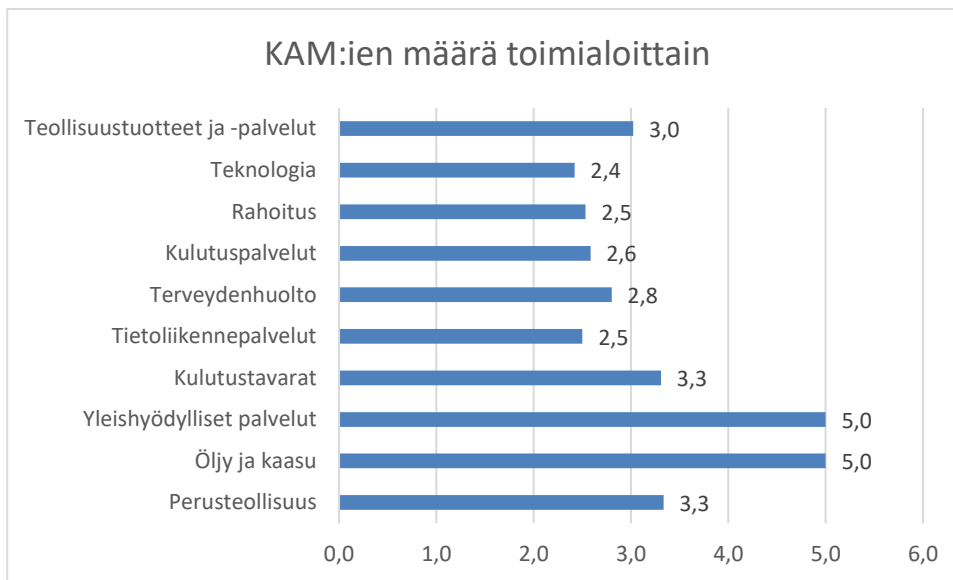

Kuvio 19 Pörssiyritysten markkina-arvo ja KAM:ien määrä

KAM:ien lukumäärää tilintarkastuskertomuksissa voidaan tarkastella myös toimialojen perusteella. KAM:ien määrää toimialoittain tarkastelemalla voidaan tarkastella, onko toimialalla mahdollisesti jotain vaikutusta KAM:ien määrään. Pitkälle tehtyjen päätelmien tekeminen on kuitenkin melko vaikeaa, koska aineiston koko on melko pieni. Helsingin pörssin suppeuden takia joillakin toimialalla saattaa aineistossa olla paljon markkina-arvoltaan pieniä yrityksiä tai esimerkiksi pelkkiä suuria yhtiöitä. Tämän vuoksi aineistosta ei voida tehdä pitkälle tehtyjä johtopäätöksiä toimialan vaikutuksesta KAM:ien määrään.

Toimialan tarkastelun perusteella voidaan havaita, että Helsingin pörssissä on kaksi toimialaa, jotka erottuvat selkeästi KAM:ien määrässä. Sekä öljy ja kaasut –toimialalla että yleishyödyllisissä palveluissa on raportoitu keskimäärin viisi KAM:ia tilintarkastuskertomuksessa. Toisaalta aineisto sisältää kummastakin toimialasta vain yhden yhtiön, joten tästä tuloksesta ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Kumpikin toimiala sisältää myös vain markkina-arvoltaan suuren yrityksen, mikä voi näkyä KAM:ien määrässä.

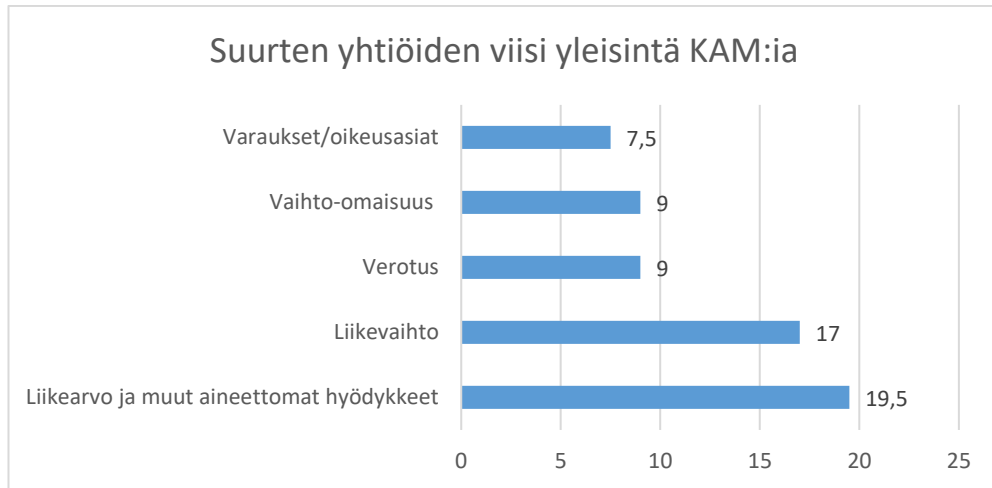
Kolmanneksi eniten KAM:eja on perusteollisuudessa sekä kulutustavarayhtiöissä. Näiden kahden toimialan yritysten tilintarkastuskertomuksissa on raportoitu keskimäärin 3,3 KAM:ia. Näillä toimialoilla on myös melko tasaisesti markkina-arvoltaan erilaisia yrityksiä, joten yrityksen koko ei pääse kovinkaan vahvasti vaikuttamaan KAM:ien keskiarvoon. Vähiten KAM:eja on puolestaan teknologiayhtiöillä. Teknologiatoimialalla on raportoitu keskimäärin vain 2,4 KAM:ia. Toisaalta aineiston teknologiayhtiöistä 68,4 prosenttia on markkina-arvoltaan pieniä yrityksiä, mikä voi osaltaan selittää sen, että tällä toimialalla on raportoitu kaikista vähiten KAM:eja. Kuviossa 20 on esitetty kaikkien toimialojen keskiarvot.

Kuvio 20 KAM:ien lukumäärän keskiarvo toimialoittain

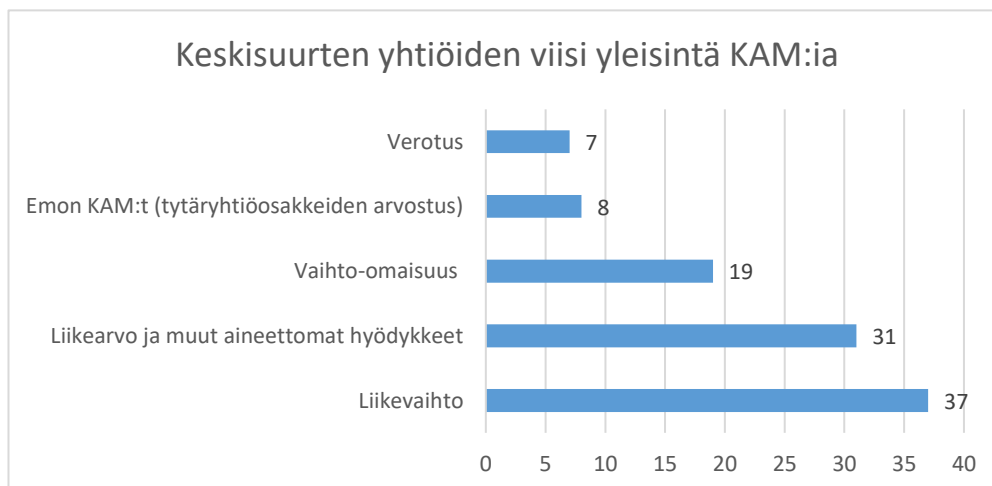
Yleisimpiä KAM:ejä voidaan myös vertailla yhtiöiden markkina-arvon perusteella. Tämän tarkastelun perusteella voidaan tarkastella sitä, eroavatko yleisimmät KAM:t yritysten markkina-arvon perusteella. Tarkastelun perusteella voidaan huomata joitakin eroja ryhmien välillä, vaikka pääasiassa yleisimmät KAM:t ovat melko samankaltaisia. Yksi mielenkiintoisimmista havainnoista koskee yleisintä KAM:ia eri ryhmissä. Koko aineistossa kaikista yleisin KAM koskee liikevaihtoa, mutta markkina-arvoltaan suurien yhtiöiden ryhmässä kaikista yleisin KAM koskee liikearvoa ja muita aineettomia hyödykkeitä. Keskiuurten ja pienten yhtiöiden joukossa liikevaihtoa koskeva KAM on puolestaan kaikista yleisin KAM. Suurten yhtiöiden muista ryhmistä poikkeavalle yleisimmällä KAM:lle voi olla monia syitä. Aineiston perusteella ei voida kuitenkaan tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä, mutta yksi selitys voi olla se, että suurten yhtiöiden kohdalla esimerkiksi liikearvon arvonalentumistestaus on paljon monimutkaisempi prosessi. Suurilla yhtiöillä on myös tavallisesti enemmän aineettomia hyödykkeitä, kuten esimerkiksi patenteja.

Kuviossa 21 on esitetty suurten yhtiöiden viisi yleisintä KAM:ia. Suurten yhtiöiden joukossa toiseksi yleisin KAM koskee liikevaihtoa ja kolmanneksi yleisin verotusta. Suurten yhtiöiden joukossa verotuksen KAM on kolmanneksi yleisin yhdessä vaihto-omaisuuden kanssa. Muissa ryhmissä verotus ei ole kolmen yleisimmän KAM:n joukossa, joten yritysten koko ja kansainvälisyys voi hyvinkin vaikuttaa verotuksen KAM:ista raportointiin. Viidenneksi yleisin KAM koskee puolestaan varauksia ja oikeusasioita. Tämä KAM koskee erityisesti suuria yhtiöitä, koska tämä KAM ei yllä muussa kahdessa ryhmässä viiden yleisimmän KAM:n joukkoon.

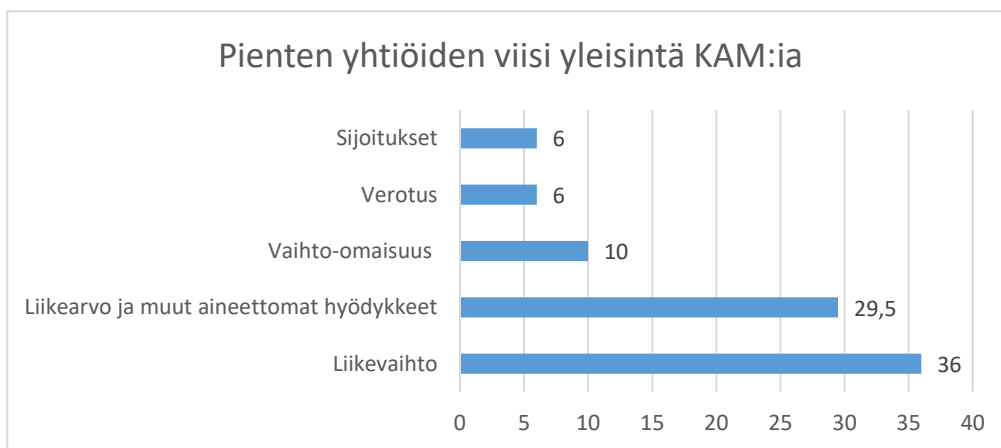
Kuvio 21 Suurten yhtiöiden viisi yleisintä KAM:ia

Keskisuurten yhtiöiden joukossa yleisin KAM koskee liikevaihtoa. Toisena on puolestaan liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet. Suurien yhtiöiden joukossa verotuksen ja vaihto-omaisuuden KAM ovat yhtä yleisiä, mutta keskisuurten yritysten joukossa vaihto-omaisuuden KAM on yksin kolmanneksi yleisin KAM, ja selkeästi yleisempi kuin verotuksen KAM, joka on vasta viidenneksi yleisin keskisuurten yhtiöiden kohdalla. Keskisuurten yhtiöiden viiden yleisimmän KAM:n joukossa on myös yksi KAM, joka ei yllä muissa ryhmissä viiden yleisimmän KAM:n joukkoon. Keskisuurten yhtiöiden neljänneksi yleisin koskee tytäryhtiöosakkeita ja niiden arvostamista. Tilintarkastuskertomuksessa näissä tapauksissa viitataan myös emoyhtiön KAM:eihin.

Kuvio 22 Keskisuurten yhtiöiden viisi yleisintä KAM:ia

Kuten kuviosta 23 voi havaita, myös pienten yhtiöiden kohdalla liikevaihtoa koskeva KAM on kaikista yleisin. Liikearvoa ja muita aineettomia hyödykkeitä koskeva KAM on puolestaan keskisuurten yritysten tapaan toiseksi yleisin. Pienten yhtiöiden kohdalla myös muut KAM:t noudattelevat myös melko samaa kaavaa kuin keskisuurten ja suurten yhtiöiden kohdalla. Keskisuurten yhtiöiden tapaan vaihto-omaisuuden KAM on yleisempi kuin verotuksen KAM. Vain suurien yhtiöiden joukossa verotuksen KAM yltää samalle tasolle vaihto-omaisuuden KAM:n kanssa. Pienten yhtiöiden kohdalla verotuksen KAM on neljänneksi yleisin yhdessä sijoitusten KAM:n kanssa. Pienten yhtiöiden kohdalta voidaan myös mainita kaksi KAM:ia viiden yleisimmän KAM:in ulkopuolelta. Pienten yhtiöiden kohdalla yhteensä seitsemän KAM:ia viittaa joko yrityksen maksuvalmiuteen tai yrityksen saneeraukseen. Näitä KAM:ejä ei havaittu muiden kuin pienien yhtiöiden joukosta.

Kuvio 23 Pienten yhtiöiden viisi yleisintä KAM:ia

Tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja voidaan tarkastella myös yritysten toimialojen perusteella. Tämän tarkastelun perusteella voidaan saada hieman osviittaa siitä, miten samanlaisia yleisimmät KAM:t ovat eri toimialojen välillä. Tosin kahdelta toimialalta on aineistossa vain yksi yritys, joten näiden toimialojen tarkastelu ei ole kovinkaan järkevää. Nämä kaksi toimialaa ovat yleishyödylliset palvelut sekä öljy ja kaasu. Taulukossa 4 on listattu kaikkien muiden Helsingin pörssin toimialojen viisi yleisintä KAM:ia.

Helsingin pörssin yleisin KAM koskee liikevaihtoa. Taulukon 4 mukaan liikevaihto on yleisin KAM melkein kaikilla toimialoilla. Niistä toimialoista, joissa on enemmän kuin kaksi yritystä aineistossa, vain perusteollisuudessa, kulutuspalveluissa ja rahoituksen toimialalla yleisin KAM on jokin muu kuin liikevaihto. Perusteollisuudessa yleisin KAM on hieman yllättäen liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet. Tosin aineelliset hyödykkeet ovat perusteollisuudessa yhtä yleinen KAM kuin liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet. Rahoituksen toimialalla on puolestaan muista toimialoista merkittävästi

eroava yleisin KAM, joka koskee sijoituksia. Tämä KAM ei ole tälle toimialalle välttämättä mitenkään yllättävä tulos. Rahoituksen toimialalla korostuu myös toinen KAM, joka ei ole kovinkaan yleinen muilla toimialoilla. Tämä kyseinen KAM koskee rahoitusinstrumentteja ja suojauslaskentaa. Kulutuspalveluiden toimialalla yleisin KAM on perusteellisuuden tapaan liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet.

Taulukko 4 Viisi yleisintä KAM:ia toimialoittain

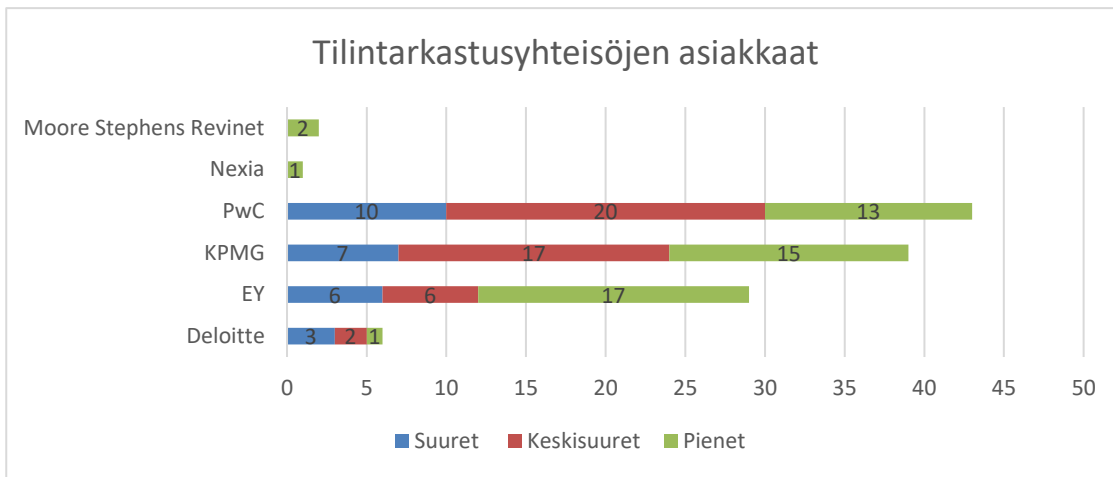
Perusteellisuus (9 yhtiötä)		Teknologia (19 yhtiötä)	
Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (5)		Liikevaihto (17)	
Aineelliset hyödykkeet (5)		Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (17)	
Vaihto-omaisuus (4)		Yrityshankinnat (5)	
Varaukset/oikeusasiat (4)		Verotus (3)	
Liikevaihto (3) / Verotus (3)		Myyntisaamiset (2)	
Teollisuustuotteet ja –palvelut (43 yhtiötä)		Kulutustavarat (13 yhtiötä)	
Liikevaihto (36)		Liikevaihto (11)	
Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (30,5)		Vaihto-omaisuus (10)	
Verotus (8)		Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (7,5)	
Tytäryhtiösakkeet (Emon KAM:it) (7)		Verotus (5)	
Varaukset/oikeusasiat (6) / Myyntisaamiset (6)		Tytäryhtiösakkeet (Emon KAM:it) (3)	
Tietoliikennepalvelut (2 yhtiötä)		Terveystieteet (5 yhtiötä)	
Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (2)		Liikevaihto (5)	
Liikevaihto (2)		Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (4)	
IT-järjestelmät ja raportoinnin kontrollit (1)		Yrityshankinnat (2)	
		Vaihto-omaisuus (1) / Tytäryhtiösakkeet (Emon KAM:it) (1) / Sijoitukset (1)	
Kulutuspalvelut (12 yhtiötä)		Rahoitus (15 yhtiötä)	
Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (10,5)		Sijoitukset (9)	
Liikevaihto (8)		Liikevaihto (7)	
Vaihto-omaisuus (3)		Rahoitusinstrumentit ja suojauslaskenta (6)	
Tytäryhtiösakkeet (Emon KAM:it) (2)		Sijoituskiinteistöt (5)	
Lukuisia KAM:eja 1kpl		Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet (3) / Velan arvostus (3) / IT-järjestelmät ja taloudellisen raportoinnin järjestelmät (3)	

5.3 Tilintarkastusyhteisöt

Raportointia tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista voidaan tarkastella myös tilintarkastuskertomusten laatijoiden, eli tilintarkastusyhteisöjen näkökulmasta. Tilintarkastusyhteisöt käyttävät hieman erilaisia pohjia tilintarkastuskertomuksissa, minkä vuoksi myös raportointi tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista eroaa hieman tilintarkastusyhteisöjen välillä. Raportointi eroaa myös lukumäärällisesti hieman tilintarkastusyhteisöjen välillä. Aineistossa on mukana yhteensä kuusi eri tilintarkastusyhteisöä. Näistä tunnetuimmat ovat ns. Big 4 –tilintarkastusyhteisöt, joihin kuuluvat Deloitte, EY, KPMG ja PwC. Muut kaksi tilintarkastusyhteisöä ovat hieman tuntemattomampia ja pie-

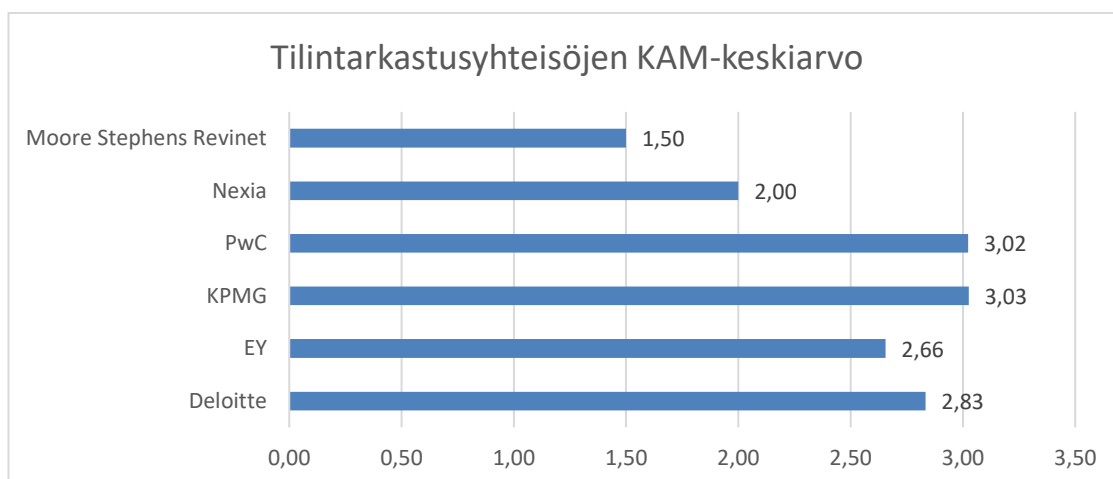
nempää. Kyseiset tilintarkastusyhteisöt ovat Nexia ja Moore Stephens Revinet. Näillä pienemmällä tilintarkastusyhteisöillä on myös asiakkaana ainoastaan markkina-arvoltaan pieniä yrityksiä.

PwC:llä on aineiston tilintarkastusyhteisöistä suurin määrä tilintarkastusasiakkaita. PwC:llä on myös eniten markkina-arvoltaan suuria yrityksiä. EY:llä on puolestaan kolmanneksi eniten asiakkaita, mutta toisaalta sillä on suurin määrä markkina-arvoltaan pieniä yrityksiä asiakkaana. Deloittella on puolestaan suhteessa eniten suuria yrityksiä asiakkaina, mutta toisaalta sillä on melko vähän asiakkaita, joten merkittäviä johtopäätöksiä ei voida tehdä annettujen tilintarkastuskertomusten KAM:ien keskiarvosta.

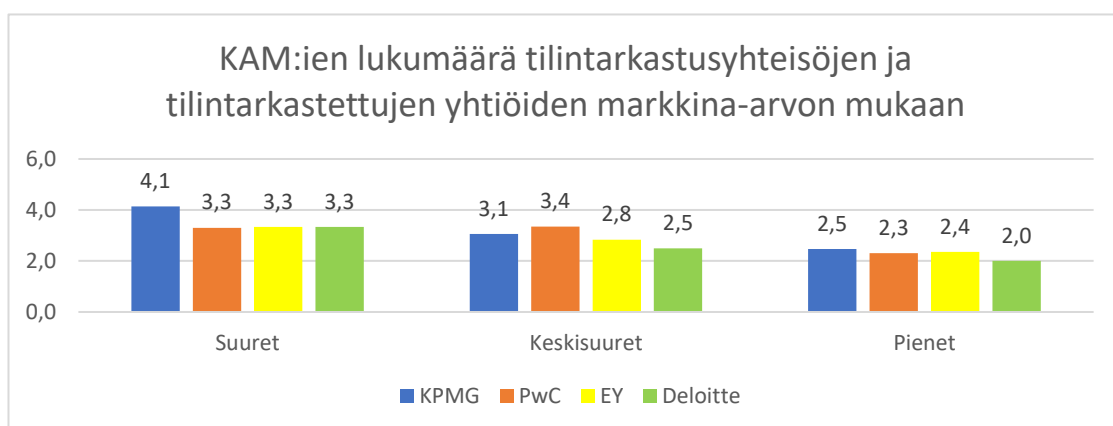
Kuvio 24 Tilintarkastusyhteisöjen asiakkaat markkina-arvon perusteella

Aineiston analyysin perusteella saatiin selville, että KPMG:n ja PwC:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa on kaikista korkein KAM:ien keskiarvo. Kuten kuviosta 25 voidaan nähdä, näillä tilintarkastusyhteisöillä on käytännössä sama keskiarvo, koska KPMG:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa keskiarvo on 3,03 ja PwC:n antamissa 3,02. Näiden kahden tilintarkastusyhteisön korkeampi keskiarvo ei sinänsä ole yllättävä, koska näillä kahdella tilintarkastusyhteisöllä on suhteessa enemmän suuria ja keskisuuria asiakkaita kuin muilla tilintarkastusyhteisöillä. Tosin Deloittella on ainoana tilintarkastusyhteisönä enemmän suuria asiakkaita kuin keskisuuria tai pieniä asiakkaita, mutta silti Deloitteen keskiarvo on pienempi kuin PwC:llä ja KPMG:llä. Tosin Deloitteen asiakkaiden määrä on huomattavasti pienempi, joten yksittäinen yhtiö vaikuttaa merkittävästi keskiarvoon. Big 4 –tilintarkastusyhteisöjen ulkopuolella olevien Moore Stephens Revinetin ja Nexian KAM-keskiarvo on merkittävästi suuria tilintarkastusyhteisöjä pienempi. Osaltaan pieni keskiarvo selittyy sillä, että näillä tilintarkastusyhteisöillä on aineistossa asiakkaana vain markkina-arvoltaan pieniä yhtiöitä.

Kuvio 25 KAM:ien keskiarvo tilintarkastusyhteisöjen antamissa tilintarkastuskertomuksissa

Jos raportoitujen KAM:ien määrää tarkastellaan tilintarkastusyhteisön ja tarkastettujen yritysten markkina-arvon avulla, voidaan KAM:ien lukumäärää tarkastella vielä yksityiskohtaisemmin tilintarkastusyhteisöjen välillä. Kuviossa 26 on esitetty Big 4 –tilintarkastusyhteisöjen antamien tilintarkastuskertomusten KAM:ien keskiarvot markkina-arvoltaan suurien, keskisuurien ja pienien yhtiöiden kohdalla. Kuvioista voidaan havaita, että KPMG:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen keskiarvo vaihtelee kaikista eniten (1,6). Puolestaan EY:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa vaihteluväli on keskiarvoissa kaikista pienin (0,9). Näiden lukujen perusteella voisi tehdä sen johtopäätöksen, että KPMG:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa tarkastettavan yhtiön markkina-arvo vaikuttaa eniten KAM:ien määrään. Käytetty analysointimenetelmä ei kuitenkaan mahdollista pitkälle meneviä johtopäätöksiä, koska aineisto ja erot ovat varsin pieniä. Myöskään sattuman vaikutusta ei ole mitenkään huomioitu.

Kuvio 26 KAM:ien lukumäärä tilintarkastusyhteisön ja yhtiöiden markkina-arvon mukaan

Suurien yhtiöiden kohdalla keskiarvot ovat melko yhteneväiset, koska PwC:llä, Deloitella ja EY:llä on sama keskiarvo (3,3). Ainoastaan KPMG:llä on suurien yhtiöiden kohdalla muita korkeampi KAM-keskiarvo (4,1) tilintarkastuskertomuksissa. Keskisuurien yhtiöiden kohdalla keskiarvoissa on puolestaan hieman enemmän hajontaa. PwC:llä on korkein keskiarvo (3,4) keskisuurien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa ja Deloitella alhaisin (2,5). Huomionarvoista on se, että PwC:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa on keskisuurien yhtiöiden kohdalla korkeampi keskiarvo kuin suurien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Keskisuurten yhtiöiden kohdalla tilintarkastusyhteisöjen välit ovat myös suurimmat. Pienien yhtiöiden kohdalla erot ovat puolestaan hieman pienemmät. Korkein keskiarvo on KPMG:llä, jonka tilintarkastuskertomuksissa on pienien yhtiöiden kohdalla keskimäärin 2,5 KAM:ia. Deloitteen kohdalla keskiarvo on 2. Deloitella on tosin vain yksi markkina-arvoltaan pieni asiakas.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

6.1 Johtopäätökset

Tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista raportointi on vielä melko tuore asia tilintarkastusalalla, joten tulevaisuudessa käytännöt ja painotukset voivat vielä kehittyä. Tilintarkastajat ovat tottuneet aktiiviseen ja yksityiskohtaiseen kommunikointiin tilintarkastukseen liittyvistä asioista ja tärkeistä havainnoista asiakkaan kanssa. Tilintarkastajan julkinen raportointi sidosryhmille on kuitenkin aikaisemmin ollut hyvin niukkaa, minkä vuoksi sidosryhmille on saattanut jäädä hieman epäselvä kuva suoritetusta tilintarkastuksesta ja sen laajuudesta. Uudistetun raportoinnin myötä tilintarkastajien tulee kuitenkin raportoida entistä läpinäkyvämmiin ja monipuolisemmin sidosryhmille tilintarkastukseen liittyvistä asioista.

Luonnollisestikin yksi mielenkiintoisimmista KAM:ien raportointia koskevista kysymyksistä koskee sitä, mistä seikoista tilintarkastajat raportoivat uudistetuissa tilintarkastuskertomuksissa. Helsingin pörssin yhtiöistä koostuvan aineiston analysoinnin perusteella voidaan havaita, että raportoiduista tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista erottuu selkeästi kaksi kategoriata. Nämä kaksi kategoriata koskevat liikevaihtoa sekä liikearvoa ja aineettomia hyödykkeitä. Tämä ei ole sikäli yllättävää, koska nämä kaksi kategoriata ovat olleet myös muissa maissa yleisimpien raportoitujen seikkojen kärjessä. Myös tilintarkastuksen näkökulmasta on melko loogista, että näistä kahdesta kategoriata raportoidaan kaikista yleisimmin. Liikevaihdon tarkastamiseen vaaditaan yleensä merkittävästi resursseja tilintarkastuksen aikana. Tämän lisäksi liikevaihdon tulouttamiseen voi liittyä etenkin pitkäaikaishankkeiden kohdalla merkittäviä johdon käyttämiä arvioita. Liikevaihto on myös yksi tärkeimmistä yrityksen toimintaa kuvastavista mittareista, johon liittyy etenkin yrityksen johdon kannalta yleensä merkittäviä tavoitteita ja paineita.

Aineettomien hyödykkeiden merkitys on puolestaan korostunut yritysmaailmassa, koska niillä on yhä suurempi merkitys yritysten kilpailuedussa. Yrityskauppojen määrä on puolestaan vaikuttanut liikearvon merkityksen kasvamiseen. IFRS:n mukaan liikearvosta ei tehdä poistoja, vaan liikearvolle tulee tehdä vuosittain arvonalentumistestaus mahdollisten arvonalentumisten takia. Tilintarkastuksen yhteydessä liikearvon arvonalentumistestaus on yleensä yksi vaativimmista ja haastavimmista osa-alueista etenkin pörssiyhtiöiden kohdalla. Haasteet liittyvät ensisijaisesti arvionvaraisten tulevaisuuden rahavirtojen ennusteiden tarkastamiseen sekä taustalla olevien oletusten oikeellisuuden tarkastamiseen. Arvonalentumistestaukseen liittyy myös yleensä merkittävä tilintarkastusriski, mikä lisää tilintarkastukseen käytettävää työmäärää. Yleensä liikearvon arvonalentumistestauksessa käytetään myös arvonnääritykseen erikoistuneita asiantuntijoita. Näiden seikkojen vuoksi ei olekaan yllättävää, että liikearvosta ja muista aineettomista

hyödykkeistä on raportoitu tilintarkastuksen kannalta keskeisenä seikkana niin monessa Helsingin pörssin yhtiön tilintarkastuskertomuksessa.

Yleisimpien KAM:ien joukosta erottuu selkeästi vielä kolmanneksi ja neljänneksi yleisin KAM. Kolmanneksi yleisin koskee vaihto-omaisuutta ja neljänneksi yleisin verotusta. Listalla seuraavat olevat KAM:t ovat jo sen verran harvinaisempia, etteivät ne erotu selkeästi joukosta. Kaiken kaikkiaan kategorioita on yhteensä kahdeksantoista kappaletta, mutta tutkielman kategoriat on muodostettu osin melko laveasti. Tässä tutkielmassa muodostetut kategoriat eivät pohjaudu mihinkään vakiintuneeseen luokitteluun, vaan kategorioiden pohjalla on aikaisemmin julkaistut tutkimukset ja artikkelit niin ulkomailta kuin Suomesta sekä tietynlainen subjektiivinen harkinta. Kategorioita olisi mahdollista jaotella vielä tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin, mutta tässä tutkielmassa käytetty jaottelu antaa kuitenkin riittävän kuvan yleisimmistä KAM:eista. Tulevaisuudessa on erityisen mielenkiintoista havainnoida, eroavatko yleisimmät KAM:t merkittävästi ensimmäisen raportointivuoden tuloksista. Tähän liittyen yksi tutkielman KAM:ien luokittelun heikkous liittyy siihen, että aineisto käsittää vain ensimmäisen vuoden, jolloin käytännöt ja raportoitavat asiat eivät ole vielä välttämättä täysin vakiintuneita. Ensimmäisen vuoden jälkeen tilintarkastajien ymmärrys standardin luonteesta varmastikin kasvaa. Lisäksi jatkossa tilintarkastajien tiedossa on muiden tilintarkastajien raportoimat seikat ja niiden määrä. Todennäköisesti ensimmäisen vuoden yleisimmät KAM:t ovat myös seuraavina vuosina yleisimpiä, mutta toivottavasti tilintarkastajat uskaltavat rohkeasti raportoida niistä seikoista, jotka ovat olleet sinä vuonna keskeisimpiä seikkoja tarkastettavien yhtiöiden kohdalla, eivätkä liiaksi tuijota edellisinä vuosina raportoituja seikkoja. Aikaisempina vuosina raportoituja seikkoja tarkastellaan kuitenkin varmasti KAM:eja määriteltäessä. Täten myös yksittäisten yhtiöiden tilintarkastuskertomusten vertailu eri vuosien välillä voi tarjota mielenkiintoisia tutkimusmahdollisuuksia.

Yksi mielenkiintoinen seikka koskee myös sitä, eroaako tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista raportoiminen yritysten markkina-arvon ja toimialan perusteella. Kuten oli hieman jo odotettavissa, markkina-arvoltaan suurien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa raportoidaan enemmän KAM:eja kuin markkina-arvoltaan keskisuurien ja pienien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Tämä johtuu varmastikin siitä, että suuret yhtiöt ovat paljon monimutkaisempia ja kansainvälisempiä kuin markkina-arvoltaan pienemmät yhtiöt. Suurien yhtiöiden tilintarkastus on myös paljon haastavampaa ja niihin liittyy yleensä paljon enemmän johdon käyttämää harkintaa. Ero voi johtua myös suuriin yhtiöiden liittyvästä informaatioympäristöstä. Suurien yhtiöiden julkaisemat osavuositiedot, vuosikertomukset ja tilinpäätökset ovat sisällöltään paljon laajempia kuin pienempien yhtiöiden kohdalla, joten tämäkin voi olla yhtenä syynä siihen, että suurille yhtiöille annetut tilintarkastuskertomukset ovat laajempia ja pidempiä.

Raportoidut KAM:t eroavat myös hieman markkina-arvoiltaan erilaisten yhtiöiden välillä. Kaikissa kolmessa ryhmässä kaksi yleisintä KAM:ia ovat samoja, tosin hieman eri

järjestyksessä. Nämä ovat liikevaihto sekä ja liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet. Erot näkyvät vasta kolmanneksi, neljänneksi ja viidenneksi yleisimpien KAM:ien kohdalla. Keskisuurissa ja pienissä yhtiöissä vaihto-omaisuudesta, sijoituksista sekä tytäryhtiöosakkeista raportointi korostuu enemmän kuin suurissa yhtiöissä. Suurissa yhtiöissä korostuu puolestaan enemmän verotuksesta sekä varauksista ja oikeusasioista raportointi. Aineiston perusteella ei voi kuitenkaan päätellä suoraan, että kyseisistä seikoista raportointi riippuisi aina suoraan yhtiön markkina-arvosta. Myös yhtiön toimiala voi vaikuttaa merkittävästi raportoituihin seikkoihin. Näiden havaintojen tarkempaan tarkasteluun tarvittaisiin suurempi aineisto sekä tarkempaa tilastollista analyysiä. Aineiston pienuuden vuoksi tässä tutkielmassa muutamat toimialat korostuvat melko paljon. Tämän lisäksi tutkielman tietynlainen rajoite liittyy siihen, että tutkielmassa on aineistona vain ensimmäisen raportointivuoden tiedot.

Aineiston pienuuden vuoksi myös toimialojen välinen vertailu on melko haastavaa. Esimerkiksi Helsingin pörssissä on vain yksi öljynjalostusyhtiö, kun puolestaan teknologiayrityksiä on 19 kappaletta. Myös toimialan sisäinen jakauma eri kokoihin yhtiöihin vaikuttaa merkittävästi aineiston analysointiin. Esimerkiksi yleishyödyllisissä palveluissa ei ole muita yrityksiä kuin yksi markkina-arvoltaan suuri yritys, kun puolestaan teknologia-alan yrityksistä lähes 70 prosenttia on markkina-arvoltaan pieniä yrityksiä. Tämä näkyy väistämättä toimialojen välisessä vertailussa, koska teknologia-alalla raportointiin kaikista toimialoista toisiksi vähiten KAM:eja, kun taas yleishyödylliset palvelut on listan kärjessä yhdessä öljy ja kaasu –toimialan kanssa. KAM:ien määrän vertailua kiinnostavampi seikka on puolestaan toimialojen väliset erot eri kategorioiden raportoinnissa.

Lähes kaikilla toimialoilla kaikista yleisin KAM koskee joko liikevaihtoa tai liikearvoa ja muita aineettomia hyödykkeitä. Ainoastaan rahoitusala sekä perusteollisuus erottautuvat yleisimmän KAM:n vertailussa. Perusteollisuudessa yleisimmät KAM:t ovat yhdessä aineelliset hyödykkeet sekä liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet. Rahoitus-alalla kaikista yleisin KAM koskee sijoituksia. Myös kaikista sijoituksia koskevista KAM:eista yli puolet kuului rahoitus-alalla toimiville yhtiöille. Rahoitus-alalla korostuivat myös muihin aloihin verrattuina sijoituskiinteistöt sekä rahoitusinstrumentit. Voidaankin todeta, että rahoitusalan yleisimmät KAM:t kuvastivat hyvin alan yhtiöitä.

Myös muilta aloilta erottuu KAM:eja, jotka ovat tietyllä toimialalla paljon yleisimpiä kuin muilla toimialoilla. Esimerkiksi vaihto-omaisuus on toisiksi yleisin KAM vain kulutustavarayhtiöiden joukossa. Tämä kuvastaa loogisesti ajatellen hyvin tämän alan yhtä tärkeintä tekijää. Vastaavasti aineelliset hyödykkeet on kaikista yleisin KAM ainoastaan melko pääomavaltaisessa perusteollisuudessa, jossa koneet ja kalusto sekä tehtaot ovat tärkeässä asemassa yritystoiminnassa. Metsäteollisuuden yhtiöiden kohdalla myös biologiset hyödykkeet ovat merkittävä erä, mikä näkyy myös niiden tilintarkastuskertomuksissa. Liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet korostuvat puolestaan eniten kulu- tuspalveluihin kuuluvissa yrityksissä, joiden tapauksessa voisi kuvitella aineettomien

hyödykkeiden muodostavan joissakin tapauksissa merkittäviä kilpailuetuja. Vaikka aineiston perusteella yleisimmät KAM:t näyttäisivät esiintyvän hieman toimialojen mukaan, jokainen KAM on kuitenkin lähtökohtaisesti raportoitu yhtiökohtaisesti. Tilintarkastuksen näkökulmasta on kuitenkin loogista, että tilintarkastuksessa otetaan huomioon yhtiön toimiala. Tämä näkyy väistämättä lopulta raportoituissa tilintarkastuksen kannalta keskeisissä seikoissa.

Raportoinnin tarkastelussa mielenkiinto kohdistuu myös tilintarkastusyhteisöjen väliin eroihin. Tietynlaisen rajoitteen tulosten analysoinnille aiheuttaa se, että aineisto käsittää vain ensimmäisen vuoden raportoinnin. Lisäksi tutkielmassa käytettyjen menetelmien johdosta aineistosta ei pysty tekemään pitkälle meneviä sekä tilastollisesti vakuuttavia johtopäätöksiä tilintarkastusyhteisöjen välisistä eroista, mutta tuloksista pystyy tekemään joitakin mielenkiintoisia havaintoja. Tulosten perusteella KPMG:llä ja PwC:llä on selkeästi korkein raportoitujen KAM:ien keskiarvo. PwC ja KPMG hallitsevat myös selkeästi pörssiyhtiöiden tilintarkastusmarkkinoita, koska näillä yhteisöillä on asiakkainaan merkittävästi enemmän pörssiyhtiöitä kuin muilla tilintarkastusyhteisöillä. Vastavasti pienimmät KAM:ien keskiarvot löytyvät Nexialta ja Moore Stephens Revinetiltä, joilla on vain muutama asiakas. Raportoitujen KAM:ien keskiarvo näyttäisi myös määrittävän jonkin verran suurien, keskisuurien ja pienien asiakkaiden suhteella. Esimerkiksi Big 4 –tilintarkastusyhteisöistä selkeästi pienin keskiarvo on EY:llä, mutta toisaalta EY:llä on asiakkaina merkittävästi enemmän markkina-arvoltaan pieniä pörssiyhtiöitä muihin suuriin tilintarkastusyhteisöihin verrattuna. Toisaalta korkein suurien asiakkaiden suhde on Deloittella, jolla on kuitenkin vasta kolmanneksi korkein raportoitujen KAM:ien keskiarvo. Toisaalta Deloittella on huomattavasti pienempi määrä asiakkaita muihin Big 4 –tilintarkastusyhteisöihin verrattuna, joten yksittäisten yhtiöiden merkitys korostuu paljon enemmän Deloitten kohdalla kuin esimerkiksi PwC:n ja KPMG:n kohdalla. Tulevaisuudessa tilintarkastusyhteisöt saattavat vielä muokata omia raportointitapojaan ja painotuksiaan, joten tilintarkastusyhteisöjen välisiä eroja on mielenkiintoista tarkastella myös tulevaisuudessa.

Tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista raportointi liittyy vahvasti tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuilun kaventamiseen. Tilintarkastajien raportointia on kritisoitu liian niukaksi ja perimmäinen syy tähän ollut pääasiallisen viestintäkanavan eli tilintarkastuskertomuksen muoto ja sisältö. Yritysten raportointivaatimukset ovat kasvaneet merkittävästi viimeisten vuosikymmenten aikana, mutta tilintarkastajien raportointia ei ole kuitenkaan aikaisemmin onnistuttu muuttamaan merkittävästi. Muiden kuin tilintarkastuksen parissa työskentelevien näkökulmasta tilintarkastuskertomukseen aikaisemmin kohdistuneet muutokset ovat olleet lähinnä kosmeettisia. Nämä muutokset eivät ole poistaneet tilintarkastuskertomuksen pääasiallista ongelmaa, eli sen standardisoitua luonnetta. Käytännössä tilintarkastuskertomukset ovat olleet identtisiä, jolloin tilintarkastuskertomuksen sisältö ei ole varsinaisesti ollut informaation lähde. Ainoastaan mahdollinen

mukautettu tilintarkastuskertomus on saattanut sisältää tärkeää informaatiota. Muut kuin vakiomuotoiset tilintarkastuskertomukset ovat kuitenkin harvinaisia pörssiyhtiöiden parissa.

Vanhat tilintarkastuskertomukset eivät ole myöskään antaneet käytännössä lukijoille mitään tarkempaa informaatiota suoritetusta tilintarkastuksesta. Lukijat ovat joutuneet tyytymään vakiomuotoiseen selostukseen tilintarkastajien tehtävistä, vastuista sekä suoritetusta tilintarkastuksesta. Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen suuri informaatiohyöty liittyykin nimenomaan siihen, että tilinpäätösinformaation käyttäjät saavat nyt tietoa siitä, mihin osa-alueisiin tilintarkastuksessa on erityisesti kiinnitetty huomiota ja minkälaisia tilintarkastustoimenpiteitä näille osa-alueille on tehty. Näin tilintarkastuskertomuksen lukija voi kiinnittää tilinpäätösinformaatiossa näihin osa-alueisiin enemmän huomiota. Tilintarkastajien ja yrityksen johdon vastuunjaon takia uudet tilintarkastuskertomukset eivät ole varsinaisesti uuden informaation lähteitä, joten uudistuneilla tilintarkastuskertomuksilla ei tule olemaan merkittäviä vaikutuksia markkinareaktioihin. Uudistuneet tilintarkastuskertomukset lisäävät kuitenkin jonkin verran ymmärrystä tilinpäätösinformaation liittyvistä riskeistä ja auttavat hahmottamaan merkittävää harkintaa sisältäviä tilinpäätöksen osa-alueita. Tilintarkastajien laajemman raportoinnin myötä tilintarkastajille voidaan myös esimerkiksi yhtiökokouksissa esittää paremmin tarkentavia kysymyksiä tilintarkastuksen suorittamisesta ja tärkeistä havainnoista. Tavoitteena on, että avoimempi raportointi kaventaisi tilintarkastuksen odotuskuilua lisääntyneen informaation kautta. Toisaalta avoimemmalla raportoinnilla voi olla myös merkittäviä vaikutuksia tilintarkastuksen parantuneeseen laatuun.

6.2 Yhteenveto

Tilintarkastajien suorittama tarkastus kulminoituu raportointiin. Tilintarkastajan raportointi onkin yksi 2010-luvun puhutuimmista ja tutkituimmista tilintarkastusta koskevista aihealueista. Tilintarkastajien raportointia kohtaan on esitetty kritiikkiä menneiden vuosikymmenten aikana, mutta tästä huolimatta tilintarkastajien ulkopuoliselle yleisölle suunnattua raportointia ei ole merkittävästi uudistettu ennen 2010-luvun puoliväliä. Tilintarkastajien ulkopuolisen raportoinnin pääasiallinen viestintäkanava on tilintarkastuskertomus, jonka avulla tilintarkastaja antaa lausuntonsa suoritetusta tilintarkastuksesta. Tilintarkastuskertomuksen sisältö on kuitenkin jo pitkään koettu riittämättömäksi etenkin suurien pörssiyhtiöiden kohdalla. Suurien pörssiyhtiöiden raportointivaatimukset ovat kasvaneet viimeisten vuosikymmenten aikana, mutta samanlaista kehitystä ei ole nähty tilintarkastuskertomusten kohdalla. Tämä on osaltaan vaikuttanut tilintarkastuksen odotuskuilun muodostumiseen. Tilintarkastuksen odotuskuilulla tarkoitetaan sitä, sidosryh-

mien odotukset tilintarkastuksen suhteen eivät täyty. Tilintarkastajien raportoinnin kohdalla kritiikkiä on herättänyt etenkin se, että tilintarkastuskertomuksessa ei kuvata juuri-kaan tarkemmin suoritettua tilintarkastusta ja sen keskeisiä havaintoja. Tilintarkastuskertomuksen nähdään sisältävän lähinnä vain standardisoitua vakiomuotoista tekstiä.

Tämän ongelman korjaamiseksi kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista vastaava IAASB käynnisti vuonna 2011 tilintarkastajien raportointia koskevan standardiuudistuksen. Projekti huipentui tammikuussa 2015, kun IAASB julkaisi tilintarkastajan raportointia koskevat uudistetut standardit. Samalla IAASB julkaisi kokonaan uuden tilintarkastajan raportointia koskevan standardin, joka koskee ainoastaan PIE-yhteisöjä. Tämä täysin uusi standardi on ISA 701 Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa. Uudistettuja standardeja sovelletaan 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyviltä tilikausilta laadittavien tilinpäätösten tilintarkastuksiin, joten Helsingin pörssin yhtiöiden kohdalla uudistuneet tilintarkastuskertomukset on annettu ensimmäistä kertaa keväällä 2017 tilikauden 2016 tilintarkastuksesta.

Tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista eli KAM:eista viestimisen tarkoituksena on lisätä tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa parantamalla suoritettujen tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä. KAM:eista viestimällä tilintarkastuskertomuksen lukijoita voidaan auttaa ymmärtämään niitä seikkoja, joilla tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan on ollut eniten merkitystä tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilintarkastuksessa. ISA 701:n mukaan KAM:t valitaan hallintoelinten kanssa kommunikoiduista seikoista. KAM:ejä määritettäessä tilintarkastajan on ratkaistava, mitkä hallintoelinten kanssa kommunikoiduista seikoista ovat vaatineet merkittävää huomiota tilintarkastusta suoritettaessa. Merkittävää huomiota vaatineet seikat perustuvat tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan. Määrittelyssä tilintarkastajien tulisi ottaa huomioon etenkin alueet, joilla olennaisen virheellisyyden riski on arvioitu suuremmaksi. Myös merkittävät harkintaan perustuvat ratkaisut ja merkittävät kirjanpidolliset arviot tulisi huomioida tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja määriteltäessä.

Keväällä 2017 Helsingin pörssissä listattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa raportoitiin ensimmäistä kertaa tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. Uudistuneissa tilintarkastuskertomuksissa KAM:t vaihtelivat yhdestä kuuteen keskiarvon ollessa 2,89. Kaikista yleisin KAM:ien määrä tilintarkastuskertomuksissa on kolme kappaletta. Kaikista yleisin KAM koskee puolestaan liikevaihtoa. Tähän kategoriaan sisältyy raportointi esimerkiksi liikevaihdon katkosta, liikevaihdon tulouttamisesta ja etenkin pitkäaikaisprojektien tulouttamisesta. Toiseksi yleisin kategoria koskee liikearvoa ja muita aineettomia hyödykkeitä. Tutkimuksessa käytetyistä kahdeksastatoista KAM-kategoriasta liikevaihto sekä liikearvo ja muut aineettomat hyödykkeet erottautuivat yleisyydellään selkeästi muista kategorioista.

Tulosten perusteella markkina-arvoltaan suurempien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa raportoidaan enemmän KAM:eja kuin keskisuurten ja pienien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Tämä osaltaan heijastaa suurempien yhtiöiden monimutkaisuutta ja haasteita tilintarkastuksen suorittamisessa. Markkina-arvoltaan suurien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa on keskimäärin 3,5 KAM:ia, kun keskisuurten yhtiöiden tilintarkastuskertomusten keskiarvo on 3,1 ja pienien yhtiöiden 2,3. Yleisimmät KAM:t eroavat myös hieman eri kokoisissa yrityksissä. Keskisuurien ja pienien yhtiöiden yleisin KAM koskee liikevaihtoa, kun suurien yhtiöiden yleisin KAM koskee liikearvoa ja muita aineettomia hyödykkeitä. KAM:ien kategoriat ja määrät vaihtelevat myös yhtiöiden toimialan mukaan. Toimialan vaikutusta KAM:ien määrään on vaikea tarkastella. Toimialalla on kuitenkin selkeästi vaikutusta raportoitujen KAM:ien kategoriaan.

Havaintojen mukaan myös tilintarkastusyhteisöjen välillä on joitakin eroja KAM:ien raportoinnissa. Kaikista korkeimmat keskiarvot ovat KPMG:llä ja PwC:llä, joilla on myös selkeästi eniten Helsingin pörssin yhtiöitä asiakkaina. Pienimmät keskiarvot löytyvät puolestaan Big 4 –tilintarkastusyhteisöjen ulkopuolelta. Nexialla ja Moore Stephens Rewinetillä on selkeästi pienempi keskiarvo kuin KPMG:llä ja PwC:llä. Toisaalta Nexialla ja Moore Stephens Rewinetillä on asiakkaina ainoastaan markkina-arvoltaan pieniä yhtiöitä.

Tilintarkastuksen kannalta keskeiset ovat kauan kaivattu uudistus tilintarkastajien raportointiin ja tilintarkastuskertomusten informaatioarvoon. Tulevaisuudessa on mielenkiintoista seurata, miten raportointi tulee kehittymään ensimmäisen vuoden jälkeen. On hyvin mahdollista, että KAM:ien määrä tulee asettumaan jatkossakin ensimmäisen vuoden lukemiin. Todennäköisesti myös yleisimmät kategoriat pysyvät myös jatkossa samoina. Kehityksen kannalta on tietenkin toivottavaa, että KAM:ien lukumäärä ja luonne kuvastavat jatkossakin yhtiökohtaisia tietoja sekä tilintarkastuksen suorittamista ja siinä esiin tulleita merkittäviä seikkoja, jotta tilintarkastuskertomusten lukijat saisivat kattavan käsityksen suoritetusta tilintarkastuksesta.

LÄHDELUETTELO

- Asare, Stephen – Wright, Arnold (2012) Investors', Auditors' and Lenders' Understanding of the Message Conveyed by the Standard Audit Report on the Financial Statements. *Accounting Horizons*. Vol. 26, No. 2, 193-217.
- Bédard, Jean – Gonthier-Besacier, Nathalie – Schatt, Alain (2014) Costs and Benefits of Reporting Key Audit Matters in the Audit Report: The French Experience. <https://documents.bsb-education.com/pdf/cig2014/ACTESDUCOLLOQUE/BEDARD_GONTHER_BESACIER_SCHATT.pdf>, haettu 15.10.2017.
- Bédard, Jean – Gonthier-Besacier, Nathalie – Schatt, Alain (2015) Analysis of the Consequences of the Disclosure of Key Audit Matters in the Audit Report. <http://www.hec.unil.ch/documents/seminars/dcc/1946.pdf_>, haettu 10.10.2017.
- Blümme, Nils (2008) Osakeyhtiön uusi tilintarkastuskertomusmalli. *Tilintarkastus-Revisio 1/2008*, 12-17.
- Church, Bryan – Davis, Shawn – McCracken, Susan (2008) The Auditor's reporting Model: A Literature Overview and Research Synthesis. *Accounting Horizons*. Vol. 22 (1), 69-90.
- Cohen Commission (1978) Report of the Commission on Auditor Responsibility's: Conclusions and Recommendations. <http://3197d6d14b5f19f2f440-5e13d29c4c016cf96cbbfd197c579b45.r81.cf1.rackcdn.com/collection/papers/1970/1978_0101_CohenAuditors.pdf>, haettu 16.5.2017.
- Deloitte (2017) Benchmarking the new auditor's report. Key audit matters and other additional information. <<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/audit/ch-en-audit-benchmarking-auditors-report.pdf>>, haettu 05.11.2017.
- Dennis, Ian (2010) What Do You Expect? A Reconfiguration of the Audit Expectation Gap. *International Journal of Accounting*. Vol. 14 Issue 2, 130-146.
- Epstein, Marc – Geiger, Marshall (1994) Investor Views of Audit Assurance: Recent Evidence Of The Expectation Gap. *Journal of Accountancy*. Vol.177, January, 60-66.
- Euroopan komissio (2010) Vihreä kirja. Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. <[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0561_/com_com\(2010\)0561_fi.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0561_/com_com(2010)0561_fi.pdf)>, haettu 05.03.2017.

- Financial Reporting Council (FRC) (2015) Extended auditor's reports. A review of experience in the first year. <<https://www.frc.org.uk/getattachment/561627cc-facb-431b-beda-ead81948604e/Extended-Auditor-Reports-March-2015.pdf>>, haettu 05.04.2017.
- Financial Reporting Council (FRC) (2016) Extended auditor's reports. A further review of experience. <<https://www.frc.org.uk/getattachment/76641d68-c739-45ac-a251-cabbfd2397e0/Report-on-the-Second-Year-Experience-of-Extended-Auditors-Reports-Jan-2016.pdf>>, haettu 06.08.2017.
- Füredi-Fülop, Judit (2015) An Empirical Study of Audit Expectation Gap in Hungary. *Theory, Methodology, Practice*. Vol.11, Nr.1, 37-46.
- Gay, Grant – Schelluch, Peter (2006) Assurance provided by auditors' reports on prospective financial information: implications for the expectation gap. *Accounting & Finance*. Vol 46 Issue 4, 653-676.
- Gold, Anna – Gronewold, Ulfert – Pott, Christiane (2012) The ISA 700 Auditor's Report and the Audit Expectation Gap – Do Explanations Matter? *International Journal of Accounting*. Vol.16 Issue 3, 286-307.
- Gray, Glen – Turner, Jerry – Coram, Paul – Mock, Theodore (2011) Perceptions and Misperceptions Regarding the Unqualified Auditor's Report by Financial Statement Preparers, Users and Auditors. *Accounting Horizons*. Vol. 25 Issue 4, 659-684.
- Gutierrez, Elizabeth – Minuti-Meza, Miguel – Tatum, Kay – Vulcheva, Maria (2016) Consequences of changing the auditor's report: Evidence from the U.K. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2741174>, haettu 06.07.2017.
- Halonen, Kaarina – Steiner, Maj-Lis (2010) *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. WSOY, Helsinki
- Horsmanheimo, Pasi – Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastus: Asiakkaan opas*. Alma Talent. Helsinki
- Horsmanheimo, Pasi – Kaisanlahti, Timo – Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussäätely: kommentaari*. Alma Talent, Helsinki
- IAASB (2011) Consultation paper: Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change. <https://www.ifac.org/system/files/publications/exposure-drafts/CP_Auditor_Reporting-Final.pdf>, haettu 04.03.2017.

- IAASB (2013) Exposure draft. Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs). <<https://www.ifac.org/system/files/publications/files/All%20Proposed%20ISAs%20Included%20in%20ED.pdf>>, haettu 03.03.2017.
- IAASB (2016) Determining and Communicating Key Audit Matters (“KAM”). <<https://www.ifac.org/publications-resources/determining-and-communicating-key-audit-matters>>, haettu 02.11.2017.
- IAASB (2017) Auditor reporting project history. <<https://www.iaasb.org/projects/auditor-reporting>>, haettu 01.11.2017.
- ICAEW (2007) Audit quality. Fundamentals – Auditor reporting. <<https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/audit-and-assurance/audit-quality/audit-quality-forum/january-2007-auditor-reporting.ashx>>, haettu 03.06.2017.
- ICAEW (2016) Extended audit reports: Exploring challenges and opportunities in implementation. ICAEW briefing paper. <<https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/middle-east-hub/icaew-dfs-a-briefing-paper.ashx>>, haettu 22.05.2017.
- IOSCO (2009) Auditor Communications. Consultation Report. <<https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD303.pdf>>, haettu 25.5.2017.
- Ittonen, Kim (2010) A Theoretical Examination of the Role of Auditing and the Relevance of Audit Reports. *Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 61 Business Administration 28 Accounting and Finance. 1-51.*
- Jensen, Michael – Meckling, William (1976) Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*. Volume 3, Issue 4. 305-360.
- Kasim, Mohd Ariff – Hanafi, Siti Rosmaini Mohd (2008) The Existence of Audit Expectation Gap in Malaysia. *Malaysian Accounting Review*. Vol. 7 Issue 1, 89-106.
- Kastein, Patrick – Siddiqui, Saad (2016) White Paper on the Auditor’s Reports of Certain UK Companies that Comply with International Auditing Standard (UK and Ireland) 700 (Revised June 2013). <<https://pcaobus.org/Rulemaking/Docket034/white-paper-on-the-auditor-reports-of-certain-UK-companies-that-comply-with-international-auditing-standard.pdf>>, haettu 10.10.2017.

- Kihn, Lili-Anne – Näsi, Salme Leena (2011) *Tilintarkastusta käsittelevien väitöskirjojen tutkimusstrategiset valinnat: aihepiiri ja tutkimusote*. Contributions to Accounting, Auditing and Internal Control: Essays in Honor of Professor Teija Laitinen. Vaasan yliopisto. 61-87.
- Kosonen, Leena (2005) Vaarinpidosta virtuaaliaikaan - Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. *Lappeenrannan teknillinen yliopisto. Acta Universitatis Lappeenrantaensis 210. Väitöskirja*.
<<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/31147/TMP.objres.90.pdf?sequence>>, haettu 02.03.2017.
- KPMG (2014) Audit committees' and auditors' reports. A survey of December year-ends under the new reporting. <<https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/10/survey-of-December-year-ends-under-the-new-reporting.pdf>>, haettu 25.03.2017.
- KPMG (2017) Key audit matters. Auditor's report snapshot 20 September 2017. <<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/au/pdf/2017/key-audit-matters-auditor-report-20-september-2017.pdf>>, haettu 25.11.2017.
- Lee, Teck Heang – Azham, Ali – Bien, Doria (2009) *ICFAI Journal of Audit Practice*. Vol. 6, Issue 1. 7-35.
- Lennox, Clive – Schmidt, Jaime – Thompson, Anne (2017) Is the Expanded Model of Audit Reporting Informative to Investors? Evidence from the UK. <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2619785>, haettu 24.10.2017.
- Leppiniemi, Jarmo – Leppiniemi, Raili (2006) *Tilinpäätöksen tulkinta*. WSOY, Juva
- Liggio, Carl (1974) The Expectation Gap: Accountant's Waterloo. *Journal of Contemporary Business*, Vol. 3, No. 3, pp. 27-44.
- Litjens, Robin – van Buuren, Joost – Vergoossen, Ruud (2015) Addressing Information Needs to Reduce the Audit Expectation Gap: Evidence from Dutch Bankers, Audited Companies and Auditors. *International Journal of Auditing*. Vol. 19, Issue 3, 267-281.
- MARC (2011) A Framework for Extended Audit Reporting. Final Report. <<https://pdfs.semanticscholar.org/3d55/a3d1f602e8da23ae41faf8e8e21ece4fc223.pdf>>, haettu 11.03.2017.
- McEnroe, John – Martens, Stanley (2001) Auditors' and Investor's Perceptions of the "Expectation Gap". *Accounting Horizons*. Vol. 15, No. 4, 345-358.

- Mock, Theodore – Bédard, Jean – Coram, Paul – Davis, Shawn – Espahbodi, Reza – Warne, Rick (2013) The Audit Reporting Model: Current Research Synthesis and Implications. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 32 (1), 323-351.
- Nevalainen, Rabbe (2007) Tilintarkastuskertomuksesta. *Tilintarkastus-Revision*, 4, 4–5.
- Näsi, Juha (1980) Liiketaloustiede soveltavana tieteenä. Perusongelmien hahmotus ja analyysi. *Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja, Tampereen yliopisto, Sarja A 2, Tutkielmia ja raportteja*.
- PCAOB (2013) Proposed Auditing Standards – The Auditor’s Report on an Audit of Financial Statements When the Auditor Expresses an Unqualified Opinion. *PCAOB Release No. 2013-005*. <https://pcaobus.org/Rulemaking/Docket034/Release_2013-005_ARM.pdf>, haettu 23.3.2017.
- Porter, Brenda (1993) An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. *Accounting and Business Research*. Vol. 24, No. 93, 49-68.
- Porter, Brenda – Ó hÓgartaigh, Ciaran – Baskerville, Rachel (2012a) Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom Part 1: The Gap in New Zealand and the United Kingdom in 2008. *International Journal of Auditing*. Vol.16 Issue 2, 101-129.
- Porter, Brenda – Ó hÓgartaigh, Ciaran – Baskerville, Rachel (2012b) Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom Part 2: Changes in the Cap in New Zealand 1989-2008 and in the United Kingdom 1989-2008. *International Journal of Auditing*. Vol. 16 Issue 3, 215-247.
- PwC (2014) Plain Speaking! Benchmarking the new auditor’s report among Dutch listed companies. <<https://www.pwc.nl/nl/assets/documents/pwc-benchmark-auditors-reporting.pdf>>, haettu 23.3.2017.
- PwC (2017) Enhanced auditor’s report. Survey of first year experience in Singapore. <<https://www.pwc.com/sg/en/publications/assets/enhanced-auditor-report-201709.pdf>>, haettu 23.11.2017.
- Riistama, Veijo (1999) *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. WSOY, Porvoo.
- Remes, Matti (2010) Sijoittaja haluaa tilintarkastuksesta enemmän irti. *Tilintarkastus*, 1, 6– 9.
- Remes, Matti (2016) Sijoittaja toivoo tilintarkastajalta lisätietoa. *BALANSSI – raportointi & hyvä hallinto*, 6, 8-11.

- Salehi, Mahdi (2011) Audit expectation gap: Concept, Nature and trace. *African Journal of Business Management*. Vol. 5 (21), 8376-8392.
- Satopää, Rauno (2003) *Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa: odotukset, sääntely, käytäntö*. Julkaisusarja A, nro A4/2003. Turun kaupakorkeakoulu, Porin yksikkö.
- Simnett, Roger – Huggins, Anna (2014) Enhancing the Auditor's Report: To What Extent is There Support for the IAASB's Proposed Changes? *Accounting Horizons*. Vol. 28 (4), 719-747.
- Suomen Tilintarkastajat Ry (2016) Uudistuva tilintarkastuskertomus. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/content/download/4363/84710/version/1/file/Uudistuva+tilintarkastuskertomus+toukokuu+2016.pdf>>, haettu 29.10.2017.
- Suomen Tilintarkastajat Ry (2017) *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa I, Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016-2017 ja eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016*. ST-Akatemia Oy, Helsinki
- Sviili, Tarja (2017a) Uusi tilintarkastuskertomus on tilinpäätöksen jatkumo. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijat/uusi-tilintarkastuskertomus-on-tilinpaatoksen-jatkumo>>, haettu 21.11.2017.
- Sviili, Tarja (2017b) Uudelle tilintarkastuskertomukselle on tilausta. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijat/uudelle-tilintarkastuskertomukselle-on-tilausta>>, haettu 21.11.2017.
- Tomperi, Soile (2016) *Tilintarkastus: Normeista käytäntöön*. Edita, Helsinki.
- Troberg, Pontus – Viitanen, Janne (2001) Tilintarkastuksen odotuskuilu. *Tilintarkastus-Revision* 1/2001. 11-12.
- Turner, Karen – Beeler, Jesse – Daniels, Roger (2004) Reducing information asymmetry by improving knowledge of the audit process. *Journal of Accounting and Finance Research*. Vol. 12 (1). 79-87.
- Vanstraelen, Ann – Schelleman, Caren – Meuwissen, Roger – Hofmann, Isabell (2012) The Audit Reporting Debate: Seemingly Intractable Problems and Feasible Solutions. *European Accounting Review*. Vol.21, No.2, 193-215.
- Viitanen, Janne (1995) Odotuskuilu – tilintarkastajien arkipäivää myös Suomessakin. *Tilintarkastus-Revision* 2/95. 175-179.

- Virkilä, Timo (2009) Tilintarkastuskertomuksen sisällössä tapahtunut merkittäviä muutoksia. *Tilintarkastus-Revision*, 5, 72–77.
- Vuorinen, Erkki (1995) *Tilintarkastus uudessa kunnalliskulttuurissa*. Väitöskirja Tampereen yliopisto. Vuoricon, Martinkylä.
- Watts, Ross – Zimmerman, Jerold (1983) Agency Problems, Auditing, and the Theory of the Firm: Some evidence. *Journal of Law and Economics*. Vol 26, Issue 3. 613-633.
- Zhang, Ping (2007) The Impact of the Public's Expectations of Auditors on Audit Quality and Auditing Standards Compliance. *Contemporary Accounting Research*. Vol. 24 Issue 2, 631-654.

Viitatuset ISA-standardit

- ISA 200 – Riippumattoman tilintarkastajan yleiset tavoitteet ja tilintarkastuksen suorittaminen ISA-standardien mukaisesti
- ISA 260 – Kommunikointi hallintoelinten kanssa
- ISA 300 – Tilintarkastuksen suunnittelu
- ISA 315 – Olennaisen virheellisyyden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla
- ISA 320 – Olennaisuus tilintarkastusta suunnittelussa ja suorittaessa
- ISA 700 – Tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatiminen ja kertomuksen antaminen
- ISA 701 – Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa
- ISA 705 – Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen
- ISA 706 – Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet

LIITTEET

Liite 1 Tutkimusaineiston lähdeluettelo

Toimiala	Yhtiö	Tilintarkastus-yhteisö	Lähde
Perusteollisuus	Afarak	EY	http://www.afarak.com/site_media/media/cms_page_media/1/Afarak%20AR%202016_FIN.pdf
Perusteollisuus	Ahlstrom	PwC	http://hugin.info/132525/R/2081012/783931.pdf
Perusteollisuus	Kemira	Deloitte	https://kemiracom.blob.core.windows.net/kemiradata/2017/12/kemira-tilinpaatos-virallinen-2016.pdf
Perusteollisuus	Metsä Board	KPMG	https://www.metsagroup.com/en/Documents/Publications/Metsa-Group-Tilinpaatos-2016.pdf
Perusteollisuus	Munksjö	KPMG	http://mb.cision.com/Main/15160/2200679/635782.pdf
Perusteollisuus	Outokumpu	KPMG	https://www.outokumpu.com/SiteCollectionDocuments/Outokumpu_Tilinpaatos_2016.pdf
Perusteollisuus	Stora Enso	Deloitte	http://assets.storaenso.com/se/com/DownloadCenterDocuments/Tilintarkastuskertomus_2016.pdf
Perusteollisuus	Talvivaara	PwC	http://globenewswire.com/Attachment/DownloadAttachment?articleid=942564&fileId=437134&filename=01-Talvivaara%20Tilintarkastuskertomus.pdf&filetype=3&islogo=0
Perusteollisuus	UPM-Kymmene	PwC	http://hugin.info/165629/R/2081402/784900.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Aspo	EY	https://cdn2.hubspot.net/hubfs/1706192/Attachments/FI/Yhti%C3%B6kokoukset/2017/aspo_taloudellinen_katsaus_2016.pdf?t=1512993327586

Teollisuustuotteet ja -palvelut	Aspocomp	PwC	https://www.aspocomp.com/sites/default/files/Aspocompin%20vuosikertomus%202016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Cargotec	PwC	http://hu-gin.info/135578/R/2079392/782908.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Caverion	PwC	https://mb.cision.com/Public/14078/2191590/bed1005deed6bca2.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Componenta	PwC	https://cns.omxgroup.com/cdsPublic/viewDisclosure.action?disclosureId=768531&messageId=965162
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Consti Yhtiöt	EY	http://hu-gin.info/171618/R/2087525/787816.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Cramo	KPMG	https://rcms3-production.s3.amazonaws.com/cramodar/pdf-2016/cramo_financial_report_2016_fi.pdf?1512739250
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Dovre Group	EY	https://ir-service.appspot.com/view/ahBzfmlyLXNlcnZpY2UtaHJkchs-LEg5GaWxIQXR0YWNobWVudBiAg-JDAj5y7Cgw?language_no=1
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Efore	KPMG	http://www.efore.com/sites/default/files/media/investors/reports/annual-reports/efore_2016_vuosikertomus_final.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Elcester	Moore Stephens Rewinet Oy	http://www.elecster.fi/docs/Vuosikertomus_2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Etteplan	PwC	http://www.etteplan.com/sites/default/files/2017-09/Talouskatsaus%202016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Exel Composites	EY	http://www.exelcomposites.com/Portals/154/documents/IR/publications/Exel%20Composites_1dRe2af_Annual%20Financial%20Report%202016_FI.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Glaston	EY	http://www.glaston.net/wp-content/uploads/2017/03/GlastonVuosikertomus2016.pdf?x13293
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Huhtamäki	EY	http://www.huhtamaki.com/documents/10841/399435/Huhtamaki+Ti-

			linp%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+ja+toimintakertomus+2016/dbe28901-27c1-4749-b358-03d7337a85dc
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Incap	EY	http://www.incapcorp.com/wp-content/uploads/2015/04/Incap_Vuosikertomus_2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Kesla	EY	http://www.kesla.fi/fileadmin/user_upload/news/Kesla_Oyj_Vuosikertomus_2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Kone	PwC	http://www.kone.com/fi/Images/KONE_Vuosikatsaus_2016_tcm18-37391.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Konecranes	EY	https://www.konecranes.com/sites/default/files/investor/konecranes_vuosikertomus_2016_0.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Lassila & Tikanoja	KPMG	https://assets.contentful.com/1ttjqd3b5295/WrdnuZ27kasgssI-qoM-QCc/6157d09a0d6d1aeb3330033031699a0a/1t-tilinpaatos-ja-hallinnointi-2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Lehto Group	KPMG	https://lehto.fi/wp-content/uploads/2017/03/Lehto-Group-Oyj_Hallituksen-toimintakertomus-ja-Tilinpaatos-2016-pdf.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Lemminkäinen	PwC	http://www.lemminkainen.fi/globalassets/documents/investors/financial-statements/tilinpaatos-2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Metso	EY	http://www.metso.com/siteassets/annual-report/new-files/metso_tilinpaatos_2016_2.pdf?preset=showroom-small-thumb
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Neo Industrial	KPMG	http://www.neoindustrial.fi/file/430/NeoIndustrialOyjTilinpjatoimintakertomus1.1.-31.12.2016.pdf.html
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Nurminen Logistics	EY	http://mb.cision.com/Public/11061/2208424/a74fc39d74cc335a.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Outotec	PwC	http://hugin.info/137025/R/2083459/785362.pdf

Teollisuustuotteet ja -palvelut	PKC Group	KPMG	http://www.pkcgroup.com/media/suomi/sijoittajat/osavuositarkastukset-ja-tilinpaatokset/pkc-tilinpaatos-2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Ponsse	PwC	http://www.ponsse.com/fi/media-arkisto/maat-julkaisut/vuosikertomukset/2016
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Pöyry	PwC	http://hugin.info/120101/R/2079341/782853.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Ramirent	PwC	http://investors.ramirent.com/afw/files/press/ramirent/20170217-758681-fi-1.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Raute	PwC	http://www.raute.fi/documents/10157/874546/Raute+Oyj_Tilinpaatos+2016.pdf/10cc4f6b-780e-46bc-b20f-76acb98d1b83
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Scanfil	KPMG	http://www.scanfil.fi/media/pdf/vuosikertomukset/vuosikertomus_2016_web.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	SRV Yhtiöt	PwC	https://www.srv.fi/sites/default/files/files/investors/reports_and_presentations/srv_tilinpaatos_2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Tikkurila	KPMG	https://www.tikkurilagroup.com/files/5982/Tikkurila_tilinpaatos_2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Tulikivi	KPMG	http://www.tulikivi.fi/julkaisut/yritys/vuosikertomus/fi/Tulikivi_vk2016_3_2017_fin.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Uponor	Deloitte	https://investors.uponor.com/sites/default/files/reports/Uponor_Vuosikertomus_2016_1.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Uutechnic Group	EY	http://www.uutechnicgroup.fi/wp-content/uploads/2017/03/UutechnicGroup_Vuosikertomus_2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Vaisala	Deloitte	https://www.vaisala.com/sites/default/files/documents/Vaisala-vuosikatsaus-2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Valmet	PwC	http://hugin.info/149898/R/2083315/785290.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Valoe	KPMG	http://fi.valoe.com/wp-content/uploads/sites/4/2017/02/170515-Tilintarkastuskertomus-Valoe-Oyj-kertomus-2016-web.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Wulff-yhtiöt	KPMG	https://www.wulff-yhtiöt.fi/wp-content/uploads/2016/10/Wulff-Vuosikertomus-2016-1.pdf

Teollisuustuotteet ja -palvelut	Wärtsilä	KPMG	https://cdn.wartsila.com/docs/default-source/investors/investors-fi/taloudellinen-aineisto/voosikertomukset/wartsila_vuosikertomus_2016.pdf?sfvrsn=c67e8545_2
Teollisuustuotteet ja -palvelut	YIT	PwC	https://www.yitgroup.com/siteassets/investors/annual-reports/yit-voosikertomus-2016.pdf
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Yleiselektronikka	Moore Stephens Rewinet Oy	https://www.yeint.fi/image/data/InvestorInfo/Toimintakertomus_ja_tilinpäätös_2016.pdf
Öljy ja kaasu	Neste	PwC	https://ir-service.appspot.com/view/ahBzfm-lyLXNlcnZpY2UtaHJkchs-LEg5GaWxlQXR0YWNobWVudBiAg-JCgvPr1CQw?language_no=1
Yleishyödylliset palvelut	Fortum	Deloitte	http://apps.fortum.fi/investors/Fortum_Taloudelliset_tiedot_2016.pdf
Kulutustavarat	Amer Sports	EY	https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/amer-sports/uploads/20160621134143/Amer-Sports-Talousjulkaisu-2016.pdf
Kulutustavarat	Apetit	PwC	https://apetitgroup.fi/wp-content/uploads/apetit_vuosikertomus_2016.pdf
Kulutustavarat	Atria	PwC	https://www.atria.fi/globalassets/atriagroup/taloustieto/atria_vuosikertomus-2016_final.pdf
Kulutustavarat	Fiskars	KPMG	https://www.fiskarsgroup.com/sites/default/files/Financial%20Statements%202016%20FI.pdf
Kulutustavarat	HKScan	PwC	http://hkscan-ar-2016.studio.crasman.fi/file/dl/i/0XMMfQ/bjo2CoC4XQxfVMw7k9weGg/Vuosikertomus2016PDF
Kulutustavarat	Honkarakenne	PwC	https://honka.com/app/uploads/2017/03/Honkarakenne-tilinpäätös-2016.pdf
Kulutustavarat	Marimekko	PwC	https://company.marimekko.com/wp-content/uploads/2017/12/Marimekko_Tilinpäätös-2016.pdf
Kulutustavarat	Martela	KPMG	https://www.martela.fi/files/media/Investors/Annual%20Reports/martela_vuosikertomus_2016.pdf

Kulutustavarat	Nokian Renkaat	KPMG	http://vuosikertomus2016.nokianrenkaat.fi/pdf/NokianRenkaat_TaloudellinenKatsaus_2016.pdf
Kulutustavarat	Olvi	PwC	http://www.olvigroup.fi/app/uploads/sites/2/2017/06/Tilintarkastuskertomus_Olvi-Oyj_2016_PWC-1.pdf
Kulutustavarat	Raisio	KPMG	https://annualreview2016.raisio.com/documents/870821/911162/tilinpaatos+2016/98a3b771-4d59-4079-91ee-d13047a695d9
Kulutustavarat	Rapala	EY	https://rapalavmc.com/sites/rapalavmc.com/files/rapalavmc/documents/Rapala%20VMC%20Oyj%20Tilinp%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s%202016.pdf
Kulutustavarat	Suominen	EY	https://www.suominen.fi/fi/media/materiaalit/tiedotteet/suominen-oyj-n-vuosikertomus-2016-julkaistu-2017-02-20-07-00-00/
Tietoliikennepalvelut	DNA	PwC	http://annualreport.dna.fi/pdf/DNA_vuosikertomus_2016.pdf
Tietoliikennepalvelut	Elisa	KPMG	http://vuosikertomus.elisa.fi/vuosikertomus/tilinpaatos/tilintarkastuskertomus.html
Terveydenhuolto	Biohit	PwC	http://www.biohithealthcare.com/resource/files/investors/annualreports/biohit-oyj-vuosikertomus-2016.pdf
Terveydenhuolto	Oriola	PwC	http://www.biohithealthcare.com/resource/files/investors/annualreports/biohit-oyj-vuosikertomus-2016.pdf
Terveydenhuolto	Orion	PwC	http://www.orion.fi/globalassets/documents/orion-group/investors/annual-reports/orion-tilinpaatosasiakirjat-2016.pdf
Terveydenhuolto	Pihlajalinna	KPMG	http://investors.pihlajalinna.fi/~media/Files/P/Pihlajalinna-IR-V2/reports-and-presentations/fi/vuosikertomus-2016.pdf
Terveydenhuolto	Revenio Group	PwC	http://reveniogroup.fi/wp-content/uploads/2017/03/Revenio-Group-Oyj-Vuosikertomus-2016.pdf

Kulutuspalvelut	Alma Media	PwC	https://www.almamedia.fi/docs/default-source/investors/Financial-reporting/fi/2016/alma-media-vuosikertomus-2016_final.pdf?sfvrsn=257c14ed_4
Kulutuspalvelut	Finnair	PwC	https://investors.finnair.com/~media/Files/F/Finnair-IR/documents/fi/reports-and-presentation/2017/finnair-vuosikertomus-2016-fi-v2.pdf
Kulutuspalvelut	Ilkka-Yhtymä	EY	http://www.ilkka-yhtyma.fi/web/yhtyma/corporate.nsf/files/Vuosikertomus2016/\$file/Vuosikertomus2016.pdf
Kulutuspalvelut	Keskisuomalainen	EY	https://www.keskisuomalainen.com/files/3314/9120/2238/Keskisuomalainen_Oyj_vuosikertomus2016_kevyt_aukeamat_v2.pdf
Kulutuspalvelut	Kesko	PwC	http://kesko-ar-2016.studio.crasman.fi/file/dl/i/kJhWXQ/wfAmFgknueYL3mQO8BCwIw/Kesko_Vuosiraportti_2016.pdf
Kulutuspalvelut	Kotipizza	EY	http://kotipizzagroup.com/wp-content/uploads/2015/06/Kotipizza-Tilintarkastuskertomus_31.1.2017_PDF.pdf
Kulutuspalvelut	Pohjois-Karjalan kirjapaino	EY	https://www.lukusali.fi/index.html?p=Pohjois-KarjalanKirjapainoOyj&i=f1a0b8e8-1866-11e7-be53-00155d64030a
Kulutuspalvelut	Restamax	Deloitte	http://www.restamax.fi/wp17/content/uploads/2017/12/Restamax_Oyj_Tilintarkastuskertomus_2016.pdf
Kulutuspalvelut	Sanoma	KPMG	https://sanoma.com/wp-content/uploads/2017/11/sanoma-tilinpaa-tos_ja_toimintakertomus_2016_fi.pdf
Kulutuspalvelut	Stockmann	KPMG	http://vuosi2016.stockmanngroup.com/pdf/Stockmann_tilinpaa-tos_2016.pdf
Kulutuspalvelut	Tokmanni Group	KPMG	https://ir.tokmanni.fi/~media/Files/T/Tokmanni-IR/reports-and-presentations/tilinpaa-tos-2016.pdf

Kulutuspalvelut	Viking Line	PwC	https://www.vikingline.com/globalassets/documents/market_specific/corporate/investors/annual-reports/vuosikertomus-2016.pdf
Rahoitus	Aktia Pankki	KPMG	https://www.aktia.com/documents/10560/631582/aktia-vuosikertomus-2016.pdf/bacb12f5-37f9-4f29-a0a5-0ed87a5ebdab
Rahoitus	Asiakastieto Group	PwC	http://investors.asiakastieto.fi/wordpress/wp-content/uploads/2017/01/Asiakastieto-Group_vuosikertomus_2016.pdf
Rahoitus	PwC	CapMan	http://www.capman.fi/static/studio/pub/files/Annual+reports/Fin/CapMan-Vuosikertomus-2016-FI.pdf
Rahoitus	Citycon	EY	https://www.citycon.com/sites/default/files/citycon_financial_statements_2016_fin_web.pdf
Rahoitus	eQ	KPMG	https://www.eq.fi/~media/files/konserni/vuosikertomukset/eq-vuosikertomus-2016.pdf?la=fi
Rahoitus	Evli Pankki	KPMG	https://www.evli.com/fi/group/sijoittajat/julkaisut/julkaisut.html
Rahoitus	Investors House	Nexia	https://www.investorshouse.fi/wp-content/uploads/2017/03/Tilinp%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s-2016.pdf
Rahoitus	Norvestia	PwC	https://www.norvestia.fi/files/1156/Norvestia_Oyj_Vuosikertomus_2016_uusi.pdf
Rahoitus	Orava Asuntorahasto	PwC	http://oravaasuntorahasto.fi/wp-content/uploads/2017/03/OravaVuosikertomus_2016.pdf
Rahoitus	Sampo	EY	http://ar2016.sampo.com/fi/tilinpaatos/tilintarkastuskertomus/
Rahoitus	Sievi Capital	KPMG	http://www.sievicapital.fi/uploads/2017/03/Vuosikertomus-2016.pdf
Rahoitus	Sponda	KPMG	https://investors.sponda.fi/~media/Files/S/Sponda-IR-V2/reports-and-publications/financial-statements-2016-fi-new.pdf

Rahoitus	Taaleri	EY	https://www.taaleri.com/application/files/9114/8887/0901/Taaleri_IFRS_tilinpaa-tos_2016.pdf
Rahoitus	Technopolis	KPMG	https://www.technopolis.fi/app/uploads/2017/02/Tilinpaa-tos_2016-ID-181642.pdf
Rahoitus	Ålandsbanken	KPMG	https://www.alandsbanken.fi/uploads/pdf/result/arsredovisn2016en.pdf
Teknologia	Affecto	EY	http://northeurope.blob.euroland.com/press-releases-attachments/988847/Affecto_Tilinpaa-tos_2016.pdf
Teknologia	Basware	EY	https://vuosikertomus.basware.fi/2016/tilinpaa-tos/tilintarkastuskertomus
Teknologia	Bittium	EY	https://annualreport2016.bittium.com/file.php?id=5757
Teknologia	Comptel	KPMG	http://investor.comptel.com/wp-content/uploads/sites/2/2017/03/comptel-vuosikertomus-2016.pdf
Teknologia	Digia	KPMG	http://vuosikertomus2016.digia.com/tilinpaa-tos/tilintarkastuskertomus
Teknologia	F-Secure	PwC	https://www.f-secure.com/documents/10192/1118992/F-Secure_vuosikertomus_2016.pdf/b87af976-ab68-4b2e-b650-f51838a14092
Teknologia	Innofactor	PwC	http://www.innofactor.fi/instancedata/if/embeds/innofactorwwwstructure/103733_Innofactor_Oyj_vuosikertomus_2016_WEB.pdf
Teknologia	Nokia	PwC	https://www.nokia.com/sites/default/files/files/nokia_ar16_full_report_finnish_3.pdf
Teknologia	QPR Software	KPMG	https://www.qpr.com/sites/default/files/QPR_Software_Vuosikertomus_2016_.pdf
Teknologia	Qt Group	KPMG	https://qt-investors-uploads.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/Qt_vuosikertomus_2016.pdf
Teknologia	Siili Solutions	KPMG	https://www.siili.com/sites/default/files/field_attachments/Siili%20Solutions%20Oyj%202016%20Vuosikertomus%20aukeamina.pdf

Teknologia	Solteq	KPMG	https://cdn2.hubspot.net/hubfs/484933/IR/Solteq_Vuosikertomus_2016.pdf
Teknologia	Soprano	KPMG	https://www.soprano.fi/sites/default/files/soprano_2016_toimintakertomus_ja_tilinpaaatos.pdf
Teknologia	SSH Communications Security	EY	https://www.ssh.com/a/SSH%20Tilintarkastuskertomus%202016.pdf
Teknologia	Tecnotree	KPMG	http://www.tecnotree.com/investors_fin/Tiedotteet/Tecnotreen-voosikertomus-ja-selvitys-hallinto-ja-ohjausjaerjestelmaestae-2016-julkaistu
Teknologia	Teleste	KPMG	https://www.teleste.com/sites/default/files/attachments/teleste_vuosikertomus_2016_fi_sec.pdf
Teknologia	Tieto	PwC	https://ar2016.tieto.com/media/download-centre/fi/tieto-tilinpaaatos-2016.pdf
Teknologia	Trainers' House	EY	http://www.trainershouse.fi/wp-content/uploads/2017/06/Vuosikertomus-2016.pdf
Teknologia	Ixonos	KPMG	https://investor.digitalistgroup.com/backend/sites/default/files/img-ixonoscom/content/Ixonos_tilinpaaatos%CC%88a%CC%88to%CC%88s_2016_FIN.pdf